

T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE TÜRKİYE

Devlet GÖZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA-2009

T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE TÜRKİYE

Devlet GÖZ

DANIŞMAN: Doç. Dr. Harun BAL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA-2009

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Bu çalışma, jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Harun BAL
(Danışman)

Üye: Prof. Dr. Murat DOĞANLAR

Üye: Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÖZMEN

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../.....

Doç. Dr. Azmi YALÇIN
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, alıntılarının, şekil ve tablolarının kaynak gösterilmeden kullanımı 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

ÖZET

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE TÜRKİYE

Devlet GÖZ

Yüksek Lisans Tezi, İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Harun BAL

Eylül 2009, 148 Sayfa

Gelişmekte olan ülkelerin, kalkınmalarını gerçekleştirebilmek için, ihtiyaç duydukları sermaye birikimini sağlayan araçlardan birisi olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımları, teknolojik yenilik ve yönetim bilgisiyle rekabeti geliştirip istihdam yaratmak, ödemeler dengesi açıklarının kapatılmasında, büyüme ve ekonomik kalkınmanın finansmanında önemli katkılar sağlamaktadır. Bu nedenle doğrudan yabancı sermaye yatırımları, gelişmekte olan ülkeler için değerlendirilmesi gereken önemli unsurlardan biridir.

Bu çalışmada, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve Türkiye ekonomisi açısından gelişmeler analiz edilmeye çalışılmıştır. Üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünü doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını yönlendiren faktörler oluşturmaktadır. Firmaları kendi ülkeleri dışında yatırıma yönlendiren nedenlerin daha iyi anlaşılabilmesini sağlamak için bu bölümde öncelikle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının belirleyicileri, avantajları ve dezavantajları üzerinde durulmakta, daha sonra doğrudan yabancı sermaye yatırımı teorileri ve son olarak ta doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye giriş yolları açıklanmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde dünyada ve gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının tarihsel gelişimi ve günümüzdeki durumu sektörel ve bölgesel olarak incelenmektedir. Üçüncü bölümde ise özellikle 1980 sonrası dönemde Türkiye'ye giren ve Türkiye'den çıkan doğrudan yabancı sermaye yatırımları bölgesel ve sektörel olarak analiz edilmektedir.

Türkiye ekonomisi doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına karşı olumsuz bir tutum sergilemeyen, liberal mevzuata sahip bir ülkedir. Ancak doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekme potansiyeli açısından, sahip olduğu potansiyelin oldukça

gerisinde kalmaktadır. Ayrıca ülkemize gelen yabancı sermayenin reel yatırım yerine daha çok özelleştirmeler, şirket birleşmeleri ve gayrimenkul alımı gibi alanlara yönelmesiyle yabancı sermayeden beklenen olumlu etki yetersiz kalmıştır. Bu bağlamda başarısızlığa yol açan etkenlerin araştırılması ve çözüm yoluna gidilmesi önem arz etmektedir. 1980’li yıllardan itibaren Türk firmalarını yurtdışında yatırım yapmaya yönlendiren nedenler ise araştırılması gereken bir diğer konudur. Çok fazla üzerinde durulmasa da son dönemlerde Türkiye’nin yurtdışı yatırımları giderek artmaktadır. Sermayenin yetersiz olduğu, dolayısıyla yabancı sermayeyi kendine çekebilmek için çeşitli reformlar yapan ülkemizde Türk firmaların yurtdışı yatırımları sermaye kaçıışı olarak değerlendirilmektedir. Türk dış yatırımları etkinliğinin artırılması için yurtiçi yatırımların da teşvik edilmesi gerektiği ve dış yatırımların bir kamusal politikaya dayandırılması gerektiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sermaye Hareketleri, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Sermaye İhracı, Gelişmekte Olan Ülkeler, Türkiye Ekonomisi.

ABSTRACT**FOREIGN DIRECT INVESTMENTS AND TURKEY****Devlet GÖZ****Master Thesis; Department of The Economics****Supervisor: Associated Professor Harun BAL****September 2009, 148 Pages**

Means of direct foreign investment as one of the means that provides capital accumulation developing countries need in order to realize their development makes important contribution to develop competition and create jobs with knowledge of technological innovation and management information, to pay off deficits of balance of payments and growth and in financing economic development. Therefore, foreign direct investments are one of the important elements which must be evaluated for developing countries.

In this study, it has been trying to analyze of direct foreign investments that play an important role in the national economy and international capital flows and regarding to developments of Turkish economy. The first section of study that consists of 3 sections constitutes the factors that lead to direct direct foreign investments. Markers, advantages and disadvantages of direct foreign investments are focused on in order to understand the reasons why companies are investing outside their home country; additionally the theory of direct foreign investments and finally entrance ways of direct foreign investments are described. In the second part of the study, the historical development and present status of direct foreign investments in the world and developing countries are reviewed on sectoral and regional basis. In the third section, direct foreign investments which entered to Turkey and exited from Turkey has been analyzed regionally and as sectoral in the period after 1980.

Turkish economy, one of the developing countries, is a country that has liberal legislation and that does not exhibit a negative attitude towards direct foreign investments. However, Turkey remains well behind the present potential in terms of potential attracting direct foreign investments. In addition, positive effects expected

from the foreign capital remains inadequate turning foreign capital to areas such as privatizations, mergers and real estate purchases rather than real investment coming to our country. In this context, to investigate factors leading to failure and its solution is of great importance. Since the 1980s the reasons why the Turkish companies invest abroad is another issue to search for. Although there is no much emphasis on it, foreign investment in Turkey is increasing in the last period. In our country which capital is insufficient, so the various reforms are made to attract foreign capital, the foreign investments of Turkish companies are assessed as capital flight. It appears that in order to increase efficiency of Turkish foreign investments it is required to encourage domestic investment and foreign investment should be based on a public policy.

Key Words: Capital Flows, Foreign Direct Investments, Capital Outflows, Developing Countries, Turkish Economy.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	III
ÖNSÖZ	IX
KISALTMALAR LİSTESİ.....	X
TABLolar LİSTESİ	XI
GRAFİKLER LİSTESİ.....	XIII
EKLER LİSTESİ	XIV
GİRİŞ	1

BÖLÜM I

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

1.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tanımı ve Kapsamı.....	5
1.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında Karar Süreci ve Belirleyiciler	7
1.2.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında Karar Süreci.....	7
1.2.2. Yatırımcı Ülke Açısından Belirleyiciler	9
1.2.3. Yatırım Yapılan Ülke Açısından Belirleyiciler.....	13
1.2.3.1. Politik Faktörler	14
1.2.3.2. Yatırım Ortamına İlişkin Faktörler	15
1.2.3.3. Ekonomik Faktörler	15
1.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Avantajlar ve Dezavantajları	20
1.3.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Avantajları.....	20
1.3.1.1. Kaynak Dağılımı Etkisi	21
1.3.1.2. İstihdam Etkisi	21
1.3.1.3. Ödemeler Dengesi Etkisi	22
1.3.1.4. Vergi Gelirleri Etkisi	23
1.3.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Dezavantajları	23
1.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Teorileri	24
1.4.1. Davranışsal Yaklaşım.....	25
1.4.2. Ürün Devreleri Teorisi	25
1.4.3. Piyasa Aksaklıkları Teorisi	27
1.4.4. Eklektik Paradigma	29

1.4.5. Piyasaların İçselleştirilmesi Teorisi	32
1.4.6. Uppsala Teorisi	34
1.5. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülkeye Giriş Yolları	34
1.5.1. Ortak Girişim ve Tam Mülkiyete Dayalı Bağlı Şirket	35
1.5.2. Şirket Birleşmeleri ve Satınalmalar.....	36
1.5.3. Lisans Anlaşmaları.....	37

BÖLÜM II

DÜNYA EKONOMİSİNDE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ GELİŞİMİ

2.1. Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi	38
2.1.1. Sanayi Devrimi ve Yabancı Sermaye.....	38
2.1.2. Dünya Savaşı Dönemi	39
2.1.3. II. Dünya Savaşı Sonrası Dönem	40
2.1.4. 1970 Yılı Sonrası Dönem.....	41
2.1.5. Küreselleşme ve 1990 Sonrası Dönem.....	41
2.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarındaki Gelişmeler	43
2.2.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Bakış Açısında Yaşanan Değişim.....	43
2.2.2. Yatırım Yeri Tercihlerinde Yaşanan Değişim	44
2.2.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımında Görülen Değişim.....	45
2.2.4. İktisadi Entegrasyonlar ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	45
2.2.5. Yatırım Biçimlerinde Özelleştirme ve Birleşme-Satınalma Politikaları.....	46
2.2.6. Beklenen Potansiyel Faydalardaki Değişmeler	46
2.3. Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımların Durumu.....	47
2.3.1. Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Bölgesel Analizi	50
2.3.2. Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Analizi	54
2.3.3. Birleşme ve Satınalmalar	56
2.4. Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	57
2.5. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Çekmede Başarılı Ülke Örnekleri	62
2.5.1. Çin Halk Cumhuriyeti	62
2.5.2. İrlanda.....	65

2.5.3. Macaristan	67
2.5.4. Çek Cumhuriyeti	70
2.5.5. Polonya.....	71
2.6. Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Yönelik Uluslararası	
Anlaşmalar	72
2.6.1. Çifte Vergilendirme Anlaşmaları	73
2.6.2. Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşviki Anlaşmaları	73
2.6.3. Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı	75
2.6.4. Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü İçin Uluslararası Merkez	75

BÖLÜM III

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

3.1. Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Alanında Taraf Olduğu	
Uluslararası Sözleşmeler.....	78
3.1.1. Çok Taraflı Yatırım Garanti Kuruluşu	78
3.1.2. Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü İçin Uluslararası Merkez	78
3.1.3. Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları	79
3.1.4. Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmaları	79
3.2. Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	81
3.2.1. Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi ..	81
3.2.1.1. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi	81
3.2.1.2. Cumhuriyet Dönemi	82
3.2.1.3. 1950 - 1980 Dönemi	84
3.2.1.4. 1980 Sonrası Dönem.....	85
3.2.2. Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Girişi.....	88
3.2.2.1. Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının	
Sektörel Dağılımı	93
3.2.2.2. Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının	
Ülkelere Göre Dağılımı	97
3.2.2.3. Uluslararası Sermayeli Şirketler	99
3.2.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Engelleyen Faktörler	100
3.2.4. Türkiye'nin Konum Avantajları ve Rekabet Pozisyonu	101

3.2.5. Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Girişleri Performans ve Potansiyel Endeksleri	103
3.2.6. Öneriler.....	106
3.3. Türkiye'den Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Çıkışı	108
3.3.1. Kurumsal Mevzuat	109
3.3.2. Türkiye'den Çıkan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	110
3.3.2.1. Türkiye'den Çıkan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı	111
3.3.2.2. Türkiye'den Çıkan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Bölgesel Dağılımı	114
3.3.3. Türkiye'nin Sermaye İhracının Nedenleri.....	117
3.3.4. Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Çıkışları Performans Endeksi.....	121
SONUÇ	124
KAYNAKÇA.....	129
EKLER	139
ÖZGEÇMİŞ	148

ÖNSÖZ

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, uzun dönemli niteliği, istihdama katkısı, teknoloji ve beşeri sermaye sağlaması ile diğer sermaye finansman türlerinden daha fazla önem taşımaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının dünya ekonomisi ve Türkiye ekonomisi açılarından önemi dikkate alınarak yapılan bu çalışmanın amacı, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının iktisadi boyutlarını, bölgesel ve sektörel olarak tablo ve grafikler yardımı ile analiz etmektir. Bu çalışma, ayrıca son dönemlerdeki gelişmelerin incelemesini yapmakta ve ülkemizde özellikle 1980 sonrası dönemde bu alanda yaşanan gelişmeleri ve alınması gereken tedbirleri irdelemeye çalışmaktadır.

Lisans aşamasından bu yana her zaman desteğini gördüğüm, yetişmemde katkısı olan tüm iktisat bölümündeki hocalarıma, tez çalışmam süresince, konu seçiminden başlamak üzere çalışmanın her aşamasında benden yardımını ve ilgisini esirgemeyen tez danışmanım Doç. Dr. Harun BAL'a, çalışmamda yaşanan aksaklıkları hoşgörü ile karşılayıp gösterdikleri destek ve anlayışlarından dolayı jüri üyeleri Prof. Dr. Murat DOĞANLAR'a ve Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÖZMEN'e, çalışma süresince yaşadığım zor günlerde bana destek olan, yeterince zaman ayıramayıp ihmal ettiğim dostlarıma ve aileme teşekkür ederim.

Devlet GÖZ

Adana-2009

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AR-GE	: Araştırma ve Geliştirme
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirket
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	: Dış Ticaret Müsteşarlığı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DYSY	: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülke
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HMYSGM	: Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü
ICSID	: Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü İçin Uluslararası Merkez
IDA	: İrlanda Yatırım ve Kalkınma Ajansı
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İSO	: İstanbul Sanayi Odası
MAI	: Çok Taraflı Yatırım Anlaşması
MERCOSUR	: Güney Amerika Ortak Pazarı
MIGA	: Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
TRIMS	: Ticaretle Bağlantılı Yatırım Tedbirleri Anlaşması
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü
YASED	: Uluslararası Yatırımcılar Derneği

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Yatırım Kararında Dikkate Alınan Kriterler	8
Tablo 2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri.....	13
Tablo 3. Eklektik Paradigmada Belirleyici Faktörler	31
Tablo 4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Yasal İklimindeki Değişiklikler (1992-2008)	42
Tablo 5. En Fazla Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Stoku Olan İlk Beş Ülke (2000-2008) (Milyar Dolar).....	50
Tablo 6. Ülkeler İtibariyle Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Giriş Miktarları (2000-2008) (Milyar Dolar).....	51
Tablo 7. En Fazla Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Çeken İlk Beş Ülke (2000-2008) (Milyon Dolar).....	52
Tablo 8. Ülkeler İtibariyle Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Çıkış Miktarları (2000-2008) (Milyar Dolar).....	52
Tablo 9. En Fazla Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Yapan İlk Beş Ülke (2000-2008) (Milyon Dolar).....	53
Tablo 10. Dünyadaki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Stokunun Sektörel Dağılımı (Milyar Dolar).....	54
Tablo 11. Gelişmiş Ülkelerin Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (1970-1981) (Milyon Dolar)	59
Tablo 12. Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (1972-1981) (Milyon Dolar).....	59
Tablo 13. Seçilmiş Ülkelerde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Girişleri (1990-2007) (Milyon Dolar).....	62
Tablo 14. Niçin Macaristan?	69
Tablo 15. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Girişi (1980-2003) (Milyon Dolar).....	89
Tablo 16. 2005 Yılı En Büyük Beş Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Girişi	91
Tablo 17. 2006 Yılı En Büyük Beş Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Girişi	91
Tablo 18. 2007 Yılı En Büyük Beş Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Girişi	92
Tablo 19. 2008 Yılı En Büyük Beş Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Girişi	92

Tablo 20. İzin Verilen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1980-2003) (Milyon Dolar).....	93
Tablo 21. Doğrudan Yatırım Girişlerinin Sektörel Dağılımı (2004-2009) (Milyon Dolar).....	94
Tablo 22. Uluslararası Sermayeli Şirket Sayılarının Sektörlere Göre Dağılımı (1954-2009)	96
Tablo 23. Doğrudan Yatırım Girişlerinin Ülkelere Göre Dağılımı (2004-2009) (Milyon Dolar).....	97
Tablo 24. Türkiye’de Faaliyette Bulunan Uluslararası Sermayeli Şirket Sayısının Ülkelere Göre Dağılımı (1954-2009)	98
Tablo 25. Kuruluş Türlerine Göre Yabancı Sermayeli Şirketlerin Sayısı (1954-2009).....	99
Tablo 26. Türkiye’nin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Açısından Sahip Olduğu Konum Avantajları	103
Tablo 27. Türkiye’nin Karşılaştırmalı Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Girişi Performans ve Potansiyel Endeksi Sıralaması.....	105
Tablo 28. Yabancı Sermaye Girişinin Arttırılması İçin Uygulanması Gereken Politikalar.....	108
Tablo 29. Türkiye’den Çıkış Yapan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (2000-2009) (Milyon ABD Doları)	110
Tablo 30. Türkiye’nin Sermaye İhracının Sektörel Dağılımı (Milyon ABD doları).....	112
Tablo 31. Türkiye’nin Sermaye İhracının Bölgesel Dağılımı (Milyon ABD Doları).....	114
Tablo 32. Sermaye İhracında İlk On Ülke ve İlk Beş Sektör (Milyon Dolar)	115
Tablo 33. Yurtdışında Kurulan Firma Sayısı Bakımından İlk 10 Ülke	117
Tablo 34. Türk Firmaların Yurtdışı Yatırımlarının Nedenleri	119
Tablo 35. Türkiye’nin Karşılaştırmalı Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Çıkışları Performans Endeksi Sıralaması (1990-2007)	122

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (1970-2008) (Yıllık Ortalama) (Milyar Dolar).....	48
Grafik 2. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Stoku (1980-2008) (Milyar Dolar).....	49
Grafik 3. Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Sektörel Dağılımı (Milyar Dolar).....	55
Grafik 4. Sınır-Ötesi Birleşme ve Satınalmalar (1997-2008) (Milyar Dolar)	56
Grafik 5. Türkiye'ye Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Girişi (2004-2009) (Milyon Dolar).....	90
Grafik 6. Türk Firmalarının Yurtdışı İmalat Yatırımları (Milyon Dolar).....	113

EKLER LİSTESİ

Ek 1: Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu.....	139
Ek 2: Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Uygulama Yönetmeliği.....	143
Ek 3: Yabancı Sermaye İzinlerinin Ülkelere Dağılımı	147

GİRİŞ

Sermaye sahibi yatırımcının başka ülkelerde yatırım yaparken gözettiği amaç dikkate alındığında uluslararası sermaye yatırımları, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve portföy yatırımları olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir (Savaşan, 2006). Her ikisi de sermaye transferi olmakla birlikte doğrudan yabancı sermaye yatırımları aynı zamanda sermaye ile birlikte teknoloji, know-how, işletmecilik bilgisinin aktarımını sağlamaktadır (Karluk, 1983, 15). Bu bağlamda yatırım yapılan ülkeye ilave sermaye kaynağı, know-how ve teknoloji transferi sağlayarak, etkin üretimi teşvik etmesi ve böylece ekonomileri daha rekabetçi hale getirmesi beklenen doğrudan yabancı sermaye yatırımları incelenmektedir.

Dünya ekonomisinde önemi gittikçe artan doğrudan yabancı sermaye yatırımları genel olarak, yatırım faaliyetlerini birden fazla ülkede sürdüren ve üretimle ilgili kararları bir merkezden alan veya çeşitli yollarla bağlı şirketlerin kararlarını etkileyen çok uluslu şirketler tarafından yapılmaktadır (Çalışkan, 2003).

Çok uluslu şirketleri başka ülkelerde yatırıma yönlendiren temel güdü kârdır. Ancak kârlılık kadar, bu kârlılığın devamlılığı da önem arz etmektedir. Kârın devamlılığını sağlayan en önemli etken ise ekonomik ve siyasi istikrardır (Güçlü, 2003). Yapılacak yatırımın niteliğine göre, ülkenin gelişmişlik seviyesi, piyasa büyüklüğü, dışa açıklık, vergi ve teşvik politikaları da önem taşımaktadır. Bu nedenle, yabancı yatırımları çekmek isteyen gelişmekte olan ülkeler bu konuda daha da özendirici düzenlemeler yapmaya başlamıştır. Bu düzenlemeler piyasaların serbestleşmesi, yatırım indirimi, vergi tatili, bedava arsa tahsis, vergi indirimi olabileceği gibi tanıtımların yapılması ve hatta teşviklerin verilmesi şeklinde olabilmektedir.

Günümüzde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ev sahibi ülkeye avantajlar sağladığı, uluslararası kuruluşların araştırmaları ve akademik çalışmalarla ortaya konmuştur. Yatırımların sağladığı avantajların başında ilave dış kaynak gelmektedir. Bu kaynak, gerek ülkeye başlangıçta getirdikleri sermaye, gerekse elde ettiği karların belli bir bölümünü yeniden yatırımlara yönlendirmesiyle bulundukları ülkenin üretim kapasitesinin gelişmesine yardımcı olmaktadır. İster gelişmiş ister gelişmekte olsun, bugün dünyadaki tüm ülkeler, kalkınmayı hızlandırmak ve rekabet üstünlüğü sağlamak için yabancı sermayeye ihtiyaç duymaktadırlar. Gelişmiş ülkeler rekabet güçlerini arttırmak amacıyla hammaddenin daha ucuz olduğu, yasal

düzenlemeler ile vergilendirme sisteminin ve şartlarının daha uygun olduğu bölgelere yatırımlarını gerçekleştirirken, gelişmekte olan ülkeler kalkınma çabalarında karşı karşıya oldukları sermaye yetersizliğini yabancı yatırımlarla ile gidermeye çalışmaktadırlar. Bu bağlamda özellikle gelişmekte olan ülkelere, doğrudan yabancı sermaye yatırımları giderek önem kazanmaktadır.

Dünyadaki gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülke 1960'lı yıllardaki yabancı sermayeye olan olumsuz tepkileri geride bırakarak, bu tür yatırımlara yer vermesiyle doğrudan yabancı yatırımların dünya ekonomisindeki önemi hızla artmıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak, yabancı yatırımların gerek boyutları, gerekse yönü önemli değişikliklere uğramıştır. Önceleri sadece gelişmiş ülkelerin önemli bir pay aldığı yabancı sermaye, bugün artık gelişmekte olan ülkelere de yönelmektedir. Ancak dünyadaki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının dağılımı gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Doğrudan yabancı sermaye konusunda bir diğer gelişme de bu yatırımların girdiği sektörlerde yaşanmaktadır. İmalat sanayi başta olmak üzere sanayi sektöründe yoğunlaşan bu tür yatırımlar, özellikle küreselleşme sürecinin de etkisiyle başta finans olmak üzere hizmetler sektörüne yönelmiştir (Afşar, 2004, 85).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki tanım farklarından dolayı değişik kaynaklardan alınan yabancı sermaye verileri farklılıklar gösterebilmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırım verilerinin ülkeler arasında uyumlu hale getirilmesi konusunda uluslararası örgütler (özellikle Uluslararası Para Fonu ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı), ulusal istatistik birimleriyle birlikte, ortak standartlar oluşturma ve bu ortak kuralların uygulanmasını izleme yönünde çaba göstermektedirler. Birleşmiş Milletlerin yatırımları, 1953, 1968 ve 1993 yıllarında Ulusal Hesaplar Sistemi içinde toplamasıyla resmi olarak doğrudan yabancı sermaye yatırım verilerinin karşılaştırılabilirliği önemli ölçüde iyileşmiş, ancak doğrudan yabancı sermaye yatırımının tanımı, ters yönde yapılan yatırım, stok verilerindeki farklılıklar ve ülkelerin farklı ölçüm ve veri toplama metotları kullanmaları hala önemli problem olarak görülmektedir (Delice, 2005, 172; Karluk, 2007, 565).

Türkiye'de yabancı sermaye ile ilgili ilk düzenleme 6224 sayılı "Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası" çıkarılarak yapılmış, ancak uygulamada yaşanan sorunlar, yaşanan ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle, birçok olumlu faktöre karşın beklenen düzeyde yabancı sermaye çekememiştir. 1980'li yıllarda başlayan liberalizasyon politikaları, kambiyo mevzuatının değiştirilmesi ve yabancı sermaye

çerçeve kararları ile oldukça liberal bir mevzuata sahip olmuştur. Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle, 2003 yılında 2.885 milyon dolarlık sermaye girişin ardından, 2004 yılında 10.029 milyon dolarlık yatırım ile önemli bir atak yapmıştır.

Geçmiş yıllarda yabancı sermaye girişinin beklenenin altında gerçekleşmesinde enflasyon, yolsuzluklar, kayıtdışı ekonomik sorunlar, vergiler engel olarak görülmekteydi. Ancak, Türkiye'nin temel ekonomik sorunları tam olarak düzelmemesine rağmen son yıllarda yabancı sermaye girişi artmıştır. Yatırımlardaki bu artışın önemli bir kısmı ise gayrimenkul alımı ve finans sektörü ile ilgilidir. Ülke riski göz önüne alındığında yabancı sermaye risk daha az olduğu için gayrimenkul sektörüne veya bankacılık gibi finans sektörüne yönelmektedir. Bu amaçla da öncelikli olarak faal ve karlı işletmeleri tercih etmektedir. Oysaki işsizliğin azaltılması ve yabancı sermayenin daha fazla avantaj elde etmek için ülkemizde reel sektöre yapılan yabancı yatırım girişi daha büyük önem arz etmektedir (Aktaş, 2006, 2).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki gelişmelere bağlı olarak 1980'li yıllardan itibaren Türk firmaları da yurtdışında doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapmaya başlamıştır. Son yıllarda artan sermaye ihracı olumsuz gibi görünse de getirilerinin de fazla olacağı düşünülmektedir. Aslında yatırımcılar, yurtiçindeki yatırım ortamından şikâyetçi olmakla birlikte, kendisi için uygun bulduğu ortamlardaki fırsatları değerlendirmektedir. Bu nedenle, “sermaye kaçıışı” merkezli bir bakış açısının gerçekçi olmadığını anlaşılması için, konu Türkiye'ye gelen yabancı sermaye konusuyla birlikte ele alınmalıdır. Diğer bir ifadeyle gelen ve giden sermaye aynı konunun farklı yüzleri biçiminde algılanmalıdır (Akçaoğlu, 2007, 118).

Bu bağlamda, çalışmanın ilk amacı: Türkiye'nin yatırım artışı sağlayamamasının nedenlerini analiz etmek, uygun yatırım iklimini yaratma ve var olan potansiyeli hayata geçirmeye yönelik çözüm önerileri sunmaktır. Çalışmanın diğer amacı ise, önemli boyutlara ulaşan sermaye ihracının genel görünümünün ortaya konulmasıdır. Önceleri ihracata yönelik üretim yapan Türk firmaları yurtiçi yatırım ortamındaki olumsuzluklar ve değişen dünya şartlarının da etkisiyle yurtdışında doğrudan yatırım gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu çalışma, sermayenin yetersiz olduğu, dolayısıyla yabancı sermayeyi kendine çekebilmek için çeşitli reformlar yapan ülkemizde Türk firmalarını yurtdışında yatırım yapmaya yönlendiren nedenlerin açıklık kazanmasında yararlı olacaktır.

İlk aşamada çalışmanın temelini oluşturan doğrudan yabancı sermaye yatırım kavramının tanımı, nedenleri ve belirleyicileri üzerinde durulduktan sonra doğrudan

yabancı sermaye yatırımların avantaj ve dezavantajları çeşitli yayınlar incelenerek açıklanacak, son olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını açıklamaya çalışan teoriler ve türleri incelenecektir. II. bölümde dünyada ve gelişmekte olan ülkelerde yabancı sermaye yatırımlarının tarihsel gelişimi ve günümüzdeki durumu sektörel ve bölgesel olarak incelenecektir. Son bölümde, teorik altyapı ve dünyada doğrudan yabancı sermaye yatırımların çerçevesi çizildikten sonra Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi ve mevcut durumu anlatılacaktır. Türkiye’ye gelen ve Türkiye’den çıkan doğrudan yabancı sermaye yatırımları miktarı çeşitli sınıflandırmalara tabi tutularak Türkiye’nin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler oluşturulacak ve Türkiye’nin yatırım performansı rakip ülkelerle karşılaştırılarak, performansının artırılması için yapılması gereken uygulama ve düzenlemeleri içeren politika önerileri ve sonuç kısmı ile son bulacaktır.

Çalışma yapılırken öncelikle yabancı sermaye ile ilgili genel literatür ve Türkiye ile ilgili çalışmalar taranmıştır. Daha sonra Birleşmiş Milletler Kalkınma Konferansı, Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü ve Uluslararası Yatırımcılar Derneğinden elde edilen istatistikî veriler çeşitli sınıflandırmalara tabi tutularak analiz edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

Yabancı piyasaya girmeyi düşünen bir firmanın önündeki çeşitli seçeneklerden ilki, firmanın malları kendi ülkesinde üretip, yabancı bir ülkeye ihracat yapmasıdır. İkinci olarak, piyasasına girmek istediği ülkedeki bir firmayla lisans anlaşması yaparak kendi teknolojisinin ve ticari markasının kullanılmasına izin verebilir. Üçüncüsü ise firmanın Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı (DYSY) yaparak piyasaya girmesidir (Oksay, 1998).

DYSY'nin dünya ekonomisindeki ağırlığının artmasına bağlı olarak konuya duyulan ilgi artmış, firmaların hangi nedenlerle DYSY yaptıklarını açıklamaya yönelik çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Bu nedenle bu bölümün esas konusunu DYSY'yi yönlendiren faktörler oluşturmaktadır. Firmaları kendi ülkeleri dışında yatırıma yönlüten nedenlerin daha iyi anlaşılabilmesini sağlamak için bu bölümde öncelikle DYSY tanımlanacak, firmaları belirli yerlere yönlendiren faktörler, DYSY'nin avantajları ve dezavantajları açıklandıktan sonra DYSY teorileri ve son olarak ta DYSY türleri açıklanacaktır.

1.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tanımı ve Kapsamı

DYSY değişik biçimlerde tanımlanmaktadır. Ancak bu tanımlar anlam yönünden birbirine çok yakındır. En genel tanımıyla DYSY, bir ekonomide yerleşik bir birim tarafından başka ülkede yerleşik olan bir teşebbüste kalıcı bir ekonomik bağ oluşturma amacıyla yapılan bir uluslararası yatırım kategorisidir (Delice, 2005, 173).

DYSY bir ülkedeki herhangi bir firmayı satın almak, yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesi sağlamak veya var olan bir firmanın sermayesini arttırmak yoluyla yabancı bir ülkedeki firmalarca diğer bir ülkedeki firmalara yapılan ve kendisi ile birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini gerekli kılan yatırımdır (Karluk, 1983, 14; Karluk, 2007, 566). Tanımından da anlaşıldığı gibi, DYSY, ülkeler arasında sermaye transferlerinin bir piyasa işlemi olmadan bir ülkeden diğerine aktarılmasıdır (Görgün, 2004, 4).

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD), DYSY'yi yabancı bir ülkede şirket yönetiminde uzun vadede söz sahibi olmaya yeterli düzeyde

hisse alımı ile gerçekleştirilen yatırımlar olarak tanımlamaktadır. Uluslararası Para Fonu (IMF) ise, istatistiksel amaçlı çalışmalarında kullanılmak üzere, DYSY'yi "uluslararası yatırımcının herhangi bir yerel şirketin sermayesinin %10'undan fazlasına sahip olması" şeklinde tanımlamaktadır. Ancak şirket üzerinde kontrolü sağlayan asgari sermaye miktarı ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir. Örneğin, İngiltere'de 1997 yılında DYSY olarak değerlendirmek için gereken sermaye kontrol miktarı %20'den %10'a çekilmiştir (İstanbul Sanayi Odası [İSO], 2002, 17).

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) normlarına göre de; DYSY bir ülkede yerleşik kişi ya da kurumların bir başka ülkede kalıcı ekonomik çıkar elde etme amacını yansıtmaktadır. Buradaki kalıcı çıkar kavramı yabancı sermaye yatırımcısı ile yatırım ve yatırımın kontrolü konularında uzun dönem bağımlılığı ifade etmektedir (Demircan, 2003, 1).

UNCTAD, OECD gibi kuruluşlar tarafından (GOÜ)'ler için "kalkınmanın motoru" olarak kabul edilen DYSY'ler, temel olarak yatırım faaliyetlerini birden fazla ülkede sürdüren ve üretimle ilgili kararları bir merkezden alan veya çeşitli yollarla bağlı şirketlerin kararlarını etkileyebilen Çok Uluslu Şirket (ÇUŞ)'lar tarafından yapılmaktadır (Tanrikulu, 2002, 2). Küresel rekabet bu ÇUŞ'ları tek bir merkezden üretim yapıp uluslararası pazarlara ulaşmak yerine bizzat pazarın olduğu ülkelerde DYSY yapmaya sevk etmektedir (Cömert, 2000, 2).

ÇUŞ'ların diğer ülkelerde DYSY yapmasının sebebi yatırımın kendi ülkelerine göre daha kârlı olmasıdır. Ancak bu yatırım kararında sadece kârlılık değil yatırımın riski de dikkate alınmaktadır. Bu riskler yatırımın yapılacağı ülkeye ve zamana bağlı olarak değişmekle beraber, ekonomik ve siyasi nitelikte olabilmektedir (Seyidoğlu, 2001, 678-682).

DYSY'leri gerçekleştiren ÇUŞ'ların üretim faaliyetleri üç grupta toplanabilir; (Devlet Planlama Teşkilatı [DPT] 2000, 2-3; Bal, 1998, 19; Özen ve Tandırcıoğlu, 2003, 106).

a) Geriye Bağıntılı Üretim Faaliyetleri: Daha çok doğal kaynakları işletmeye yönelik bu faaliyetlerle işletmelerin kendi sanayi üretimleri için veya dünya pazarlarına çıkan diğer ülkelerdeki işletmeler için gerekli hammadde ve hizmetlerin çıkarılması, işlenmesi veya satışı gerçekleştirilmektedir.

b) İleriye Bağıntılı Üretim Faaliyetleri: Ana şirketin yabancı ülkelerdeki satış faaliyetlerinin düzenlenmesi veya ana şirketin bulunduğu ülke pazarlarının sınırlı olması nedeniyle diğer ülkelerde yatırım yapılması faaliyetlerini kapsamaktadır.

c) Yatay Bağıntılı Üretim Faaliyetleri: En yaygın üretim faaliyeti biçimidir. Yatırım yapılan ülkedeki şirkete sermaye ile birlikte teknoloji, teknik yardım (know-how) ve işgücü transfer edilerek, bağlı şirketin ana firmanın üretim stratejisi doğrultusunda üretim yapması sağlanmaktadır. Oligopolistik bir yapıya sahip olan ve yatırımlarıyla yabancı ülkelerdeki düşük maliyetli üretim faktörleri ve pazar olanaklarından yararlanmaya çalışan bu şirketlerin amacı, karlarını dünya ölçeğinde maksimize etmektir.

Bu şekilde gerçekleşen DYSY'ler, hammadde kaynakları bol, pazar hacmi geniş, altyapısı yapısı güçlü ve ucuz emek işgücüne sahip ülkeleri tercih edecektir.

1.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında Karar Süreci ve Belirleyiciler

Günümüzde DYSY'nin öneminin artması ile birlikte, ülkelerin çektikleri DYSY miktarını etkileyen faktörlerin neler olduğu konusunda birçok araştırma yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar, bir ülkenin DYSY çekmedeki başarısının ülkenin kendine özgü koşulları tarafından belirlendiğini göstermektedir. Bu bakımdan, DYSY girişini etkileyen faktörler konusunda genel kabul görmüş bir tanımlama yapmak mümkün görünmemektedir (Karagöz, 2007,931). DYSY'nin tarihsel gelişimi de bunu destekler niteliktedir. Örneğin, II. Dünya Savaşı sonrasında, gelişmiş ülkelerinin ihtiyaç duydukları hammaddelere sahip olmak DYSY çekmekte en önemli faktör olarak görülürken, 1970'li yıllarda ucuz işgücüne sahip olmak DYSY çekebilmenin önemli bir kriteri haline gelmiştir (Afşar, 2004, 88-89). Günümüzün küreselleşen dünya ekonomisinde ise sadece ucuz işgücü yeterli bir kriter olmayıp tamamlayıcı politikalar zorunlu hale gelmiştir (Sabır, 2002b).

1.2.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında Karar Süreci

Genel olarak, büyümek ve uluslararası piyasaya açılmak isteyen firma yabancı bir ülkede uygun bir yatırım ortamı gördüğünde DYSY kararı verir. Yabancı yatırımcının tercih edeceği ülkeyi belirlerken aradığı ekonomik koşulların, daha fazla kar elde edebileceği ortamı sağlaması gerekmektedir (Açıkalın ve diğ., 2006, 271-272). Bu yüzden yabancı yatırımcılar, kendilerini ve yatırımlarını en güvende hissettikleri, yatırım ikliminin en uygun olduğu ve bu amacı en düşük maliyetle gerçekleştirebileceği ülkeleri tercih etmektedirler (Karluk, 2007, 569).

Ancak yatırım kararında sadece karlılık dikkate alınmaz. Firmaların yatırım kararları birçok faktör tarafından belirlenir. Bu faktörlerin her birinin nispi gücü yatırım, yatırımcı ve ülkenin gelişmişlik düzeyi gibi özelliklere göre değişebilmektedir. Özyıldız (1998) yabancı bir ülkede DYSY yapmayı düşünen uluslararası bir firmanın, yatırım kararı almasında temel ve ikincil kriterler olarak nitelendirdiği bazı faktörlerin önemi üzerinde durmuştur. Bu faktörler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Yatırım Kararında Dikkate Alınan Kriterler

Yatırım Kararında Dikkate Alınan Ana Kriterler	Yatırım Kararında Dikkate Alınan, İkincil Kriterler
Pazara giriş olanakları İş ortamı anlayışı Büyümenin istikrarı Yerel iş ortamı (vergi, teşvikler, maliyet) Sektöre ilişkin geçmiş deneyimler Sorumlu kuruluşların davranışı Komünikasyon olanakları Özgül sorunlar (yatırım mekânı, gayrimenkul)	Mali rejim (vergi oranları, teşvikler, destekler) İşgücü konuları Komünikasyon olanakları Özgül lojistik ve komünikasyon sorunları Tüm diğer kriterlerde yeterlilik

Kaynak: Özyıldız, R. Hakan (1998), “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında Karar Alma Prosedürü”, *Hazine Dergisi*, S.11.

Genellikle yatırım kararı alınırken dikkate alınan temel kriterler pazara giriş olanakları ile iş ortamıdır. Yatırım yapılacak yerin belirgin bir hale gelebilmesi için potansiyel yatırımcının ilgili ülkeleri yerinde inceleyerek, iş ortamını, geçmiş deneyimlerini, ilgili kurumların uygulamalarını, yetersizlik durumlarını değerlendirmesi gerekecektir (Özyıldız, 1998). Gerçekleştirilmesi düşünülen yatırım konusunun da belirginleşeceği daha sonraki aşamada ise, yatırım yapılması düşünülen ülkeler her yönden (teşvikler, işgücü, telekomünikasyon, diğer altyapı unsurları, ilgili kurumlar vb.) değerlendirmeye tabi tutularak karar sürecine girilmektedir (Bayraktar, 2003, 15).

Bu yatırım kararı alma yönteminde, yapılacak yatırımın özelliği de karar sürecini etkileyecektir (Özyıldız, 1998). Yukarıda belirtilen açıklamalar altında her ülke kendi önceliklerini dikkate alarak yabancı yatırımcıların yatırım kararlarını etkilemeye çalışmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, ülkelerin DYSY için teşvik politikaları ise genelde aşağıda belirtilen amaçlardan birinin gerçekleştirilmesine yönelik olarak belirlenmektedir (Demircan, 2003, 42-43):

a) Ülkenin yatırım imajının iyileştirilmesi, yurtdışında etkili tanıtım yapılması gibi vasıtalarla dolaylı olarak DYSY girişinin arttırılması.

b) Herhangi bir sektörel ya da bölgesel ayırım yapılmadan toplam DYSY'lerin artırılması.

c) Belli tipteki yatırımların hedeflenerek doğrudan ya da dolaylı yabancı sermaye yatırımların miktarının ve kalitesinin artırılması ve sektörel önceliklerin tespit edilerek yatırımcıların hedeflenmesi günümüzün en çok tercih edilen yabancı sermaye politikaları arasındadır.

d) Spesifik olarak yatırım projelerinin belirlenerek firmaların hedeflenmesi.

DYSY'nin ülkeye çekilmesi için vergisel teşvikler, endüstri bölgeleri ve serbest bölgelerin kurulması, bürokrasinin azaltılması, şirket kârlarının yurtdışına transferinde kolaylıklar sağlanması gibi düzenlemelerin yanında, ekonomik istikrar, genişleyen piyasa, gerçekçi kur politikaları, kamulaştırmama garantisi gibi unsurlar da önem kazanmaktadır.

1.2.2. Yatırımcı Ülke Açısından Belirleyiciler

DYSY firmaların kendi pazarları dışında yeni pazar arayışları olarak ortaya çıkmıştır. Yerel pazarlarda rekabetin artması, potansiyele sahip ülkelerde üretim ve rekabet gücünü artırma imkânlarının bulunması, bu pazardaki mevcut olan ürünlerin, bu ürünü satın alma gücüne sahip olup da bu ürünlerin diğer piyasalarda bulunmaması sözkonusu ürünün üreticilerini diğer pazarlara yöneltmiştir. Diğer ülkelerdeki yerli üreticileri korumak amacıyla hükümetlerin koyduğu bazı kısıtlayıcı önlemler diğer ülkelerdeki firmaların bu ülkelere yönelik faaliyetlerinde bir engel teşkil etmektedir. Bu pazarlara girebilmek için yerli firmalarla ortaklık kurarak bu pazarlara girme isteği DYSY'nin akışını hızlandıran önemli bir faktör olarak ön plana çıkmıştır.

Seyidoğlu (2001)'e göre “Son otuz yıldan beri DYSY'deki hızlı gelişmeyi açıklamak üzere oldukça kabarık hacimli bir literatür oluşmuştur. Bu konuda birçok teori ortaya atılmış ve test edilmiştir.”. Bu çalışmaların ulaştığı sonuçlara göre DYSY'nin nedenleri; hammadde sağlama kolaylığı, faaliyetlerin bütünleştirilmesi, aktarılamayan bilgiler, unvanın korunması ve unvandan yararlanmak, sırların korunması, ithalat kısıtlamalarının aşılması, müşteri izleme, ekonomik fırsatların çeşitlendirilmesi, ucuz yabancı faktör kullanımı, taşıma giderleri, yerel piyasadaki mevzuatın beğenilmemesi, monopol avantajından faydalanma, yeni pazarların yaratılması veya mevcut pazarların korunmasıdır (Seyidoğlu, 2001, 665).

a) Hammadde Kaynakları: Yabancı sermaye hareketlerinin çıkış noktasını oluşturan hammadde kaynakları yeryüzüne dengeli biçimde dağılmış değildir. Bu kaynaklara sahip olmayan, büyük miktarda üretimde bulunan firmalar, hammaddeleri dış pazarlardan sağlamaktadırlar. Bu durum, iki nedenden dolayı firmaların hammadde kaynaklarının bulunduğu ülkelerde DYSY yapmasını gerektirmektedir. Bunlardan birincisi, mamul malın üretiminde kullanılan hammadde ithalinin ticari kısıtlamalar veya siyasi nedenlerle ülkeye gelişinin engellenmesidir. Diğeri ise, üretimde kullanılan hammaddeyi üreterek daha fazla kâr yaratmaktır. Örneğin petrol rezervlerinin bulunduğu ülkelerde ham petrolü işlemek amacıyla yatırım yapan yabancı firmaların kazancı büyük olacaktır (Candemir, 2006a, 62).

b) Üretim Faaliyetlerinde Bütünleşme: İlk aşamadan nihai ürün aşamasına kadar tüm faaliyetleri (dikey bütünleşme) veya aynı aşamadaki üretim faaliyetlerini tek bir yönetim altında toplamanın yararlı olduğu durumlarda (yatay bütünleşme) üretimde bütünleşmeye gidilir. Üretimde bütünleşmede, girdi sağlamanın güvenceye alınması veya belirli aşamaları farklı ülkelerde gerçekleştirmenin firmalara maliyet avantajı yaratması gibi nedenlerden dolayı üretim farklı ülkelerde yaygınlaştırılmaktadır (Seyidoğlu, 2001, 666).

c) Aktarılamayan Bilgiler: Firmalar zamanla belirli alanlarda tecrübeye dayalı bir teknik bilgi birikimine sahip olabilmektedir. Firmalar özel üretim teknolojisi, pazarlama ve yönetim gibi konularda diğer üretici firmalara karşı bir bilgi üstünlüğüne sahip olduklarında bu bilgileri yabancı firmaların bilmesini istemezler. Bu durumda DYSY yoluyla teknik sırlar üzerinde doğrudan kontrol güçlerini korumak isterler. Ayrıca bu gibi ticari sırların yerli firmalarca korunamayacağı düşünüldüğü takdirde de aynı yol izlenmektedir (Aydoğuş ve diğ., 2005, 16).

d) Şirket Unvanının ve Sırların Korunması: İş hayatında olumlu isim yapan bazı firmalar, lisans anlaşması yapıp ürünün imal hakkını yabancı üreticilere verdiklerinde, aynı kalitenin tutturulabileceğinden emin olmayabilirler. Dolayısıyla ürün kalitesine ve ünlerine zarar gelmemesi için, malları yurtdışında da kendileri üretmeyi tercih edebilirler. Üretime ilişkin bilgilerde gizliliğin önemli olduğu durumlarda, DYSY lisansa tercih edilir. Çünkü lisans sahibi, bu bilgilerin dışarıya sızmasında patent sahibi kadar özen göstermeyebilir (Görgün, 2004, 7).

e) İthalatçı Ülkenin Koyduğu Tarife ve Kotalardan Kaçınma: Hükümetler bazen yerli sanayiye veya döviz rezervlerini korumak için ya da başka amaçlarla ithalat üzerine kısıtlamalar getirebilirler (Candemir, 2006a, 62). Bu durumda ihraç pazarlarını

kaybeden firmalar, kaybedilen pazarı tekrar ele geçirmek için sözkonusu piyasada üretime başlar. Ancak, pazarı kaybedilen ülkeler yatırım yapmak için normal bir üretim kapasitesine imkan sağlayacak kadar büyük olmayabilirler. Böyle durumlarda, bu ülkelerin birinde yatırım yapıp, ayrı durumdaki diğer küçük ülkelerin tümüne buradan ihracat yapmak mümkün olabilir.

f) Yurtiçi Kısıtlamalar: Son yıllarda çevre standartlarının giderek yükseldiği gelişmiş ülkelerin yatırımcıları bu kısıtlamaların daha esnek olduğu ülkelerde üretime geçiş yapmaktadırlar. Benzer şekilde finansal hizmetlerden bazılarının kısıtlandığı ülkelere nispeten daha az kısıtlamaların olduğu ülkelere doğru yatırım girişleri olduğu gözlemlenmektedir (Soydal, 2007, 26).

g) Müşteri İzleme: Bazı endüstrilerdeki firmaların, müşterilerini izlemeleri gerekli olabilir. Müşterileri yurtdışına yatırım yapınca onlarda o yörelerde şube veya ofis açarlar. Bankalar, danışmanlık ve menkul kıymet aracı şirketleri bu niteliktedir (Seyidoğlu, 2001, 668). Finansal hizmetler sektöründeki artan yatırımlar bu nedenle yakından ilgilidir.

h) Ekonomik Fırsatların Çeşitlendirilmesi: Ekonomik hayatta zaman zaman canlanmalar veya duraklamalar görülebilir. Yatırımcı firmalar bu gibi durumlardan fazla etkilenmemek için yatırım sepetini geniş tutmaya çalışırlar. Bu yüzden belli bir malı değişik ülkelerde üreterek satışlarda ve dolayısıyla gelirden belli bir istikrar sağlamaya çalışırlar (Harmancı, 2004, 25). Yabancı yatırımcılar uluslararası ve yerel risklerden kaçınabilmek için portföy veya ürün çeşitlendirme stratejisi ile yatırımlarını birkaç ülkede yapabilirler. Böylelikle risk maliyetlerinin azaltılması beklenmektedir.

j) Ucuz Yabancı Faktör: Maliyet, yatırım kararını belirleyen en önemli araçlardan birisidir. Emek ve doğal kaynak maliyetlerinin ülkelerarası farklılıklar göstermesi firmaları, bu faktörlerin bol ve ucuz olduğu yerlerde üretime yönlendirir. Hızlı nüfus artışının doğal bir sonucu olarak bazı ülkelerde emeğin ucuz olması özellikle emek yoğun endüstrilerde üretim maliyetlerinde bir düşüş yaratmaktadır (Açıkalın ve diğ., 2006, 272). Bu nedenle, ana ülkede ücretlerin yüksek olması yatırımcıyı, üretim tesislerini emeğin ucuz olduğu bölgelere yapmaya yöneltir.

k) Taşıma Giderleri: DYSY'nin diğer bir belirleyicisi taşıma giderlerinden indirim sağlamaktır. Ağır veya fazla büyük bir malın yurtdışına taşınması, ara mallara veya hammaddeye göre daha fazla taşıma gideri gerektirebilir. Bu durumda, ana şirket yabancı ülkelerde şubeler açarak üretimin son aşamasını orada gerçekleştirebilir. Üretim için gerekli hammadde ve ara malları da ana ülkeden ithal edilir. Ancak bu masrafların

yüksekliği üretim verimliliğini artırmak isteyen ihracata yönelik şirketler için yatırımdan vazgeçirecek bir faktör haline dönüşebilir (Kaymak, 2005, 96).

l) Yerel Piyasadaki Mevzuat: DYSY'lerin diğer önemli bir nedeni de bulunduğu ülke ile yatırım yapmayı düşündüğü ülkenin uyguladığı mali, politik ve vergi konusundaki farktır. DYSY'nin kalkınma aşamasındaki önemini bilen ülkeler, DYSY çekmek için çeşitli avantajlar sağlamakta ve uyguladıkları düşük oranlı vergilerle veya bedelsiz fabrika binalarıyla ülkelerini yatırımcılar için cazip bir yatırım yeri haline getirmeye çalışmaktadırlar. Bu nedenle, kendi ülkelerindeki vergileri ağır bulan ve bunların yükünden kurtulmak isteyen yatırımcılar daha çok DYSY tercih etmektedirler.

m) Monopol Avantajı: Sahip oldukları sermaye, yönetim bilgisi ve ileri teknoloji ile belirli mallarda monopol gücüne sahip firmalar, yüksek fiyat uygulayarak elde ettikleri kârı ve rekabet üstünlüğünü uluslararası alanda da elde etmeye ve korumaya çalışırlar. Yüksek fiyat uygulamasından dolayı firmalar, o piyasalara mal ihraç etmek yerine direk o pazarlara yönelik yatırımı tercih ederler. Aslında firmaların ulusal sınırlar içerisinde uğraş alanlarını değişik endüstrilerde yaygınlaştırmaları ve DYSY'ye girişmeleri talep yönünden iç piyasalarda doyuma ulaşma ve kar oranlarının düşeceği beklentilerinin sonucudur (Candemir, 2006a, 63). Bu yüzden, iç talep henüz yeterli bir düzeye ulaşmamış olsa bile dış piyasayı ele geçirmek amacıyla ilgili piyasada yatırım yoluna gidilir.

n) Yeni Pazarların Yaratılması veya Mevcut Pazarların Korunması: Yabancı sermayenin ev sahibi ülkeye girişinin ilk aşaması ihracattır, daha sonra ülkede üretim tesisleri kurulur ve ev sahibi ülke hakkında bilgi toplanır. Ancak sözkonusu ülke hükümetleri yerli sanayiye korumak amacıyla gümrük tarifelerini yükselttiğinde veya ihraç edilen mal üzerine kota uyguladığında, önceden elde edilen ve hâkimiyet altına alınan pazarların küçülmesi veya tamamıyla kaybedilmesi mümkün olur. Bu nedenle, firmalar pazar paylarını korumak amacıyla DYSY yolunu tercih ederler.

Sonuç olarak yukarıda değinilen nedenler üretimin belli merkezlerde yapılma zorunluluğunu ortadan kaldırmaktadır. Bu gelişmelere bağlı olarak, ülkeler arasında yatırım çekme konusunda rekabet giderek artmaktadır. Ayrıca, özellikle belirtilmelidir ki varış yeri ülkelerinin yukarıda bahsedilen özellikleri yeter şartlardır ve kesinlikle ekonomik ve politik istikrar, uygun kurumsal, hukuksal ve finansal altyapı gibi olmazsa olmaz (gerek) şartların ikamesi değildirler (Savaşan, 2006).

1.2.3. Yatırım Yapılan Ülke Açısından Belirleyiciler

DYSY'nin bir ülkeye girişini cazip hale getiren veya akışını engelleyen birçok belirleyici faktör ortaya çıkmıştır. Yabancı sermayenin bir ülkede yatırıma karar vermesinde etkili olan unsurlar arasında pazar büyüklüğü yabancı sermayenin belirleyicileri arasında önemli faktör olarak görülmektedir (Gövdere, 2003). Diğer önemli belirleyiciler; üretim maliyetleri, kaynak durumu, tarife, kotalar, ulaşım maliyetleri döviz kurunun istikrarı, politik istikrar ve idari yapı gibi faktörler sayılmaktadır (Duran, 2003, 88).

Tablo 2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri

Faktör Grupları	Ev Sahibi Ülkelerdeki Belirleyiciler	
I. Politik Faktörler	Ekonomik, politik ve sosyal istikrar, Yabancı yatırımlara ilişkin uluslararası anlaşmalar, Vergi politikası, Ticaret politikası, ticaret politikası ve DYSY'nin tutarlılığı, Özelleştirme politikası, Piyasaların yapısı ve işleyişine ilişkin politikalar (özellikle; rekabet ve şirket satın ve birleşme politikaları), Yabancı iştiraklerin anlaşma standartları.	
II. Yatırım Ortamına İlişkin Faktörler	Yatırımların promosyonu (imaj yaratılması, ülkenin pazarlanması vb.) Yatırım teşvikleri Maliyetler (rüşvet, bürokratik etkinlik vb) Yatırım sonrası hizmetler (Yaşam kalitesi vb.) Sosyal etkenler	
III. Ekonomik Faktörler	Yatırım Stratejileri	Faktörler
	Pazara yönelme	Pazar büyüklüğü ve kişi başına milli gelir. Piyasanın büyümesi. Bölgesel ve global piyasalara giriş imkanları. Tüketici tercihleri. Piyasaların yapısı.
	Kaynağa/stratejik varlığa yönelme	Hammaddeler Düşük ücretli vasıfsız işgücü Vasıflı işgücü Fiziki altyapı (havaalanları, enerji, yollar ve telekomünikasyon) AR-GE Teknolojik, yenilikçi ve diğer yaratılmış varlıklar (markalar vb.)
	Etkinliğe yönelme	Kaynakların/varlıkların maliyeti ve işgücünün verimliliği Diğer girdilerin maliyeti (iletişim, ara mallar,) Bölgesel entegrasyon anlaşmasına üyelik, ölçek ekonomisi.

Kaynak: UNCTAD(1998), *World Investment Report 1998: Trends And Determinants*, UN: New York and Cenova, 1998, ss.91; Gövdere (2003), "Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicilerinin Günümüzdeki Geçerliliği", *Dış Ticaret Dergisi*, S.28.

UNCTAD 1998 yılı Dünya Yatırım Raporu'nda, DYSY'yi etkileyen faktörlere ilişkin yaptığı analizde belirleyicileri, üç ana başlıkta toplamıştır. Bunlar; ekonomik faktörler, yatırım ortamına ait faktörler ve politik faktörlerdir. Ayrıca, ekonomik faktörlerin yatırım stratejileri açısından alt başlıkları da ortaya konmuştur. UNCTAD'nın belirtmiş olduğu faktörler Tablo 2'de verilmiştir.

1.2.3.1. Politik Faktörler

Ekonomik, siyasi ve sosyal istikrar yabancı yatırımcılar için bütün olarak önemlidir. Politik alanlardaki değişiklikler, demokratik ve çok partili siyasi yönetim şekilleri (Karluk, 1983, 213), çıkabilecek politik istikrarsızlıklar veya projenin uzun dönem yaşamasını risk edebilecek gelişmeler yatırımları engelleyen ve yabancı sermayenin başka ülkelere yönelmesine (Algan, 1998, 98), yerli sermayenin ise yurtdışına kaçmasına sebep olan temel faktörlerden birisidir. Bu nedenle Tablo 2'de de belirtildiği gibi ülkeye DYSY çekmek için, öncelikle siyasi açıdan istikrarlı bir ülke olunması gerekmektedir. Hükümetler, DYSY'yi ülkelerine çekebilmek için gerekli imkânların yaratılması ve doğru şartların oluşturulmasında önemli rol oynar (UNCTAD, 2005, 5).

DYSY'nin gerçekleşebilmesi yatırım yapılacak ülkenin iç politik istikrarla birlikte dış politikasının da istikrarlı olmasına bağlıdır. Politik istikrarın yanında, devlet idarecilerinin DYSY'ye olan yaklaşımları da oldukça önemli bir faktördür (Algan, 1988, 98).

Son 40 yıldır ülkeler yabancı yatırımları korumak ve teşvik etmek amacıyla iki taraflı anlaşmalar yapmaktadır. Çok taraflı yatırım anlaşmalarının zorluğu ve küresel bir yatırım anlaşmasının olmaması, birçok ülkenin iki taraflı yatırım anlaşmaları yapmasına sebep olmuştur. Günümüzde birçok ülke karşılıklı anlaşmalar veya Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA) gibi bölgesel anlaşmalar aracılığıyla uluslararası sermayenin gelişmesi için gerekli olan yatırım ortamını sağlayacak unsurları temin etmeye çalışmaktadır (İSO, 2002, 36).

Mülkiyetin el değiştirmesi yoluyla ekonomide rekabetin sağlanmasını amaçlayan (Ventura, 2005, 83) özelleştirme uygulamaları, GOÜ'lerde DYSY çekmek açısından önemli bir araç olarak kullanılmakta ve bu alanda başarılı sonuçlar alınmaktadır. Orta ve Doğu Avrupa ile Güney Amerika'ya yapılan DYSY'nin çoğunluğu özelleştirme yoluyla gerçekleşmiştir. 1995 yılına kadar Çek Cumhuriyetine yapılan DYSY'nin

yaklaşık tümünü, 2000 yılında ise Bulgaristan'a yapılan yatırımların yaklaşık olarak %50'sini özelleştirme kaynaklı yatırımlar oluşturmaktadır. 1988-1995 yılları arasında Türkiye'ye gerçekleşen DYSY'nin ise yaklaşık olarak %15'i özelleştirme kaynaklıdır (İSO, 2002, 18).

İdari prosedürler ve bürokratik işlemler de DYSY'nin GOÜ'lere çekilmesinde olumsuz etkiler yapabilir. Bu tür işlemlerin fazla zaman alması, bürokrasi, yabancı yatırımlar için önemli bir giriş engeli oluşturabilmektedir (Ventura, 2005, 82).

1.2.3.2. Yatırım Ortamına İlişkin Faktörler

Yatırım ortamına ilişkin faktörler aslında bir yatırım geliştirme kurumunun faaliyet alanına giren konuları içermektedir. Burada kurumsal yapının etkin oluşturulabilmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır (Görgün, 2004, 12). Son yıllarda, ekonomide genel olarak yatırımların ve büyümenin özel olarak ta DYSY girişinin artırılabilmesi için yatırım ortamının/iş ortamının iyileştirilmesi gerektiği öncelikli bir konu olarak öne çıkmış bulunmaktadır (Yükseler, 2005, 4). Bu bağlamda hükümetler, DYSY'leri çekebilmek için yatırım indirimi, gümrük vergilerinden muafiyet veya taksitlendirme, ucuz kredi gibi teşvik tedbirleri ile uygulayabilir. Bunların yanında, söz konusu ülkenin dünya ticaret sistemine ve sistem bünyesinde oluşturulan anlaşmalara ne ölçüde katıldığı da önemlidir. Örneğin, Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI), yatırım akımlarının sürekliliğini sağlamak ve garantiye almak amacıyla yapılmıştır. Tüm bu düzenlemeler DYSY akımının önünü açmak ve sağlam bir çerçeveye oturtmak amacıyla yapılmaktadır (Sabır, 2002b; Ventura, 2005, 82).

Bu yönde gerekli düzenlemeleri yapmakta direnen veya geç kalan ülkelerin hem uluslararası DYSY'den aldıkları pay azalmakta, hem de yerli kaynaklarının bir başka ülkeye kaçıışı hızlanarak sermaye kaybıyla karşılaşmaktadırlar. Bu gibi nedenlerle, ülkeler bir taraftan yerli kaynaklarının diğer ülkelere kaçışını engellemek, diğer taraftan yatırım ve iş ortamını cazip duruma getirmek durumundadır (Duran, 2003, 2).

1.2.3.3. Ekonomik Faktörler

Diğer ülkelerle olan rekabet gücünü sağlamak için gerekli olan altyapı şartlarını belirten ekonomik faktörlerin yatırımcıları cezbetme açısından belirleyiciliği daha nettir (Kaymak, 2005, 93). Ülkelerin ekonomik göstergeleri DYSY kararlarında etkili olmaktadır. Ülkelerin gösterdikleri hızlı ve istikrarlı reel büyüme, düşük faiz oranları,

öngörülebilir enflasyon oranları, ılımlı dalgalanmalar gösteren döviz kuru ve daha da önemlisi istikrarlı maliye ve para politikaları uluslararası sermayenin yatırım aşamasında değerlendirmeye aldığı başlıca göstergelerdir (İSO, 2002, 24).

Gövdere (2003), ekonomik faktörleri; piyasa hacmi, ücretler, döviz kuru, büyüme, vergi, açıklık, ticaret engelleri, oranı ve ticaret açığı başlıkları altında incelemiştir (Gövdere, 2003).

a) Piyasa Hacmi: Evsahibi ülkenin kişi başına GSYİH'sı ile ölçülmektedir. Özellikle GOÜ'ler için önem taşıyan "piyasa hacmi hipotezi"ne göre, DYSY girişi seviyesi ile yabancı piyasanın mutlak büyüklüğü doğru orantılıdır. Ev sahibi ülkenin pazarlarının genişliği, yatırımcının üreteceği mal ve hizmetlere olan talebin büyüklüğünü doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle, yabancı yatırımcılar geniş pazar olanaklarına sahip ülkeleri tercih etmektedir. Örneğin, ABD kökenli ÇUŞ'ların 1982-1988 döneminde 42 ülkedeki yatırımlarını kapsayan araştırmalarda, ÇUŞ'ların, piyasa hacmine karşı GOÜ'lerden daha duyarlı oldukları saptanmıştır (Gövdere, 2003).

Piyasa hacminin yabancı yatırımcı açısından yer seçimi kararında etkili olmasında satış hacmi ve stratejik önem olmak üzere iki etken söz konusudur. Satış hacmine göre; bir malın ihracat yoluyla bir piyasaya giriş maliyetleri ile o malı, o piyasada üretmekle doğan maliyetler karşılaştırılır. İhracat yoluyla piyasaya giriş maliyetleri, ihraç edilen ülkede yatırım yapılması ve malı o ülkede üretmekten doğan maliyetleri aşıyorsa, DYSY önem kazanır. Ticari ilişkilerde bulunulan bu ülkeye, yatırım kararı alınırken de ülkenin o mal için pazar büyüklüğü önem arzeder. İkinci olarak ise, Davidson (1980) oligopolistik piyasa yapılarında sıklıkla görülen "rakibinin yaptığını yap" stratejisinin bu tür endüstrilerin DYSY'lerini tam olarak açıklayamadığını öne sürmektedir. Davidson'a göre kâr beklentisinden önce üretim yerine, talep yapısına ve pazar büyüklüğüne bakılmalıdır (Açıkalın ve diğ., 2006, 274-275).

Piyasa büyüklüğünün yanında piyasanın büyüme olanaklarına dikkate alınmaktadır. Bunun yanında büyüklük ve büyüme olanakları dışında, ev sahibi ülkede düzgün işleyen bir piyasa mekanizmasının varlığı ülkenin DYSY çekmede öne çıkmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda ev sahibi ülkenin nüfus yoğunluğu da DYSY girişinde olumlu rol oynamaktadır.

b) İşgücü Maliyeti: DYSY'nin belirleyicileri arasında en tartışmalı olanı, ücretlerdir (Gövdere, 2003). Teoriye göre, yüksek ücret seviyesi, düşük DYSY anlamına gelmektedir. Bir bölgede veya ülkede; ücret seviyesinin yüksek olması ise o

bölgede üretilen tüm ürün fiyatlarının daha yüksek olması anlamına gelmektedir (Açıkalın ve diğ., 2006, 273). Ancak hem gelişmiş hem de GOÜ'ler üzerinde yapılan çalışmalarda, yabancı sermayeli şirketlerin daha yüksek ücret verdiği sonucuna ulaşılsa da (Arıkan, 2006, 42), son dönemlerde toplam maliyetlerde işçiliğin oranının % 10-15 düzeylerine inmesi işgücü maliyetinin seçim kriteri olarak önemini yitirmesine sebep olmuştur. Ancak üst düzey yöneticilerin gelişmiş ülkelerdeki maliyetleri arttığı için yabancı yatırımcılar iyi eğitilmiş insan kaynağına sahip gelişmekte olan ülkeleri tercih etmeye başlamışlardır (Aykol ve Kurt, 2006, 14). Ancak toplam maliyetlerde işgücü maliyetinin düşmesi, bazı küreselleşme karşıtlarının savunduğu, ÇUŞ'ların bulundukları üçüncü dünya ülkelerinde işçileri sömürerek, onları uzun çalışma saatleri boyunca ve ağır çalışma koşulları altında, oldukça düşük ücretler karşılığında çalıştırdığı düşüncesini destekler niteliktedir. Fakat bu, bir genellemeden daha ileri gitmemektedir (Arıkan, 2006, 42).

Yabancı yatırımlar açısından cazip olabilmesi için sadece ücretlerin değil, verimliliğin de önemli olduğu şeklindedir. Ücret-verimlilik-DYSY zinciri için J.M.C. Rollo, “düşük ücret seviyesinde yüksek kaliteli işgücü bulunabiliyorsa, bu yabancı sermaye için anahtar faktör olacaktır” diyerek, konuyu özlü biçimde dile getirmiştir (Gövdere, 2003).

c) Dış Piyasaya Açıklık: Bir ülkenin dışa açıklık derecesi genellikle, dış ticaret hacmi/GSMH oranı ile ölçülmektedir. Yatırımların, ticaret edilebilir sektörlerle yöneldiği görüşünden hareketle, dışa açıklık oranı yüksek olan ülkelerin daha fazla DYSY çekeceği kabul edilmektedir (Gövdere, 2003). Bununla birlikte, dışa açıklık derecesinin yüksek olduğu ülkelerde, firmanın yatırım yaptığı ülkelerde kendi ülkesi ile aynı üretimi gerçekleştirdiği zaman ortaya çıkan DYSY'yi özendirdiği ifade edilmektedir (Ersungur ve Lebe, 2009, 10).

Dışa açıklıkta, ticari açıklığın yanında sermaye hareketlerine açıklığın olması da önemlidir. Dışa açıklığı ölçmek üzere kullanılan tarife ve kota uygulamaları dışında, tarife benzeri faktörler ile kur uygulamaları ve yeni korumacılık çerçevesinde görünmez engellerin (sağlık, güvenlik ve standartları, idari düzenlemeler vb.) belirlenmesinde güçlükler söz konusudur (Değer ve Emsen, 2005, 62).

Dış ticaretteki serbestleşme firmaların yatırımları için ihtiyaç duyduğu ara ve yatırım malları ithalatını ve mallarının ihracatını kolaylaştırırken, firmaların elde ettikleri kârlarının yurtdışına transferinde de kolaylıklar sağlamaktadır. Bu nedenlerden dolayı ev sahibi ülkenin açıklık oranındaki bir artış DYSY'leri pozitif yönde etkilerken

azalış da DYSY'ler üzerinde negatif etkide bulunacaktır (Batmaz ve Tunca 2007, 208-209).

d) Ticari Engeller: Lim (2001), yatırım amaçlarının farklılığından hareketle, farklı faktörlerin farklı yatırımcıları değişik önem seviyelerinde ilgilendirdiğini, biri için önemli faktörün diğerleri için çok da önemli olmayacağını öne sürmüştür. Ticari engelleri aşmak için ve pazara daha az maliyetle giriş amacıyla yapılan yatırımlar için bu engellerin kaldırılması ve daha açık bir ekonomiye geçilmesi olumsuz, diğer yatırım türleri için ise olumlu bir etkiye sahiptir (Kaymak, 2005, 95-96).

e) Büyüme Oranı: Yüksek büyüme performansı sergileyen ülkelerin daha geniş tüketim imkânları yaratması yanında, yabancı yatırımcılara cazip gelen istikrar ve güven unsuru yaydıkları düşünülmektedir (Değer ve Emsen, 2005, 61). Büyümenin DYSY üzerindeki etkisinin daha iyi anlaşılabilmesi için, hızlı ve yavaş büyüme oranlarına sahip ülkenin karşılaştırılması gerekmektedir. Daha hızlı büyüyen ekonomiler, firmalara nispi olarak daha iyi fırsatlar sunmakta, daha iyi kâr olanakları sağlamaktadır (Gövdere, 2003).

f) Dış Ticaret Açığı: Torissi (1985)'e dayalı bu hipotez, ticaret fazlasının ihracat potansiyellerine sahip olan dinamik ve sağlıklı bir ekonominin göstergesi olduğunu ve buna bağlı olarak ticari potansiyelleri olan bir ülkenin muhtemelen DYSY'yi teşvik edeceğini ileri sürmektedir. Hem yatırım yapma hem de yatırım çekme bakımından DYSY akımı OECD ülkeleri açısından incelendiğinde, DYSY akımının ticaret paylarındaki değişimleri açıklamada önemli role sahip olduğu bulunmuştur. Bu çerçevede, DYSY yapan ülkelerde ihracat ile DYSY akımı arasında negatif ilişkiler bulunurken, tersine DYSY alan ülkelerde DYSY akımının ihracat artışına yol açtığı gözlenmiştir (Değer ve Emsen, 2005, 63).

g) Döviz Kuru: Döviz kuru ve DYSY arasındaki ilişkiyi ilk kez 1970 yılında Aliber keşfetmiş ve toplam DYSY'nin coğrafi dağılımının, farklı para alanlarının varlığı ve aksak döviz piyasaları ile açıklanabileceğini ileri sürmüştür (Gövdere, 2003).

DYSY açısından önemli bir belirleyici olarak döviz kurları, özellikle kur teorilerinden “parasal alanlar teorisi” açısından ele alınmaktadır. Bu yönden bir ülkenin parası ne kadar zayıfsa, yabancı yatırımcıların piyasası zayıf olan ülkede yatırım yapma olasılığı da o kadar zayıf olmaktadır. Teorinin en önemli yaklaşımı sermaye piyasasındaki eğilimlerdir; güçsüz paraya sahip bir ülkede gelir akımı kur riskiyle birleştiğinde, sermaye akımı güçlü para cinsinden borçlanan zayıf paralı ülke firmalarının aleyhine bir oluşum doğurur. Bu açıdan kısa dönemde döviz kurlarındaki

değişiklikler, belirsizliği (riskten kaçınmayı) artırmak ve verimliliği (üretim esnekliğini) etkilemek suretiyle, DYSY akımı üzerinde önemli boyutta olumsuz etkisinin olacağı düşünülür. Bu açıdan zayıf paraya sahip bir ülkede döviz kuru ile DYSY akımı arasında ters yönlü ilişkilerin olduğunu gözleyen yaygın bir literatür bulunmaktadır (Değer ve Emsen, 2005, 64).

Ancak, döviz kurlarının DYSY üzerindeki etkisi belirlenirken, bir firmanın ürünlerinin ne kadarını ihraç, ne kadarını ithal ettiği önem taşımaktadır. İç pazara yönelik üretim yapan yabancı yatırımcı için, döviz kurları sadece yatırım ve kâr transferi aşamasında önem arz ederken, ihracata yönelik üretim yapan yatırımcı, ürünlerin satış aşamasında da döviz kurlarına dikkat etmek zorundadır (Kar ve Tatlısöz, 2008).

h) Vergi Uygulamaları: Bir ülkeyi sermaye yatırımları açısından cazip hale getiren bir diğer önemli unsur vergidir. Burada “vergi” tabiri hem Kurumlar Vergisi, Gelir Vergisi gibi gelir üzerinden alınan vergileri hem de Damga Vergisi, Harçlar gibi dolaylı işlem vergilerini kapsayacak şekilde kullanılmaktadır. Diğer taraftan sermaye yatırımlarında yalnızca vergi oranları değil, vergi idaresinin yaklaşımı, mevzuatın kolay anlaşılır ve uygulanabilir olması, vergi iadelerinin zamanında ödenmesi, vergi adaletinin ve eşitliğinin olması, vergisel bürokrasinin az olması gibi unsurlar da önemli bir rol oynamaktadır. Bunun yanı sıra, yüksek enflasyon gibi fiili vergi yükünü farklılaştıran makroekonomik faktörlerin de hesaba katılması gerekir (İSO, 2002, 28).

GOÜ’lerde merkezi planlamanın zayıflayarak piyasa ekonomisine geçişin hızlanmasıyla birlikte teşvik politikalarının kapsamının da daralacağı ve genel ekonomi politikası içindeki göreceli gücünün zayıflayacağı yönünde bir gelişme beklenmekteydi (Duran, 2002, 10). Ancak, piyasa ekonomisine sonradan geçiş yapan bazı ülkelerin yatırım ve iş ortamı açısından cazip konuma gelerek, uluslararası alanda hareket eden DYSY’lerden daha fazla pay almak için teşvikleri yoğun olarak kullanmaları, bu beklentileri değiştirmiştir. (Çapraz ve Demircioğlu, 2003, 31). Burada belirtilmesi gereken en önemli nokta sermaye girişini etkileyen unsurların toplu bir şekilde değerlendirilmesi gereğidir. Sadece vergi teşvikleri doğrudan yabancı sermaye girişinde etkili olmamaktadır. Karar aşamasında birçok etken toplu olarak değerlendirilmektedir (İSO, 2002, 24).

Ülke yönetiminde şeffaflığın en az olduğu ve genel olarak yönetimde gizliliğin ve yolsuzluğun hâkim olduğu ülkeler, risk ve getirilerin önceden belirlenebilmesinde

yetersiz kalacaklardır. Bu risk ve belirsizlik ortamı, ülkenin iş ve yatırım ortamı olarak değerlendirilmesini engelleyici bir faktör olmaktadır (Duran, 2002, 90).

Bu faktörlere ek olarak, bürokratik engeller, koordinasyon eksikliği, yetki dağınıklığı, spekülasyon haberler, çift vergileme sorunu, mevzuattaki aksaklıklar, sermaye piyasasının gelişmemiş olması, bölge ülkelerinin alternatif cazibeleri, kambiyo mevzuatındaki yetersizlikler, kâr transferindeki zorluklar sayılabilmekle birlikte bunlar ana nedenler olmamaktadır. Ekonomik, siyasi, psikolojik ve sosyal faktörler konusundaki istikrar, güvence ve yakınlaşmalar bir ülkenin yabancı yatırımcılar için çekiciliğini arttırmaktadır (Akdiş, 1988, 70).

1.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Avantajlar ve Dezavantajları

Günümüz küreselleşen dünyasında gerek sanayileşmiş ve gelişmesini tamamlamış ülkeler, gerekse GOÜ'ler DYSY'leri kendilerine çekebilmek için büyük çaba harcamaktadırlar. Bunun en önemli nedeni ülkelere çektikleri DYSY'lerden avantaj sağlamaktır (Karluk, 2001, 97). Ancak DYSY'ler olumlu etkilerinin yanında ülke ekonomileri üzerinde olumsuz etkilere de sebep olmaktadır.

1.3.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Avantajları

Gelişmiş ve GOÜ'ler çektikleri DYSY ile bazı avantajlar sağlamaktadırlar. Bu avantajlar çekilen DYSY'nin niteliğine göre farklı etkiler yaratmaktadır. Bununla birlikte ülkelerin sahip olduğu politik, iktisadi, kültürel ve fiziki alt yapılarındaki farklılıklar nedeniyle, DYSY'lerin ülke ekonomileri üzerindeki olumlu etkileri ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir (Aktürk ve Tüylüoğlu, 2006, 86).

DYSY, GOÜ için öncelikle yatırımları için ek dış kaynak yaratmaktadır. Bu kaynak, gerek ülkeye kendi başlangıçta getirdikleri sermaye, gerekse elde ettiği karların belli bir bölümünü yeniden yatırımlara yönlendirmesiyle de bulundukları ülkenin üretim kapasitesinin gelişmesine yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda, DYSY'nin sermaye birikimini hızlandırması “kaynak dağılımı etkinliği”, üretimi artırması “üretim etkinliği”, artan üretime bağlı olarak üretim faktörlerinin aldıkları paydaki değişim ise “dağılım etkisi” olarak ifade edilmektedir. Yatırımı kontrol etme yetkisinin yabancıların elinde olması nedeniyle, DYSY'nin “bağımsızlık etkisi” de söz konusu olmaktadır (Kula, 2003, 143).

1.3.1.1. Kaynak Dağılımı Etkisi

DYSY, ev sahibi ülkeye sermaye, teknoloji ve yönetimle ilgili kaynaklarını getirmektedir. ÇUŞ yatırımın yapıldığı ülkeye teknolojisiyle birlikte bu teknolojiyi besleyecek yan sanayi de getirmektedir. Doğrudan etkileri yanında dolaylı etkileri sonucunda GOÜ'deki verimliliğin artmasına, işletmelerin modernleşmesine, maliyetlerin düşmesine, teknolojinin gelişmesine katkıda bulunmaktadır (Karluk, 1983, 209). Öte yandan birçok ülkede kendi ürün ve süreç teknolojilerini geliştirmek için AR-GE kaynakları ve becerileri eksiktir. DYSY ile ev sahibi ülkenin işgücü yabancı firmada yönetsel, finansal ve teknik pozisyonlarda çalışmak için eğitim alabilmektedir. Burada transferin yan etkileri de ortaya çıkmaktadır. Modern yönetim eğitimi alanlar kendi işlerini kurmak için ayrılabilen ve bu da istihdam olanaklarını arttırabilmektedir. Bu etkiler, yerli tedarikçileri, dağıtımçıları ve rakipleri de kendi yönetim becerilerini geliştirmeye zorlamaktadır. Ancak bu etki, yatırımcı firmaların birimlerindeki yönetim pozisyonları ile yüksek beceri gerektiren pozisyonlar ev sahibi ülkenin değil yatırımcı ülkenin vatandaşlarına ayrılırsa azalmaktadır (Aykol ve Kurt, 2006, 2).

Artan rekabet sonucu, iç piyasaya yeni rakiplerin girmesiyle yatırım yapılan sektörde gerek mal kalitesi ve ürün çeşitlendirilmesi, gerekse uygun fiyatlar tüketici refahına olumlu katkıda bulunabilecektir (Kaymak, 2005, 79). Ürün çeşitliliği artışı, sınırlı pazar ve üreticiye bağımlılık gibi etkileri ortadan kaldırmaktadır.

1.3.1.2. İstihdam Etkisi

Yabancı yatırımcı üst düzey yöneticilerini beraberinde getirirse de, gerekli diğer işgücünü yerli kaynaklardan sağlamaktadır. Bu bağlamda kendi kaynakları ile işsizlik oranını düşüremeyen ülkeler açısından DYSY'nin önemi büyüktür (Akdiş, 1988, 73).

DYSY gelmesi sonucunda oluşacak istihdam etkisi ülkenin gelişmişlik düzeyine göre farklılıklar göstermektedir. DYSY eğer GOÜ'ye geliyorsa, o ülkenin yetersiz olan sermayesine ilave olarak, borç riskini azaltmak, yeni teknoloji ile ihracatını artırmak, yönetim anlayışını değiştirmek amacındadır. DYSY, gelen teknoloji ve yönetim anlayışı ile dolaylı ve dolaysız olarak istihdama etkide bulunmaktadır. GOÜ'lerde emek yoğun teknoloji kullanılmakta ve bu sebepten istihdam sağlayıcı bir etkisi bulunmaktadır. Gelişmiş ülkelerde daha çok ileri teknoloji ve sermaye ağırlıklı yatırım yapmalarından dolayı istihdama ters etkisi bulunmaktadır (Cömert, 2000, 5).

Ayrıca, DYSY'nin geliş şekli ve üretim yaptığı sektörde önemlidir. Yabancı firma mevcut bir yerli şirketle birleşerek veya yerli şirketi tamamen satın alarak geliyorsa ek istihdam yaratması söz konusu olmayacaktır. Bunun yanında DYSY doğal kaynakların işletilmesi için maden sektörüne geldiğinde yaratılacak istihdam sınırlı olacaktır. Bununla birlikte doğal kaynakların işletilmesinde çalışan yabancı şirketlerin dolaylı olarak yaratabilecekleri istihdama dikkati çekmek gerekir. Devlet gerek doğal kaynakların ihracatından sağlanan gelirlerden aldığı payı ve gerekse yabancı şirket karlarından elde edilen vergi gelirlerini yeni iş sahalarının yaratılmasında kullanabilir. Bu durumda yabancı şirket istihdama dolaylı yoldan olumlu bir katkı sağlamış olacaktır (Karluk, 1983, 494).

Hizmetler ve gıda gibi yoğun işgücü kullanan sektörlerle yatırım yapılması işsizliğin azaltılması açısından olumludur. Endüstri kesimine gelen yabancı sermayenin ülkenin istihdamına olumlu bir katkıda bulunabileceği söylenebilir. Ancak burada da kullanılan teknolojinin, emek veya sermaye yoğun olması yatırımın istihdam etkisinin geniş veya sınırlı olmasını belirleyecektir.

GOÜ'ler beşeri sermaye birikimi konusunda da önemli sıkıntılar çekmektedirler. Kalifiye elemanın azlığı, nüfus yoğunluğu, eğitimin yaygınlaştırılamaması, beyin göçü, düşük ücret seviyeleri bu sıkıntılardan bazılarıdır. Yabancı sermayeli firmalar, işgücü ve yöneticileri eğiterek ekonomide kalifiye işgücü ve yönetici açığının kapatılmasına ve dolayısıyla yönetim tekniğinin gelişmesine de olumlu katkılar sağlayacaktır (Soydal, 2007, 96).

1.3.1.3. Ödemeler Dengesi Etkisi

DYSY'nin evsahibi ülkeye katkısı yatırımın amacına bağlı olmakla birlikte, genellikle ödemeler dengesi üzerinde bir iyileşme olduğu yönündedir. Örneğin, bir fabrika kurmak amacıyla yurtdışından döviz girişi, ödemeler bilançosuna yaptığı ilk olumlu etkidir. Firma üretim faaliyetlerine başladığında, üretiminin bir kısmını ihraç ederek ya da ithal ikamesinde kullanarak olumlu etki devam edebilir (Arıkan, 2006, 41-42). Ancak, ödemeler dengesi üzerindeki net etkiyi ihracat-ithalat sonuçları ve sermaye giriş ve çıkışları belirler. Burada, özellikle dünya pazarlarındaki gücü ve tecrübesi nedeniyle ÇUŞ'ların ihracat gelirlerini arttırması beklenmektedir (Zengin ve Erdal, 2003, 62).

1.3.1.4. Vergi Gelirleri Etkisi

ÇUŞ'ların gittikleri ülkede verimli ve etkin çalışmaları da ülkenin vergi gelirlerini artırıcı etkiye neden olmaktadır. Bu da kamu maliyesine olumlu etkilerde bulunmaktadır. Örneğin Çin Halk Cumhuriyeti'nin 2000 yılı vergilerinin yaklaşık %20'si yabancı sermayeli şirketlerden kaynaklanmıştır (Demircan, 2003, 8). Burada değinilmesi gereken önemli bir konu ise "transfer fiyatlandırması"dır. ÇUŞ'lar yatırım yaptığı ülkeden elde ettiği kârları merkez ülkede toplayarak kâr transferi yoluyla vergiden kaçınabilmektedir. Vergi oranlarının yüksek olduğu ülkelerde düşük fiyatlandırmaya gidilerek ev sahibi ülkenin gelirlerinde azalmaya neden olabilmektedirler.

İyi planlanmış ve etkin bir şekilde yönlendirilebilmiş DYSY, yatırımın yapıldığı ev sahibi ülke ekonomisi üzerinde çeşitli olumlu ekonomik etkiler yaratmaktadır. Bu etkiler göz önüne alındığında DYSY'den azami fayda sağlayabilmek için ülkeye çekilen DYSY'nin ülkenin üretimine, istihdamına, ihracatına, refahına katkı sağlaması beklenmektedir. Böyle bir yatırımı çekmek günümüz dünyasında çok ciddi bir çaba ve geleceğin neler getirebileceği konusundaki imkanlar ve tehditleri de algılayabilmeyi içeren çok geniş bir vizyon gerektirmektedir. Bu vizyon da ancak dünyadaki örneklerinde görüleceği üzere etkin bir kurumsal yapılanma ile sağlanabilir (Görgün, 2004, 4-5).

1.3.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Dezavantajları

DYSY sağladığı avantajlar yanında bazı önemli dezavantajlara da sahiptirler. Bu dezavantajların en önemlilerinden bir tanesi, özelleştirmeler yoluyla yabancılara satılan kuruluşlar aracılığıyla ülke sermayesi üzerindeki her türlü hakkın karşı tarafa devredilmesi söz konusu olabilmektedir (bağımsızlık etkisi). Şirket yönetimi üzerinde dolaysız bir denetim sağlayan DYSY ülke ekonomisinin kilit sektörlerini ele geçirerek ekonomiyi denetimi altına alabilir. Bu da ülkenin ekonomik ve siyasal bağımsızlığını tehlikeye sokabilir (Seyidoğlu, 2001, 730-731). Ülkeye bağlılığı olmayan bir firmanın ülke ekonomisini etkileyebilecek kararlar alması bu anlamda kaygı verici olarak görülmekte ve tepkilere neden olabilmektedir.

Diğer olumsuz bir etki ise DYSY ile kurulan yeni işletmelerin kendi ileri teknolojileri ile gelmeleri, giriş yapılan ülkeyi diğer ülkenin teknolojilerine bağımlı hale getirmektedir. Diğer ülkelerin teknolojilerine bağımlı hale gelen ülkelerin Ar-Ge

harcamalarını bu teknoloji bağımlılığına aktarmasına, Ar-Ge harcamalarının bu yöne kaymasına neden olmaktadır. Kendi teknolojisini üretemeyen yerli şirketler iç pazarda çok uluslu şirketlere karşı önemli rekabet avantajlarını yitirerek zaman içinde endüstriyi terketmelerine ve yabancı yatırımcının monopol güç haline gelmesine neden olabilmektedir. Bu durum da üretici ve tüketici dengesi arasındaki ekonomik bütünlüğün bozulmasına neden olmaktadır (Türkmen, 2006, 40; Çetintaş, 2001).

DYSY'nin kazancını ülke dışına çıkarması ve üretimde kullandığı girdinin büyük miktarını ithal etmesi dış ticaret açığına yol açabilmektedir. Ayrıca, gümrük vergileri ve ithalat yasakları gibi koruyucu dış ticaret kısıtlamalarının aşılması, aşırı kâr transferleriyle o ülkenin ödemeler dengesinin sarsılması gibi olumsuz etkileri bulunmaktadır. Bunların dışında, bu şirketlerin kimi zaman çimento sanayi gibi kendi ülkelerinde sağlık ve çevre mülhazaları çerçevesinde yapamadıkları bazı faaliyetleri geliştirmekte olan ülkelere transfer ederek o ülkelerin yaşam ortamını kötüleştirdikleri, çevre koruma konusunda özensiz davrandıkları yönünde benzer endişeler de ileri sürülmektedir (Kaymak, 2005, 83).

DYSY yapılan ülkeler için, yukarıda anlatılan muhtemel etkiler karşısında bulunacak en iyi çözüm DYSY akışını sınırlamaktansa çevresel, sosyal korunma sağlamak ve yönetsel vasıfları arttırmaktır (Öğütçü, 2003, 1). Çünkü DYSY kısa dönemde ortaya çıkabilecek bazı problemlere rağmen, uzun dönemde hem yatırımcı hem de ev sahibi ülkeye kazandıracaktır (Kula, 2003, 143). Bilgiye dayalı, tamamlayıcı faktör piyasalarının da bulunduğu rekabet edilebilir ortamlar yaratmak, uygun yasal düzenlemelerle birlikte gerek yerli ve gerekse yabancı yatırımların ekonomiye olumlu katkı yapması olasılığını artıracaktır (Bayraktar, 2003, 19).

1.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Teorileri

DYSY'nin 1950'li yıllarda, özellikle gelişmiş ülkeler arasında, büyük miktarlara ulaşmasıyla iktisatçıların ilgisini çekmiş ve bu tür yatırımların neden yapıldığı konusunda günümüze kadar birçok teori ortaya atılmıştır (Öztürk, 2004, 113). Bu teoriler özellikle son yıllarda yaşanan küreselleşmeyle birlikte önemli gelişmeler göstermiştir. Çalışmanın bu kısmında ekonomileri önemli ölçüde etkileyen DYSY hareketine yönelik teorik bilgilere değinilecektir.

1.4.1. Davranışsal Yaklaşım

Aharoni (1966) tarafından geliştirilen davranışsal yaklaşım (behaviorial approach), bir firmanın doğrudan yatırım gerçekleştirme sürecinin açıklanmasında yönetimin ve karar alma mekanizmasının rolünü değerlendirmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. 38 çok uluslu ABD firması üzerinde yapılan çalışmada, firma yöneticilerini yeni DYSY'ler yapmaya veya mevcut dış yatırımların genişletilmesi yönünde karar almaya iten sebepler araştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda, dış yatırım gerçekleştirme kararının tek bir nedene bağlı olmayacağı, süreç içinde bir dizi etkenin etkili olabileceği sonucuna ulaşılmıştır (Akçaoğlu, 2005, 13).

Aharoni'ye göre “Bir dış yatırım karar süreci; davranışsal fikirler, firma içindeki ve dışındaki sosyal ilişkiler ile bunların değişiyor oldukları bir ortamın girift yapısını içeren çok karmaşık bir sosyal süreçtir. Dış yatırım karar süreci; bu güdünün olduğu kadar geçmişin ve geleceği algılayış tarzının etkisi altındaki çok sayıda bireysel ve kurumsal davranış unsurunu içerir” (Akçaoğlu, 2005, 13). Bu karar sürecinin ilk ve en önemli adımı olan dışarıya yatırım yapma kararının verilmesi için firmayı harekete geçirecek yabancı ülkenin ithalat tarifeleri yükseltmesi, firma yöneticilerinin isteği gibi bir güdünün olması gerekir. Firma dışarıya bir kez açıldıktan sonra, yönetim hem giderek deneyim kazanacak hem de yöneticilerin dışarıya genişlemeden elde ettikleri fayda artacak ve böylece firmanın dışarıya yatırım yapma kararı kolayca alınacaktır (Yavan, 2006, 75).

Agarwal (1980, 750), Aharoni'nin çalışmasında dış piyasalara ilişkin var olan belirsizlik ve risk unsurlarına çok önem verildiğini belirterek, bu olumsuzlukların aşılıp, firma yöneticilerinin doğrudan yatırım gerçekleştirme kararı alabilmeleri için, firma içinden veya dışından kaynaklanan bazı zorlayıcı güçlerin bulunması gerektiğini söylemiştir (Apan, 2006, 8).

1.4.2. Ürün Devreleri Teorisi

Vernon, 1966 yılında yayımladığı makalesiyle üretim sürecinin çok uluslulaşmasını Ürün Devreleri Teorisiyle (Product Life-Cycle) açıklamaya çalışmıştır. Bu teoriye göre bazı ülkeler var olan ürünlerin üretiminde, bazıları ise yeni ürünlerin üretiminde uzmanlaşmaktadır. Yeni ürünler zaman içinde yeni olma özelliğini yitirdikçe üretildikleri ülkeler de değişmektedir. Böylece ürünlerin olgunlaşma süreci içinde

şirketler çok uluslulaşmaya ve uluslararası ara malı ve nihai ürün ticaretine yönelmektedirler (Göver, 2005, 4).

Teoriye göre, herhangi bir ürünün hayat devresinde üç aşama vardır. Bunlar; yenilik, olgunlaşma ve standartlaşma aşamalarıdır. Üretimin ilk dönemi olan yenilik aşamasında, yeni ürünü geliştiren firma, monopol bir güce sahiptir ve daha çok yerli piyasadaki yüksek gelir grubuna yönelik üretim yapmaktadır. Üretimin ilk aşamada gelişmiş ülkede yapılması; ücret düzeyinin nispeten yüksek olmasına rağmen, başlangıçta üretim teknolojisinin yeni oluşu ve bu teknolojinin kalifiye işgücünü gerektirmesidir. Başlangıçta üretimin sadece yerli piyasaya yönelik olmasının bir diğer nedeni ise, dış piyasaya oranla ulaşım masraflarının düşük oluşu, firma merkezine yakınlık ve yeterli iç talebin varlığıdır. Ürünün iç piyasada yeterince olgunlaştığına karar verildiğinde üretim miktarı arttırılır ve ihracata başlanır. Yenilikçi firma, üretim teknolojisini bu aşamada da kendi elinde tutmayı tercih etmektedir (Vernon, 1996, 196).

Yeni geliştirilen ürünün satışları ve bu satışlara bağlı olarak artan firma karları başka firmaları da söz konusu ürünü üretmeye teşvik edecektir. Üretimin olgunlaşma aşamasında ürüne ait teknolojiye diğer firmalar tarafından da ulaşılması ve buna bağlı olarak piyasadaki üretici sayısı artmıştır. Üretici sayısının artmasına paralel olarak yeniliği ilk gerçekleştiren firmanın monopolistik kârı azalmaya başlamıştır (Vernon, 1996, 197).

Ürünün ve üretim teknolojisinin standartlaştığı son aşamada üreticiler arası fiyat rekabeti söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla daha düşük maliyetli kaynaklar önem kazanmaktadır. Bu çerçevede GOÜ'deki niteliksiz veya yarı nitelikli ucuz işgücü, gelişmiş ülkeleri bu ülkelere DYSY'ye sevk etmektedir (Apan, 2006, 11). Ürün devreleri teorisi sürecinin sonunda yeni ürün, yenilikçi firmanın ülkesinde üretilmemekte, ülke bu ürüne duyduğu ihtiyacı tamamen ithalatla karşılamaktadır. İlk aşamada teknolojik yenilik içeren ürün ise artık her yerde serbestçe üretilebilen bir mal haline gelmiştir (Göver, 2005, 4).

Vernon'un modeli işleyişi açısından Leontief Paradoksu'nu da açıklamaktadır. Buna göre yeni hayata geçirilen bir ürün, vasıfsız emek yoğun ürün olmaktan uzak, ancak yüksek kalifiye niteliğe sahip bir yapısı vardır. Bu durumda ürünün ilk aşamasındaki ihracat emek yoğun olarak görülebilir. Ürünün olgunluk aşamasında ise yüksek kalifiye emek ihtiyacı yerini standart emek ihtiyacına bırakır. Yani ilk olarak kalifiye emek yoğun ürün ihraç ederken daha sonra bu ürünü emek yoğunluğunun değişmesiyle ithal eder duruma gelmesi paradoksu açıklamaktadır (Soydal, 2007, 16).

Vernon, yeni bir ürünün uluslararası pazarlarda üretilmesinde geçireceği aşamaları belirlemesine karşın, bu aşamalara zaman bakımından bir kesinlik kazandıramamıştır. Çünkü GOÜ’lerdeki tüketim tercihleri ve zevkleri gelişmiş ülkelere göre önemli bir farklılık göstermeyeceğinden, yeni bir malın üretimine gelişmiş ve GOÜ’de birlikte başlanması mümkündür. Teori yüksek yenilik ve teknolojiye dayalı endüstrilerde faaliyet gösteren ÇUŞ’ların yaptığı DYSY’yi artık açıklayamamaktadır, yine teori kaynak, etkinlik ve stratejik varlık aramaya dayalı DYSY’yi tamamen göz ardı etmektedir. Tüm bu eksikliklerine rağmen teorinin DYSY ve dış ticaret arasındaki dinamik ilişkiyi açıklaması bakımından halen güçlü olup, literatüre büyük bir katkı sağladığı belirtilmektedir (Yavan, 2006, 74).

1.4.3. Piyasa Aksaklıkları Teorisi

Hymer, DYSY faaliyetinin gerisinde yatan nedenlerin açıklanmasında, neoklasik yaklaşımın yetersizliğini savunan ve portföy yatırımlarıyla DYSY farklılığını ortaya koyan ilk iktisatçı olarak bilinmektedir (Akçaoğlu, 2005, 13).

Hymer teorisinde, bir şirketin tanımadığı dış piyasalarda faaliyette bulunmasının yarattığı dezavantajı, ancak firmaya özgü birtakım avantajlar ile telafi edebileceğini belirtmektedir. Firmanın sahip olduğu bu avantajlar ise piyasa aksaklıklarından kaynaklanmaktadır. Firma kendi ülkesindeki piyasa aksaklıklarının bir sonucu olarak birtakım avantajlara sahip olur ve bu avantajlar firmaya monopol gücü sağlar (Aklan, 1997). Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik, sosyal, yasal koşullar, kurumsal ve hukuki yapılar, tüketici tercihleri ve yerel iş usullerini daha iyi bilmeleri (Akçaoğlu, 2005, 14) yerel işletmelerin daha üstün bir durumda olmalarını sağlamaktadır.

Bir firmanın başka bir ülkede DYSY’lere yönelmesi için piyasanın mükemmel olmaması veya oligopolistik avantajlar gereklidir, ama yeterli koşullar değildir. Bu firmaların yerli firmalara göre dezavantajları ise, seyahat ve iletişim maliyetleri gibi uzaktan işletmenin maliyetleri kadar yerel tüketicilerin zevklerine, ülkedeki yasal sisteme, kurumsal yapılara ve ticari ve sosyal geleneklere yabancı olmalarıdır (Öztürk, 2004, 116). Kindleberger’e göre yatırım yapan şirketlerin ev sahibi ülkeye karşı sahip olması gereken üstünlükler şu şekilde sıralanmaktadır (Aklan, 1997);

* Yatırım yapılan ülkenin mal piyasalarında tam rekabet şartlarını aksatan her türlü faaliyetler (mal ve fiyat farklılaştırması, özel pazarlama ve reklam) yatırımcı şirketlere oligopolistik güç kazandıracaktır.

* Yatırımcı şirketlerin patent haklarına sahip oldukları yeni teknolojileri, kolay sermaye temin edebilme olanakları, yöneticilerin bilgi ve yetenekleri gibi gelişmeler ise faktör piyasalarında tam rekabetten uzaklaşılmasına neden olarak yatırımcı firmalara önemli avantajlar sağlayabilecektir.

* Yatay ve dikey bütünleşmeler yolu ile dışsal ekonomiler sağlanması yatırımcı firmaların gücünü arttıracaktır.

* Yabancı piyasalara girişte hükümet müdahalelerini en aza indiren ve şirketlerin elde ettikleri gelirlerin (kâr ve lisans ücreti gibi) transferini kolaylaştıran evsahibi ülkenin politikaları da yatırımcı firmalara önemli avantajlar sağlayacaktır.

Piyasa yapılarından ve ev sahibi ülkenin politikalarından kaynaklanan bu avantajlar yabancı firmaların DYSY'ler gerçekleştirmelerinin en önemli nedenleridir. Ancak Hymer ve Kindleberger, bu tür avantajlara sahip olan bir firmanın bunları başka bir ülkeye ihraç etme veya kiralama yerine, neden DYSY'ye yöneldiğini tam olarak açıklayamadıklarından, bu yaklaşım izlenerek çeşitli iktisatçılarca birçok teori oluşturulmuştur (Öztürk, 2004, 117).

Piyasa aksaklıkları teorisinin ardından, Knickerbocker stratejik rekabet yaklaşımını geliştirmiştir. Knickerbocker, oligopol piyasalarda faaliyet gösteren firmaların DYSY gerçekleştirme kararı almaları ile rakiplerinin bu konudaki tutumları arasında yakın bir ilişkinin var olduğunu ileri sürmektedir. Bu durumda lideri izle (follow the leader) stratejisi ile firmalar rakiplerinin ardından, rekabetçi konumlarını zayıflatmamak amacıyla DYSY yapma kararı verebilmektedirler (Akçaoğlu, 2005, 16).

Knickerbocker lider firma tarafından yapılan yatırımları saldırgan, onu takip eden diğer yatırımları ise savunmacı DYSY olarak tanımlamaktadır (Yavan, 2006, 75). Buna göre herhangi bir ülkede pazar payını artırmak için rakip bir firmaya yapılan yatırım, ardından pazar paylarını korumak isteyen oligopol durumdaki diğer firmaların da bu ülkede yatırım yapmasına neden olacaktır. Kısaca, firmaların kendine özgü üstünlüklerini yabancı yatırımlar biçiminde değerlendirilmekte, yani DYSY yapacak firmalar yatırımlarını genellikle rakip firmaların davranışına göre belirlemektedir (Öztürk, 2004, 117-118).

Knickerbocker'e göre bir endüstride yoğunlaşma ne kadar yüksek ise, rakip firmaların birbirini izleme eğilimi de o derecede yüksek olur. Ayrıca, ürettiği ürün sayısı az olan firmalar, çok-ürünlü firmalara; teknolojisi düşük firmalar ise yüksek teknolojiye sahip firmalara oranla dış yatırımları daha yakından takip edeceklerdir. Çünkü az sayıda ürüne bağlı ve düşük teknoloji firmalar, rakipleri karşısında daha az

rekabet gücüne sahiptirler. Knickerbocker bu durumu ABD ÇUŞ'larının DYSY'leri üzerinde incelemiştir. İnceleme sonunda ABD ÇUŞ'larının oligopolistik bir endüstri yapısında faaliyet gösterdiklerini tespit etmiştir. Buradan hareketle, şirketlerin ulusal sınırlar dışında yatırımda bulunmalarında yurtiçinde faaliyet gösterdikleri piyasa yapısının önemli olduğu sonucuna varılmaktadır. Aynı zamanda yurt içinde faaliyet gösterilen piyasa yapısının oligopol olduğu düşünülürse, firmaların yatırım kararlarında birbirlerini izlememeleri zayıf bir ihtimal olarak görülmektedir (Aklan, 1997).

Hymer'in aksak piyasalar kuramı, firmaların DYSY yapmasının, faaliyette bulundukları piyasalarda rekabeti azalttığını ileri sürerken; Knickerbocker'ın stratejik rekabet yaklaşımı, DYSY'deki artışın genel olarak firmalar arasındaki teknolojik üstünlük rekabetini artırdığını ileri sürmektedir. Ancak her iki durumda da doğrudan yatırım, piyasalardaki rekabet koşullarında ortaya çıkan değişimlere karşı verilen tepkinin sebebi olduğu kadar sonucudur (Akçaoğlu, 2005, 17).

1.4.4. Eklektik Paradigma

Ekonomik faaliyetlerini birden fazla ülkede sürdüren firmaların, tek ülkede üretim yapan firmalara göre bazı ek maliyetlere katlanmak zorunda kaldığını ve bu maliyetler karşısında üretimlerini sürdürebilmek için rakipleri karşısında ileri teknoloji, ölçek ekonomileri gibi firmaya özgü bazı avantajlara sahip olmaları gerektiğini öne süren Hymer (1976) ÇUŞ teorisinin kurucusu olarak nitelendirilebilir. Ancak, 1977 yılında yaptığı çalışmayla Hymer'ın tezini geliştiren Dunning, ÇUŞ'ların DYSY yapması için gerekli koşulları kapsamlı bir şekilde açıklamaya çalışan ilk araştırmacı olarak ÇUŞ'lar teorisinin gerçek kurucusu olarak kabul edilmektedir (Göver, 2005, 5). Literatürde "OLI Paradigması" veya "Eklektik Paradigma" olarak bilinen teoriye göre bir ÇUŞ'un yabancı yatırım yapması için üç temel avantajın bir araya gelmesi gereklidir. Bunlar; Mülkiyet Avantajı (Ownership), Konumsal Avantaj (Location), İçselleştirme Avantajı'dır (Internalization).

a) Mülkiyet Avantajı: ÇUŞ'un sahip olduğu firmaya özgü fikri sınai mülkiyet hakları, teknolojik üstünlükler, organizasyon ve yönetim modelleri, ticari markalar, dağıtım kanalları, bilgi ve finans kaynaklarına erişimdeki üstünlükler, firmanın ölçek büyüklüğünden dolayı elde ettiği ucuz girdi temin edebilme ve ölçek ekonomilerinden yararlanabilme imkânı ÇUŞ'a ev sahibi ülke firmaları karşısında avantaj sağlamaktadır (Göver, 2005, 5).

b) Konumsal Avantaj: DYSY'nin hangi ülkede yapılacağını belirleyen avantajlardır. Ev sahibi ülkenin düşük ücret maliyetleri, daha ucuz enerji, daha ucuz hammadde ve yatırım teşvikleri gibi bazı konumsal (coğrafi) avantajlara sahip olması gerekir (Öztürk, 2004, 119).

c) İçselleştirme Avantajı: ÇUŞ'un mülkiyet avantajı nedeniyle elinde bulundurduğu varlıklarını, lisans verme, franchise anlaşması yapma yöntemleriyle ev sahibi ülke firmalarına kullandırmak yerine kendi kuracağı yavru şirket ile yerel piyasada faaliyet göstermeyi tercih etmesidir.

Ev sahibi ülke firmaları ile lisans anlaşması yapmanın farklı bir hukuki ve idari yapıya daha kolay uyum sağlama, piyasaya giriş maliyetlerini düşük tutma gibi avantajları olmasına rağmen; ÇUŞ tarafından lisans yoluyla kullandırılan teknolojinin, taraflar arasında bir uyumsuzluk ortaya çıktığında lisans alan firma tarafından taklit edilebilme riski, lisans anlaşmasına konu olan teknolojinin veya know-how'un nitelikli işgücü tarafından kullanılması gerekliliği gibi faktörler nedeniyle DYSY lisanslamaya tercih edilebilmektedir (Göver, 2005, 6).

Eklektik paradigma oldukça kapsamlı ve birçok faktörü içeren bir çalışma olsa da eleştirilerden kurtulamamıştır. Buckley, Dunning'in firmaya özgü mülkiyet avantajlarına gerektiğinden fazla önem verdiğini belirtmektedir. Buckley'in bu görüşüne katılan Itaki, içselleştirme ve konumsal avantajların, ÇUŞ'un var oluşunun açıklanmasında zorunlu ve yeterli unsurlar olduğunu belirterek, eklektik paradigmanın firmaya özgü mülkiyet avantajları konusunda gereksiz bilgi içerdiğini ifade belirtmiştir (Apan, 2006, 21).

Dunning, firmaları yurtdışında DYSY yapmaya yönlendiren güdülerini dört grup altında toplamaktadır. Bunlar, doğal kaynak arayışı, pazar arayışı, etkinlik arayışı ve stratejik aktif arayışı güdüleridir (Akçaoğlu, 2005, 25).

Doğal kaynak arayışı içerisinde olan DYSY, ev sahibi ülkelerde bulunan madenler veya tarımsal ürünler gibi doğal kaynaklara erişim amacıyla yapılan, dolayısıyla yerleşim yerine özgü koşulların sağladığı avantajları kullanmayı hedefleyen tarzdaki yatırımlardır. Doğal kaynakların ucuz ve güvenli tedarikine duyulan ihtiyacın etkileri, 1800 ve 1900'lü yıllarda dönemin sanayileşmiş ülke firmalarının GOÜ'lerdeki yatırımlarında görülmektedir (Akçaoğlu, 2005, 25). Bu tip DYSY, hizmet ettiği piyasada daha kârlı ve rekabetçi olmayı amaçlamaktadır (Yavan, 2006, 52).

Pazar arayan DYSY veya piyasaya yönelik DYSY'lerde ise temel amaç, bir ülkede yatırım yaparak o ülkenin veya o ülkenin komşularının iç piyasasına erişme

isteğidir. Bu yatırımlar, pazar payını korumak için yapılabileceği gibi yeni pazarlara girmek için de yapılabilir (Yavan, 2006, 52). Bu tip yatırımlarda pazarın büyüklüğünün yanı sıra dört ayrı nedenin etkili olduğu belirtilir. Bunlar çok uluslu şirketin müşterilerinin veya tedarikçilerinin yeni bir pazarda üretime başlamaları, ürün farklılaştırması nedeniyle farklı tüketici zevklerine hitap edilebilecek ürünlerin üretilmesi, ÇUŞ'un bir pazar belirleyerek, çevre ülkelere de gitmeyi hedeflemesi, ÇUŞ'un rakipleri karşısındaki konumlarını koruyabilmek amacıyla "lideri takip et" stratejisi izlemesidir (Apan, 2006, 22).

Tablo 3. Eklektik Paradigmada Belirleyici Faktörler

Uluslararası Üretim Çeşitleri	(O) Mülkiyet Avantajları	(L)Konumsal Avantajları	(I) İçselleştirme Avantajları	ÇUŞ'un Amaçları	Uygulamalar
Doğal Kaynak Arama	Sermaye Teknoloji, Piyasaya Giriş, Büyüklük	Vergi, Taşıma gibi giderlerin azlığı	Piyasayı kontrol amacı ve bunlara istikrar kazandırmak		Petrol, bakır, boksit, otel
Piyasa Arama	Sermaye, Teknoloji, Bilgi, Yönetim ve beceri, Ölçek ekonomileri	Madde ve işçi maliyetleri, Piyasa büyüklüğü. İthalat kontrolleri	Taşıma bilgi, belirsizlik azaltımı, Mülkiyet haklarını korumak	Devam eden piyasayı korumak.	Bilgisayar, Motor, Sigara, Havayolu Şirketleri
Etkinlik Arama	Taşıma ve bilgi maliyetlerini düşürme isteği, Belirsizlik, Mülkiyet haklarını koruma, Aynı yönetimden kaynaklanan kazançlar	Yoğunlaşma ve uzmanlaşma ekonomisi, Düşük işçi maliyetleri	Yatay ve dikey entegrasyon	Bölgesel ve global ürün rasyonelleşmesi	Motor araçları, İşletme servisleri, Elektrik cihazları

Kaynak: Şahin, Afşin (2004), "Çok Uluslu Şirketlerin Davranışlarının Genel Açıklamaları ve Teorik Yaklaşım", http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale_liste_8 (Erişim: 01.03.2009).

Etkinlik arayan DYSY'nin iki türü bulunmaktadır. Birincisi ve en sık karşılaşılanı, firmanın üretiminin kısmen veya tamamen düşük işçi ücretlerinin geçerli olduğu bölgelere kaydırılması yoluyla üretim maliyeti bakımından etkinliğin yükseltilmeye çalışılmasıdır. Bu durum özellikle kalifiye olmayan veya yarı kalifiye iş gücünün toplam üretim maliyeti içerisindeki payının yüksek olduğu alanlarda geçerlidir.

ABD firmalarının Meksika’da, Kuzey Avrupalı firmaların da Portekiz ve İspanya’daki yatırımları bu türe örnek olarak gösterilebilmektedir (Akçaoğlu, 2005, 25). Etkinlik arayan DYSY’lerin ikinci türü ise, ekonomik yapıları birbirine benzeyen iki ülke arasındaki yatırımları açıklamaya yönelik olarak hem ölçek ve kapsam ekonomilerinden hem de tüketici zevklerindeki farklılıklardan yararlanılmasını amaçlamaktadır (Yavan, 2006, 53).

DYSY gerçekleştirilmesinde dördüncü etken olarak gösterilen **stratejik varlık arayışı** güdüsü, firmaların uzun dönemli stratejik hedefleri sonucunda, maddi veya gayri maddi varlıkları ele geçirmeyi istemelerinden kaynaklanmaktadır (Apan, 2006, 23).

1.4.5. Piyasaların İçselleştirilmesi Teorisi

DYSY’nin nedenlerine açıklık getirmeye çalışan bir diğer teori ise içselleştirme (İnternalization) teorisidir. İçselleştirme yaklaşımı piyasa aksaklıkları ve asimetrik bilgi hipotezlerinden doğmuştur (Aydemir, 2006, 20). İlk olarak Coase (1937) tarafından firmanın “varlık sebebini” açıklamak için geliştirilen “İşlem Maliyeti Kuramı”nın, ÇUŞ’a uygun hale getirilmesiyle ilk içselleştirme kuramları ortaya konulmuştur. İçselleştirme Kuramı’nda, İşlem Maliyeti Kuramı’nın dayandığı “firma niçin vardır” sorusunun yerini “ÇUŞ niçin vardır” sorusu almaktadır (Akçaoğlu, 2005, 17).

Asıl fonksiyonları mal ve hizmet üretmek olan ÇUŞ’un, bu görevlerini yerine getirebilmeleri, üretim sürecinin dışındaki bazı faktörlere bağlıdır. Ar-Ge faaliyetleri, yönetim, organizasyon, finansman, reklâm ve pazarlama gibi fonksiyonlar, üretim sürecini etkileyen önemli faaliyetlerdir. ÇUŞ yabancı piyasalarda mevcut olan ve üretim süreçlerini olumsuz etkileyen piyasalardan kurtulmak için kendi üretim faaliyetleri ile ilgili olan bu piyasaları içselleştirirler (Aklan, 1997). ÇUŞ’larca gerçekleştirilen içselleştirmeler; (Öztürk, 2004, 118)

* Yatay olarak bütünleşmiş çok uluslu firmaların patent gibi firmaya özgü üstünlüklerini korumak için yaptıkları yatırımlar,

* Dikey olarak bütünleşmiş çok uluslu firmaların bir malın (örneğin petrol) bütün üretim aşamalarını içermek için yaptıkları yatırımlar,

* Riskin uluslararası alanda çeşitlendirilmesine ve dağıtımına dayanan yatırımlar şeklinde genellikle üç grupta toplanmaktadır

Teori, ÇUŞ'un uluslararası piyasalarda birçok düzensizlikler ve gecikmelerle karşılaşabilecekleri görüşünden hareket eder. Buckley ve Casson (1976), firmaların birbiriyle ilintili bazı faaliyetleri kendi bünyelerinde gerçekleştirmelerine (içselleştirmelerine) neden olabilecek beş tür piyasa aksaklığına işaret etmektedir (Akçaoğlu, 2005, 18-19):

- * Piyasa tarafından, birbirlerine eklemlenen farklı faaliyetler arasında ciddi sorunlara sebebiyet verebilecek koordinasyon yetersizlikleri ve zaman kaymaları/aralıkları ortaya çıkabilir. Bu tür durumlarda firmalar kendi faaliyetlerini ilgilendiren başka konularda da asıl faaliyetlerinin aksamaması amacıyla faaliyette bulunabilirler.

- * Piyasayı yönlendirme gücünün etkili biçimde kullanılabilmesi için, piyasa gücüne sahip olan firmanın özellikle ara malları piyasasında ayrımcı fiyatlandırma politikası izlemesi gerekebilir. Eğer aynı ara malın, piyasayı yönlendiren firma tarafından da kullanılması gerekiyorsa; firma tekelci kârı da elde etmeyi sürdürüp kendi ihtiyacını daha düşük bir fiyata tedarik edebilmek, dolayısıyla ayrımcı fiyatlandırmayı devam ettirebilmek bakımından, bu ikinci faaliyet alanını da kendi bünyesine katar (içselleştirir).

- * İki büyük firma tarafından kontrol edilen bir piyasada, taraflar arasındaki karşılıklı pazarlık stratejileri, piyasayı istikrarsızlaştırabilir. Bu durumda, uzun dönemli bir sözleşme ile taraflar uzlaşma sağlar veya birinin diğerini satın alması yoluyla piyasa içselleşir.

- * Piyasada satıcı firma, satışa konu olan özellikle gayri maddi malları doğru fiyatlandıramadığında, satıcı firma alıcı firmayı satın almayı tercih edebilir ya da bu firmaya rakip olacak biçimde aynı sahada faaliyete girişebilir. Dolayısıyla bu durumda, diğer faaliyet alanı içselleştirilmiş olur.

- * Hükümetler, vergiler ya da benzeri müdahale araçlarıyla uluslararası ticareti etkileri altına almak istiyorsa, firmalar o ülkelerdeki faaliyetlerini kuracakları firmalar vasıtasıyla kendi çatıları altında toplamak isteyebilir.

A. M. Rugman'a göre, yatırımda bulunulmak istenilen uluslararası piyasalarda, ticaret ve yatırımların verimliliğine engel olabilecek aksaklıkların öngörülmesi, içselleştirmenin temelini teşkil eder (Şahin, 2004). İçselleştirmenin firmalara sağladığı faydalar ise; gecikme, pazarlık ve müşteri belirsizliklerinden kaçınabilme, hükümetlerin yaptığı düzenlemelerinin etkisini transfer fiyatlaması yoluyla en aza indirebilme, piyasalar arasında fiyat farklılaştırması uygulayabilme olanağı şeklinde sıralanabilir.

Bu kuram ÇUŞ ve DYSY teorisine en önemli katkılardan biri olarak anılmakla birlikte, teorinin ampirik içeriği olmayacak kadar genel olduğu ve teoriyi doğrudan test etmenin mümkün olmadığı şeklinde iki önemli eleştiri vardır (Yavan, 2006, 78).

1.4.6. Uppsala Teorisi

1970’li yıllarda çoğu İsveç kökenli olan firmaların DYSY’nin ve uluslararasılaşma süreçlerinin izlenmesi sonucunda oluşturulan bu teori (uppsala theory), firmaların DYSY’den tecrübe edinerek öğrendikleri bilgiler vasıtasıyla uluslararasılaşma sürecine dâhil olduklarını belirtmektedir. Bu yaklaşım “uluslararasılaşma okulu” veya “İskandinav okulu” olarak da adlandırılmaktadır (Akçaoğlu, 2005, 21).

Teori, DYSY yapmaya niyetli olan firmaların dış piyasalar hakkındaki bilgiyi nasıl elde edebilecekleri ve elde edilen bilginin firmaya ne yönde etki edebileceği ile ilgilidir. Bu teoriye göre firmalar, dış piyasalar hakkındaki bilgiyi öğrenerek veya tecrübe ederek edinirler. Teori, firmaların yabancı piyasalardaki faaliyetleri sonucunda kazanılan bilgiye odaklanmış olup, bu firmaların diğer firmalardan satın alabilecekleri, dış piyasalara gidilmeksizin iş ilişkileri vasıtasıyla elde edebilecekleri, dışarıda faaliyette bulunan diğer firmaların davranışlarının taklit edilmesi veya bu konuda uzman bir görevlinin istihdam edilmesi yoluyla kazanabilecekleri bilgiyi analize dahil etmemektedir (Apan, 2006, 29).

Uppsala teorisine göre; bir firmanın dış piyasalara açılma süreci, firmanın geçmiş tecrübesi, potansiyel piyasaların büyüklüğü ve ev sahibi ülkeye olan “hissi yakınlığıyla” ilişkilidir. Bu yakınlık, kültürel benzerlikler, dil benzerliği ve kurumsal benzerlikler olarak sıralanabilir. Firma, bu ülkedeki faaliyetleri sırasında deneyerek ve tecrübe ederek öğrendiği bilgiyi, dış piyasalardaki faaliyetini genişletmek amacıyla kullanır. Bu süreçte, firmanın faaliyette bulunduğu dış piyasa ile ilgili olarak elde ettiği bilgi aşamalı bir şekilde artmaktadır (Akçaoğlu, 2005, 22).

1.5. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülkeye Giriş Yolları

Firma için ülke dışında mülkiyet sahibi olarak faaliyet gösterme en karmaşık konulardan biridir. Çünkü yatırım yapılan ülkenin yasaları, ekonomi politikası, siyasi istikrarı ve pazar durumu firmanın başarısını etkilemektedir. Ancak büyümek ve uluslararası piyasaya açılmak isteyen firma yabancı bir ülkede uygun bir yatırım ortamı

gördüğünde DYSY kararı verir. Bu yatırım; ortak girişim ve tam mülkiyete bağlı şirket kurma, şirket birleşmeleri-satın alma ve lisans anlaşmalarıdır (Aydoğuş ve Diğ. 2005, 14).

1.5.1. Ortak Girişim ve Tam Mülkiyete Dayalı Bağlı Şirket

Firmaların yabancı ülkelerdeki kârlı yatırım fırsatlarından yararlanmak amacıyla o ülkelerdeki firmalarla işbirliğine gitmesi ortak girişim (joint venture) olarak adlandırılır. Bu yatırım şekli, sadece sermaye transferi veya sermaye plasmanı içermediğinden, çoğu zaman resmi kayıtlarda DYSY tutarı olarak gözükmebilir. Yatırım harcamalarında bir artış gözlenirse bile, ortak girişimin yerli ortağı sermayeyi iç piyasadan sağladığı kaynaklarla arttırabilir, daha da ilginç yabancı ortak sadece teknoloji transferini gerçekleştirebilir (Çapraz ve Demircioğlu, 2003, 74).

Bu yatırımların üç türü vardır: Birincisi iki farklı ülkedeki yatırımcıların üçüncü bir ülkede yatırım yapmasıdır. İkincisi ülkeye duyulan özel ilgi dolayısıyla bir ortak girişimin kurulmasıdır. Üçüncüsü, mahalli hükümetin ortak olduğu yatırımlardır (Aydoğuş ve Diğ., 2005, 15). Herhangi bir ortağın tam sahipliğinin olmadığı bu tip girişimler, ya ev sahibi ülkenin zorlaması ile ya da her iki tarafın karşılıklı çıkarı için yapılır (Yavan, 2006, 58).

Tam mülkiyete dayalı bağlı şirket (full-Ownership) kurma bir veya daha fazla yabancı yatırımcının ev sahibi ülkeye gelerek kendi başına bir şirket kurmasıdır. ÇUŞ'ların, diğer ülkede yeni bir şirket kurmaları (yani %100 sahiplik), uluslararası operasyonlarını entegre edebilmek için ihtiyaç duydukları kontrolü sağlar. Bu şekilde, yabancı bir ortak ile ortaya çıkabilecek transfer fiyatlandırması çatışmaları gibi sorunlar yaşanmayacaktır (Desai, ve Diğ., 2002, 5).

Yerel şirketlerle ortak girişim kurmanın, tek başına yabancı ülkede bağlı şirket oluşturmaya göre bazı avantajları şu şekilde sıralanabilir (Seyidoğlu, 2001, 670);

- * Yerel ortağın kendi ülkesi ile ilgili âdet, kurum ve uygulamalar hakkındaki bilgisinden yararlanma,
- * Yerel ortağın girişim deneyimi ve sahip olduğu unvan dolayısıyla yerel sermaye piyasalarına girme kolaylığı,
- * Yerel ortağın elindeki teknolojinin o ülke koşullarında daha geçerli olması,
- * Yerel mülkiyetin doğurduğu “yabancı olmama” düşüncesi sonucu satışların geliştirilebilmesi,

* Ortak girişimlerin, siyasi nedenlerle ev sahibi ülkenin millileştirme olasılığını azaltıcı özelliği,

* Ev sahibi ülkelerin yerel şirketlerle ortaklığı özendirici önlemler almaları, tek başına mülkiyeti ise sınırlandırmalarıdır.

Bu avantajlara rağmen bazı uygulamalarda tek mülkiyete bağlı şirket seçimi ortak girişime tercih edilmektedir. Bunun nedeni ise ÇUŞ'ların, bazı kritik kararlar alınmasında yerel ortağın engelleri ile karşılaşma endişeleri yatmaktadır. Bunun da temelinde bir şube ve şirket için uygulanan politika veya uygulamanın ana şirketin politikası için mutlaka iyi olmayacağı görüşü olabilmektedir.

Yabancı yatırımcının bu iki seçenektan hangisini seçeceği de ev sahibi ülkedeki piyasa, gelenek-görenek, din, tüketim kalıpları, iş bağlantıları, yabancı düşmanlığı, üretim teknolojisi, patent, lisans ve mülkiyet haklarına göre değişebilmektedir (Seyidoğlu, 2001, 671).

1.5.2. Şirket Birleşmeleri ve Satınalmalar

“Şirket evlilikleri” diye de adlandırılan birleşme, iki veya daha fazla şirketin tüm kaynaklarını bir araya getirerek, hukuki varlıklarını kaybetmeleri ve yeni bir işletme kurmalarıdır. 1992 yılı sonunda “Avrupa Tek Pazarı”nın oluşturulması ve 1999’da tek para sistemine geçiş, bu tür birleşmeleri hızlandırmıştır (Seyidoğlu, 2001, 671). Birbirlerinden bağımsız olmayan bu tür oluşumların çalışmaları da istikrarlı ve basittir. Birleşen şirketlerin ayrılması ise oldukça zordur (Aydoğuş ve Diğ., 2005, 15).

Sınırlanmış birleşmelerin dış pazarlara girişi kolaylaştırması, düşük maliyetle ileri teknolojiye ulaşma imkânı sağlaması ve ölçek ekonomisi sağlaması gibi yararları nedeniyle son dönemlerde oldukça tercih edilen bir yöntemdir. Ancak sağladığı avantajların yanında bazı olumsuz yönleri de vardır (Seyidoğlu, 2001, 671);

* Kültür farklılıkları, çeşitli milliyet, gelenek ve değerlere sahip örgütlerin birleşmelerini güçleştirici bir rol oynamaktadır.

* Ulusal bir şirketin yabancı şirket içinde erimesi, ev sahibi ülkede olumsuz siyasal tepkiler doğurur.

* Farklı milliyetlere mensup şirketlerin birleşmesi, işçi ücretleri ve toplu sözleşmeler yönünden de sorunlara yol açabilir.

Şirket evlilikleri ülke için net yatırım veya üretimde nadiren bir artışa yol açmaktadır. Çoğu zaman uluslararası yatırımcı ile birleşen şirkette oluşacak politika ve

perspektif değişikliğinden ötürü yatırımlarda bir azalma bile söz konusu olabilir. Bu aslında ilk bakışta görüldüğü kadar olumsuz bir gelişme değildir. Uluslararası yatırımcının bu şekilde gerçekleştirdiğı yatırımlar çoğu zaman sermaye ile birlikte teknoloji, pazarlama ve yönetim bilgisini de ülkeye getirmektedir (İSO, 2002, 18). Ayrıca bu yatırımlar çoğu zaman yerel şirketlerin yaşaması ve rekabet edebilmesini sağlamaktadır (Aydoğuş ve Diğ., 2005, 15).

Şirket satınalmaları da son dönemlerde önemli bir DYSY şekli olarak ortaya çıkmıştır. GOÜ'lerde görülen özelleştirme faaliyetlerinin de etkisiyle, 1990 yılından itibaren oldukça artan birleşme ve satınalmalar küresel bir ağ (network) kurmak istemektedirler. Bu hedef doğrultusunda yöneldikleri ana sektörler; sanayi, hizmetler ve mali, alt sektörler ise; petro-kimya, otomobil, havacılık, iletişim ve bankacılık olmuştur.

1.5.3. Lisans Anlaşmaları

Az sayıda yüksek teknolojiye sahip firmalar için yabancı ülkelere yatırım yapmanın bir yolu olan lisans anlaşmaları, DPT'nin tanımına göre bir firmanın elinde bulundurduğu belirli haklarının kullanımını belirli bir süre boyunca bir ücret karşılığında bir başka firmaya devretmek amacıyla yapılan hukuki sözleşmelerdir. Kullanıcıya devredilen haklar patent, marka gibi sınaî mülkiyet hakları, kalite kontrol, yönetim deneyimi, teknik ve mühendislik hizmetleri gibi bilgiler olabilir (Karacasulu, 2001).

Literatürde, genellikle DYSY'lerin bir türü olarak ele alınmayan lisans anlaşmaları, yabancı ülkelere açılmada ihracat ve DYSY'ler arasında özel bir basamak olarak görülür. Bu anlaşmalar uzun vadede değerlendirildiğinde asıl yatırımın bir hazırlık anlaşması gibi kabul edilebilir. Bu yüzden yabancı ülkelerde belli bir yer edinmek amacıyla yapılan lisans anlaşmalarına teknik bilgi yatırımı da denilebilir (Aydoğuş ve Diğ., 2005, 16).

Sonuç olarak, firmalar veya ÇUŞ'lar farklı ev sahibi ülkelerin piyasalarına farklı strateji izleyerek girebilmektedirler. Giriş şekillerinin farklılığı, ev sahibi ülkelerin değişik imkan, fırsatlar ve uygulamalara sahip olmasından kaynaklanmaktadır (Yavan, 2006, 60),

BÖLÜM II

DÜNYA EKONOMİSİNDE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ GELİŞİMİ

Ülke ekonomilerinin bütünleşmesinde önemli bir rol oynayan yabancı sermaye yatırımları, dünya ekonomisinde meydana gelen gelişmelerin etkisiyle zaman zaman iniş çıkışlar yaşamışsa da genel eğilim artış yönünde olmuştur. DYSY son yirmi yılda dünya toplam üretimi ve ticaretinden daha hızlı büyüyerek (Arıkan, 2006, 9), daha önce uluslararası mal ve hizmet ticaretinin temel belirleyici olduğu küreselleşme sürecine farklı bir boyut getirmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde, DYSY'nin dünyadaki tarihsel gelişimi ve DYSY hareketlerinin yönü ve miktarına ilişkin inceleme ve analizler yapılacaktır, dünya ölçeğinde DYSY'nin profiline ilişkin tespitlerde bulunulacaktır.

2.1. Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi

Sanayi devrimini gerçekleştiren İngiltere'nin sömürgelerindeki yatırımları ile başlayan, ABD'nin Birinci Dünya Savaşı sonrasında devreye girmesiyle artan yabancı sermaye, ülke ayrımı yapmaksızın bugün dünyanın her tarafında yatırımlarını gerçekleştirmektedir.

2.1.1. Sanayi Devrimi ve Yabancı Sermaye

Dünya ekonomisinde bugünkü anlamıyla sermaye yatırımları ilk defa 16. yüzyılda ortaya çıkmış ancak, Sanayi Devrimi ile birlikte hareket sahası bularak artış eğilimi göstermeye başlamıştır. Özellikle sanayi devriminin başladığı ülke olarak gösterilen İngiltere, Almanya, Fransa ve Hollanda'da sermaye miktarında önemli artışlar yaşanmıştır (Algan, 1988, 96).

1800'lü yılların ilk yarısına gelindiğinde ise İngiltere, hammadde, maden ve petrol ihtiyacını karşılayabilmek için sömürgesi altına aldığı ülkelere yatırımlar yapmaya başlamıştır. Bu durumun ortaya çıkışının en önemli nedeni 19. yüzyılın ikinci yarısında batının sanayileşen ülkeleri, oluşan sermaye birikimini alternatif yatırım alanlarına yönlendirmek istemeleridir. Bu alternatif yatırım alanları o dönemde

sanayileşmiş ülkelere bol ve ucuz miktarda doğal kaynak ve işgücü sağlayan bağımsız az gelişmiş ülkeler olmuştur (Akdiş, 1988, 65-66).

19. yüzyıl ve 20. yüzyılın ilk yarısında DYSY ile portföy yatırımlarını istatistiksel veri bakımından ayırt etmek pek mümkün olmakla birlikte (Yavan, 2006, 17) 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde yabancı sermaye yatırımlarının şekli DYSY'ye dönüşmeye başlamıştır. Ayrıca, bu yatırımlar daha çok sömürgeler ve bazı GOÜ'lere ülkelere yönelmiştir. Bu yatırımları yapan ülkelerde daha çok sanayileri için gerekli olan hammaddeleri temin edebilmek amacıyla bu yatırımları yapmışlardır. (Bayraktar, 2003, 7).

1914 yılında dünyadaki toplan yabancı sermaye stoku 14.3 milyar dolar olarak tahmin edilmektedir. Bunda en büyük pay 8.172 milyar dolar ile İngiltere'nindir. ABD 2.652 milyar dolar ile İngiltere'nin ardından ikinci durumdadır. Her ne kadar ABD'nin payı mutlak değer olarak küçük görünse de, bu rakam ABD GSMH'sının %7'sine eşittir. ABD bu oranı ancak 1966'dan sonra geçebilmiştir (Candemir, 2006a, 30).

2.1.2. Dünya Savaşı Dönemi

Uluslararası portföy yatırımları çok uzun bir tarihe sahip olmasına rağmen, DYSY ancak 1920'lerde uluslararası ekonominin hayati bir parçası haline gelmiştir (Yavan, 2006, 16). 1920'li yıllardan itibaren DYSY bir önceki döneme göre büyük oranda artış göstermiştir. Ancak ABD ekonomisi önceki döneme göre DYSY'de istenilen gelişmeyi gösterememiştir. Bunun en önemli nedenleri, iç pazarın genişliğinden dolayı dış ticarete daha az bağımlı ve dünya ekonomisiyle çok az bütünleşmiş, serbest ticaretten çok korumacı eğilim benimsenmeye başlanmasıdır. Borç talebinin artması 1929'da Wall Street'in çöküşü ile sonuçlanmıştır. Çöküş sonrası ABD'nin verdiği borçları daha da kısıması, zincirleme bir krize neden olmuştur (Görgün, 2004, 18-19).

Büyük ekonomik buhranın yaşandığı 1929 yılından önceki dönemde (1921-1929), sermaye ihracı sanayileşmiş ülkelere az gelişmiş ülkelere doğrudur. Bu sermaye akımı daha çok portföy yatırımları şeklindedir (Akdiş, 1988, 66). Dünya genelinde deflasyonist baskılara neden olan bu krizle birlikte üretim düşmüş, işsizlik artmış ve ekonomik durgunluk tüketicilerin, üreticilerin ve yatırımcıların davranışlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Genel olarak durgunluk, altın standardının son bulması, para değerinin düşürülmesi, ticaret ve sermayeye getirilen kısıtlayıcı önlemler ve

uluslararası borçların ödenmemesi yaygın olarak başvurulmuş bireysel kurtuluş yolları olarak ortaya çıkmıştır. Ancak, bu bireysel kurtuluş çabaları sistemin genel çöküşüne neden olmuştur. Birleşik Krallık'tan sonra, temel borç verici ülke olan ABD'nin de içsel kaygılarla korumacı politikaları başka ülkelerin dolar elde etme imkânını kesmiştir. Bunun sonucunda en büyük üretici olan ABD'nin ihracatı çökmüştür. Her ülkenin kendini kurtarma isteği ve sistemi düzenleyici ana devletin olmayışı toplu bir ekonomik çöküşe bunun sonucunda da saldırgan siyasal değişimlere ve nihayetinde de II. Dünya Savaşı'na kadar götürmüştür (Görgün, 2004, 20).

1950'li yıllara kadar yapılan yabancı semaye yatırımlarının iki temel özelliği, DYSY'nin ana kaynağının ABD ve İngiliz yatırımlarından oluşması ve yapılan sermaye yatırımlarının, çevre ülkelerde birincil sektöre (özellikle tarım ve madencilik), merkez ülkelerde ise ihracat yapılan sektörlerle yoğunlaşılmasıdır (Yavan, 2006, 17).

2.1.3. II. Dünya Savaşı Sonrası Dönem

Üretim ve ticaretin hızla yükseldiği bu dönem altın çağ olarak görülmektedir. Dünya daha çok üretmekte ve ürettiği hızdan daha yüksek bir hızda ticaret yapmaktadır. Bu ekonomik faaliyet aynı zamanda karşılıklı bağımlılığın göstergesidir (Candemir, 2006a, 1). Savaş sonrası dönemde artan liberalleşme ile birlikte DYSY önem kazanmaya başlamıştır. Çünkü 1950'li yıllardan sonra ÇUŞ'lar ortaya çıkmış ve bu şirketler dünya ekonomisinde giderek artan bir düzeyde etkin rol almaya başlamışlardır. Savaş sonrasında Avrupa, savaşın hem siyasal hem ekonomik galibi olan ABD'nin kredi ve hibelerine muhtaç duruma gelmiştir. Dünyada ABD ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği adı altında iki kutuplu bir dünya ortaya çıkmıştır. ABD kendi etki sahasında kalan bölgeleri ve eski dünya güçleri olan Batı Avrupalı müttefiklerini ekonomik olarak güçlendirmeye çalışmış ve bu bölgelere yatırımlar yapmıştır. Amerika'nın büyük destek olduğu Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'nin kurulması ile de Amerika'nın Avrupa içindeki yatırımlarında artışlar meydana gelmiştir (Görgün, 2004, 21). Dönemin diğer bir önemli gelişmesi ise, yatırımların doğal kaynaklar ve altyapı yatırımlarının yanında özellikle endüstri sektörüne yönelmesidir (Yavan, 2006, 17).

Bu dönemlerde, gelişmiş ülkelerin hemen hemen tamamında yabancı sermayeyi çekebilmek için propaganda ve teşvikler yolu ile bir hayli çabalar sarfedilirken, DYSY'lere çok daha fazla ihtiyaç duyulan GOÜ'lerde şüphe ile yaklaşılmış; yabancı

yatırımların ülke egemenliklerini tehlikeye sokacağı, orta ve uzun vadede gelirden daha çok döviz akımı sağlamaya yaradığı ve dolayısıyla sömürgeciliğin bir aleti olduğu, yeterli önlem alınmadığında yerli firmaların yerini alacağı, kısaca çok katı kısıtlamalarla izin verilebilecek bir olanak olduğu düşünülmüştür (Bal, 2000, 240).

2.1.4. 1970 Yılı Sonrası Dönem

1973 yılında yaşanan petrol krizi ile Avrupa önemli miktarda gelir elde etmiştir. Bu kaynaklar, uluslararası ticari bankalarca, GOÜ'lere aktarılmıştır. Ancak uluslararası özel bankalardan büyük miktarlarda borçlanan Meksika, Brezilya ve Arjantin gibi GOÜ'ler borçlarını zamanında ödeyemeyince, 1982'de önemli bir borç krizi yaşanmıştır. Bunun üzerine GOÜ'ler liberal ve özendirici politikalarla yabancı sermaye çekme çabalarına girişmişlerdir (Görgün, 2004, 23). Ayrıca Çin Halk Cumhuriyeti'nin yabancı yatırımlar mevzuatını değiştirerek hızla yatırım çekmesi ve Japon ÇUŞ'larının ortaya çıkması dönemin diğer önemli gelişmeleridir (Candemir, 2006a, 31).

1980'li yılların önemli gelişmesi ise korumacılık eğilimlerinin özellikle gelişmiş ülkelerde artmasıdır. Kotalar ve gümrükler gibi birçok nicelik ve niteliksel sınırlamalar dünya ticaretinin gelişmesi önüne bir engel olarak çıkmaya başlamıştır. Bu gelişme de uluslararası firmaların pazar stratejilerini değiştirmesine yol açmıştır (Soydal, 2007, 49). 1980 yılından itibaren ülke ekonomileri dışa açılmaya başlamış, sermaye hareketleri serbestleşmiş, özelleştirme ve firma birleşme ve devirlerine yönelik teşvik edici düzenlemeler yaygınlaşmıştır. Yaşanan bu değişim DYSY'nin artmasına neden olmuştur. 1980 yılından sonra, DYSY'nin yönünde bir değişim meydana gelerek gelişmiş ülkelere yönelmiş ve yatırımlar şirket birleşme ve satınalmaları şeklinde gerçekleşmeye başlamıştır.

2.1.5. Küreselleşme ve 1990 Sonrası Dönem

1970'li ve 1980'li yıllarda daha çok sermaye ihraç eden gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşen DYSY 1990'lı yıllarla birlikte, giderek artan oranlarda gelişmekte olan ülkelere de gitmeye başlamıştır (DPT, 2000, 2). 1990'ların ikinci yarısından itibaren, yabancı sermaye girişlerinin yoğun olduğu ülkelerde ekonomik krizler yaşanmaya başlamıştır. Bu krizler 1994 yılında Türkiye'de, 1997 yılında Asya ülkelerinde, 1997 yılında Rusya'da kendini göstermiştir. Kriz yaşanan ülkelerin ortak özelliği, sabit kura dayalı bir politika uygulanmış olması ve Asya ülkeleri dışındaki

diğer ülkelerin çoğunda cari açıklar, mali açıklar, kamu açıkları ve enflasyon gibi makroekonomik temellere dayalı problemlerin var olmasıdır (Kar ve Kara, 2003). Bunun sonucunda Uzakdoğu Krizi'nden sonra, GOÜ'lerin sermaye girişleri içerisindeki payı sürekli azalmıştır. Bu yılda dünyada, 478 milyar dolarlık yatırımın %43'ü GOÜ'lere gitmiştir. Yine Asya Krizi, Rusya Krizi ve diğer küresel krizlerin etkisiyle 2000 yılında bu oran %18'e gerilemiştir. Daha sonraki dönemlerde ise GOÜ'lerin DYSY içerisindeki payları büyük miktarda artmıştır (Çalışkan, 2003).

Yatırım sürecinin her aşamasında gerekli olan hukuki güvenlik ihtiyacı uluslararası yatırımlar açısından da önem taşımaktadır. Bu bağlamda dünyada DYSY ile ilgili ulusal hukuk kurallarının da giderek liberalleştiği görülmektedir. DYSY'nin gittiği ülkelerde aradığı güvence esas itibarıyla yapılan ikili serbest ticaret ve yatırım anlaşmalarıyla ve çok taraflı birtakım düzenlemelerle (WTO, TRIMs vb.) sağlanmaya çalışılmakta ve bölgesel ve global seviyedeki DYSY'yi teşvik araçları hızla artmaktadır (Çalışkan, 2003). DYSY'yi kendilerine çekmek isteyen ülkeler pekçok yeni düzenlemeler geliştirmektedirler. Aşağıdaki Tabloda 1992-2008 yılları arasında DYSY'ye yönelik yapılan düzenleyici değişikliklere yer verilmiştir.

Tablo 4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Yasal İklimindeki Değişiklikler (1992-2008)

Yıllar	DYSY Rejiminde Değişiklik Yapan Ülke Sayısı	Yasal Değişiklik Sayısı	DYSY'nin Lehine	DYSY'nin Daha Az Lehine
1992	43	77	77	0
1993	56	100	99	1
1994	49	110	108	2
1995	63	112	106	6
1996	66	114	98	16
1997	76	150	134	16
1998	60	145	136	9
1999	65	139	130	9
2000	70	150	147	3
2001	71	207	193	14
2002	72	246	234	12
2003	82	242	218	24
2004	103	270	234	36
2005	92	203	162	41
2006	91	177	142	35
2007	58	98	74	24
2008	55	110	85	25
Toplam		2650	2377	273

Kaynak: UNCTAD (2009), *World Investment Report 2009: Transnational Corporations, Agricultural Production and Development*, UN: New York and Cenova, ss. 31.

DYSY lehine değişiklik yapan ülkeler liberal veya piyasa fonksiyonlarını g   lendirmeyi amaçlamanın yanı sıra, teŗvikleri artırmayı da hedeflemektedirler. DYSY aleyhine değişiklik yapan ülkeler ise kontrolü artırmayı ve teŗvikleri azaltmayı hedeflemektedirler ülkelerin DYSY konusunda mevzuatlarında ger ekleŗtirdikleri değişiklikler incelendiğinde, 1992-2007 yılları arasında, 2.650 değişiklikten 2.377'sinin DYSY çekmeye ve daha liberal bir yatırım ortamı sağlamaya yönelik olduğu görülmektedir. Diğer 273 değişiklik ise, DYSY kısıtlayıcı düzenlemeleri içermektedir. 1992 yılında dünya genelinde yabancı sermaye lehine 77 yasal değişiklik yapılmıŗ iken, yaŗanan k reselleŗme ve liberalleŗme ile birlikte 2000 yılına gelindiğinde bu miktar 150'ye y kselmiŗtir (Tablo 4).

2.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarındaki Geliŗmeler

Birçok kaynak yabancı sermaye yatırımlarının ulusal üretim ve dıŗ ticarettten çok daha hızlı büyüdüğünü göstermektedir. Hatta 1980'lerden 1990'a kadar, dünya ekonomisindeki k reselleŗme sürecini ihracattan daha ziyade DYSY y nlendirmiŗtir ( etintaŗ, 2001).

2.2.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Bakıŗ Açısında Yaŗanan Deęiŗim

GOÜ'lerde DYSY'ye yaklaŗımda, ge miŗte zaman zaman ülkeler bazında deęiŗimler yaŗanmıŗsa da genel olarak uluslararası yatırımcılara ve bunların yaptığı yatırımlara karŗı büyük bir şüphe varolmuŗtur. Geliŗmiŗ ülkelerin hemen hemen tamamında DYSY çekebilmek için propaganda ve teŗvikler yolu ile çaba sarfedilirken, DYSY'ye ihtiyaç duyan GOÜ'ler şüphe ile yaklaŗmıŗ, yabancı yatırımların ülke egemenliklerini tehlikeye sokacağını, orta ve uzun vadede gelirden daha çok döviz  ıkıŗına yol açacağı ve dolayısıyla s m rgecililiğin bir aracı olduğu d ŗ n lm ŗtir. Dolayısıyla, GOÜ'lerin çok büyük bir kısmı bu önemli dıŗ finansman kaynağından yeterince yararlanamamıŗtır (Bal, 2000, 240).

DYSY'ye karŗı, II. Dünya Savaŗı sonrasında oluŗan olumsuz tavır 1980'li yıllarda ortadan kalkmıŗ, “yabancı sermayeyi nasıl kontrol ederim” kaygısı gündemden kalkarak “yabancı sermayeyi nasıl cezp ederim” sorunu gündeme girmiŗtir. Dünyadaki uygulama, DYSY'ye yaklaŗımda ekonomik g r ŗlerin siyasi g r ŗlerin önüne geçtiğini göstermektedir (Sabır, 2002b). Bu bağlamda pek çok  lke DYSY'ye kapılarını açmakla

kalmamış, yabancı sermayeyi çekmek için rekabete girişmişlerdir. Ülkeler artık yabancı sermayenin gelmesi için teşviklerde birbirleriyle yarışmaya başlamışlardır.

2.2.2. Yatırım Yeri Tercihlerinde Yaşanan Değişim

Yabancı sermaye yatırımlarına ev sahipliği yapmak, dönemler itibarıyla farklı özelliklere sahip olmayı gerektirmiştir. İkinci Dünya Savaşının hemen ertesinde, merkez ülkelerinin ihtiyaç duydukları hammaddelere sahip olmak yeterli bir koşulken, 1970’lerde ucuz işgücü yatırımın yapılması için önemli bir kriter olmuştur. Günümüzün küreselleşen dünya ekonomisinde ise sadece ucuz işgücü yeterli bir kriter olmayıp tamamlayıcı politikalar zorunlu bir hale gelmiştir (Sabır, 2002b). Elbette, tıpkı yerli yatırımcılar gibi ekonomik ve politik faktörlerden etkilenen uluslararası yatırımcıların yer seçiminde nisbi maliyetler önemli bir yer oynamaya devam etmekte, ancak bazı faktörlerin önemi de azalmaktadır (DPT, 2000, 5).

Buna karşın üst düzey yöneticilerin gelişmiş ülkelerdeki maliyetlerinin hızlı artışı, uluslararası yatırımcıların iyi eğitilmiş insan gücüne sahip GOÜ’leri tercih etmesine neden olmaktadır. ÇUŞ dünya çapındaki rekabetin hızla arttığı ve sanayi üretimine dayalı bir iktisadi yapıdan hizmetler sektörünün ağırlıkta olduğu bir ortamda, eğitilmiş ve yüksek becerili işgücüne sahip ülkeleri tercihe yönelmişlerdir (Bal, 2000, 245; Aktan ve Vural, 2004, 9).

Ülke riskinin önemi ise yatırım yapılacak ülkenin seçimini belirleyen önemli bir diğer faktördür. Sağlıklı bir hukuk sisteminin bulunmadığı bir ülkede öngörülen ekonomik getiri yüksek olsa da, iş ve yatırım açısından riskler söz konusu ise, uluslararası sermaye o ülkeye ancak “ülke riski primi” uygulayarak yatırım yapacaktır. Geçmiş tecrübeler hem uluslararası yatırımcıları hem de akademik çevreleri risk analizlerine yöneltmiştir. Ancak, ÇUŞ-risk faktörü üzerine yapılan çalışmalar, getiri oranının düzeyi yeterli olduğunda uluslararası şirketlerin riskten kaçmadığına işaret etmektedir (Bal, 2000, 245; ISO, 2002, 23).

Ülke kompozisyonuna göre DYSY akımında ise, zaman içinde çok büyük değişmelerin olduğu izlenmektedir. DYSY’yi kabul eden belli başlı ülkeler çeşitlenmiştir (Çetintaş, 2001).

2.2.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımında Görülen Değişim

1800'lü yıllarda doğal ve tarımsal kaynaklarla başlayan yabancı sermaye yatırımları günümüze kadar bilgi işlem, nükleer maddelere ve hizmet sektörü yatırımlarına kadar uzanan bir gelişim süreci geçirmiştir. 1800-1900 yılları arasında yün, petrol, mineral, kauçuk, meyve gibi doğal ve tarımsal kaynaklar üzerinde yoğunlaşan DYSY, 1891-1940 yılları arasında kimyasal maddeler, ilaç, yiyecek ve motorlu taşıtlar üzerinde 1941-1945 yılları arasında ulaştırma ve savunma sanayinde, 1946-1960 yılları arasında ise finansal hizmetler, haberleşme, makine, otelcilik ve mühendislik sektöründe yoğunlaşmıştır. 1960'lı ve 1970'li yıllarda elektronik eşya, araştırma, turizm, eğitim, gıda, sağlık ve temizlikle ilgili sektörler en çok yabancı sermaye yatırımlarına konu olurken, 1985'den sonra turizm, bilgi işlem, otomotiv, telekomünikasyon ve nükleer maddeler yabancı sermayeyi çeken yatırım sektörleri haline gelmiştir (Bayraktar, 2003, 7).

Dünya genelinde DYSY'nin sektörel dağılımında görülen en önemli değişmeyi, imalattan hizmetlere doğru olan kayma oluşturmaktadır. Hem gelişmiş hem de GOÜ'ler grubunda hizmetler sektöründe önemli gelişmeler yaşanmıştır. (Çetintaş, 2001). Bunun nedeni ise, 1980'lerin başlarında birçok sanayileşmiş ülkede Arz İktisadı yanlısı makroekonomik politikaların getirdiği finansal liberalleşme ve benzeri politikaların teknolojik yeniliklerle bütünleşmesi sonrası hizmetler sektöründe görülen liberalleşme ve globalleşme olarak görülmektedir (Bal, 1998, 22). Bunun yanı sıra, hizmetlerin çoğunun tüketilecekleri yerde ve zamanda üretilmesinden dolayı yabancı pazarlara hizmet götürmenin tek yolu DYSY yapmaktır (Ok, 2006, 107). Hizmet sektörlerinin imalat sanayinin yerleşim yerinde ya da yakın bölgede bulunması önemli maliyet avantajları sağlamaktadır.

2.2.4. İktisadi Entegrasyonlar ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Viner (1950), Gümrük Birliği kurulması sonucunda, bir malın üretiminin göreceli olarak düşük maliyetli üretim yapan birlik ülkesine kaymasını ticaret yaratıcı etki; yüksek maliyetli üretim yapan birlik ülkesine kaymasını ise ticareti saptırıcı etki olarak adlandırmıştır (Sabır, 2002a). İktisadi entegrasyonların neden olduğu bu stratejik saptırmalar DYSY'nin çok önemli bir bölümünün bu bölgelere kanallanmasına neden olmaktadır (Bal, 1998, 22). Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA),

MERCOSUR gibi ekonomik entegrasyonlara üyelik ticaret engellerinin aşılması açısından oldukça önemlidir. Bölgesel ekonomik entegrasyonların kurulma nedenlerinden birisi de DYSY’de artış sağlamaktır (Ventura, 2005, 82). Örneğin MERCOSUR kurulmadan önce 1,8 milyar dolar düzeyinde olan Arjantin’e yönelik yıllık doğrudan yabancı yatırım akımı, bugün 20 milyar doların üzerine çıkmıştır. Brezilya ise, MERCOSUR sürecinin bu yönünden Arjantin’e oranla daha fazla yararlanmış, başlangıçta bu ülke daha az yabancı yatırım çekerken, bugün Brezilya’ya yıllık 30 milyar doların üstünde doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapılmaktadır (Sabır, 2002a).

2.2.5. Yatırım Biçimlerinde Özelleştirme ve Birleşme-Satınalma Politikaları

Özelleştirme de 1980’li yılların başından itibaren önem kazanmış, piyasa ekonomisine geçiş sürecinde bulunan ülkelerin geniş kapsamlı özelleştirmeye yönelmesiyle birlikte 1990 yılından itibaren önemi daha da artmıştır.

Ekonomi anlayışındaki değişim sonucunda devlet teşebbüslerinin özelleştirilmesinde, hantal durumdaki işletmelerin daha rantabl çalışması ve bu işletmelerin özelleştirilmesi sonucunda gelir elde etmek amaçlanmaktadır. Orta-Doğu Avrupa ve Güney Amerika’ya yapılan DYSY’nin çoğunluğu özelleştirme yoluyla gerçekleştirilmektedir (Orazgılıcov, 2006, 55; İSO, 2002, 19). DYSY’de dikkat çeken bir uygulama da bu yatırımların genellikle şirket birleşme ve satınalmaları yoluyla gerçekleştiriliyor olmasıdır. Sınırötesi şirket birleşme ve satınalmaları son yıllarda DYSY’lerde görülen artışın itici gücü haline gelmiştir (Bayraktar, 2003, 41).

2.2.6. Beklenen Potansiyel Faydalardaki Değişmeler

Geçmişte yabancı sermaye sadece sermaye açığını kapatmak, üretimi artırmak, işsizliğe çözüm getirmek, üretim maliyetlerini düşürmek, ucuz işgücü, taşıma giderlerinden tasarruf sağlamak, düşük vergi avantajlarından faydalanmak, ucuz hammadde kullanmak, döviz rezervlerini genişletmek gibi nedenlerle cazip bulunmakta iken; günümüzde, bu faktörlere ek olarak; ülke içinde sağlıklı bir rekabet ortamı yaratmak, ülkeye yeni teknolojiler kazandırmak, know-how getirmek, gelişmiş ve sermaye ihraç eden ülkelerin politik ve ekonomik desteğini sağlamak, promosyon, dışa açılmak, çevreyi korumak ve insan kaynaklarını geliştirmek gibi amaçlarda sözkonusu olmuştur (Oksay, 1998).

2.3. Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımların Durumu

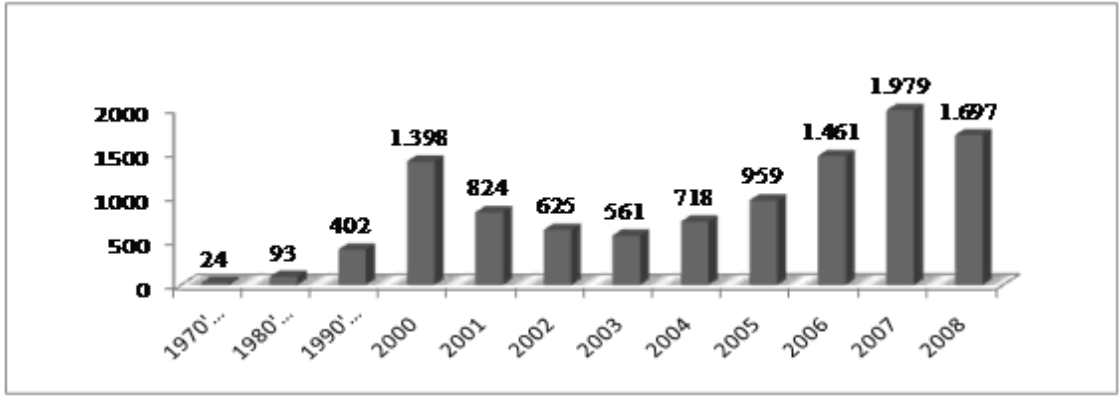
1980’li yıllarda ülke ekonomilerinin artan ölçüde dışa açılması, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, özelleştirmenin yaygınlaşması ve firma birleşme ve devirlerine yönelik teşvik edici düzenlemeler DYSY’nin ivme kazanmasına katkıda bulunmuştur. 1980’li yılların sonunda Sovyetler Birliği’nin dağılması ve Çin’in artan ölçüde Dünya ekonomisi ile bütünleşme çabaları DYSY’nin hızlanmasını sağlamıştır (Yükseler, 2005, 4).

1970’lerde yıllık ortalama 24 milyar dolar olan DYSY, 2000 yılında 1.398 milyar dolara ulaşmıştır. Bu yıldan sonra küresel ekonomideki konjonktür dolayısıyla düşüş gösteren DYSY (Arıkan, 2006, 10), 2004 yılından sonra ise tekrar artış trendine girmiştir. Ancak, 2008 yılında yaşanan küresel kriz sonrasında DYSY miktarında düşüş yaşanmıştır.

Dünyada DYSY’nin, dış ticaretin ve üretimin büyümesinde yakalanan bu trend birbirinden bağımsız değildir. Bu büyümenin altında yatan ortak element ÇUŞ’ların dünya ekonomisindeki öneminin artmasıdır. UNCTAD’ın hesaplamalarına göre 1972 yılında dünyada sadece 10 bin ÇUŞ ve ona bağlı 30 bin yavru şirket var iken, 2005 yılında uluslararası üretim 70 bin ÇUŞ ve bununla ilişkili 690 bin yavru şirket tarafından yürütülmektedir (Yavan, 2006, 19).

Grafik 1. 1970-2008 dönemi dünyadaki DYSY miktarını göstermektedir. 2000 yılında dünyada dolaşan DYSY 1.398 milyar dolar iken 2001 yılında yaklaşık olarak %40’lık bir küçülme göstererek 824 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. DYSY’de 1991 yılından beri sürekli ve hızlı artışın geriye dönmesi, büyük ekonomilerdeki endüstriyel faaliyetlerin yavaşlaması ve bu ekonomilerdeki sermaye piyasaları faaliyetlerin hızlı düşmesi nedeniyle ortaya çıkmıştır. 1980’lerin sonunda ve 1990’ların başında ve 1982-1983’de yaşanan benzeri bu durum DYSY’nin, her on yılda bir olduğu üzere, uzun bir yukarı tırmanıştan sonra 3. iniş çevrimi göstereceği şeklinde yorumlanmıştır (HMYSGM, 2003, 37-38).

2002 yılında da bir önceki yıla göre yaklaşık olarak %20’lik bir küçülme meydana gelmiş ve dünyadaki DYSY girişi 625 milyar dolara gerilemiş, gelişmiş ülkelere yapılan DYSY’nin azalması nedeniyle 2003 yılında ise 561 milyar dolara düşmüştür. Düşüşün en fazla olduğu ülke ise, %53’lük bir azalışla ABD’de olmuştur. ABD’ye yapılan DYSY son 12 yılın en düşük seviyesinde (30 milyar dolar) gerçekleşmiştir (Candemir, 2006a, 33).

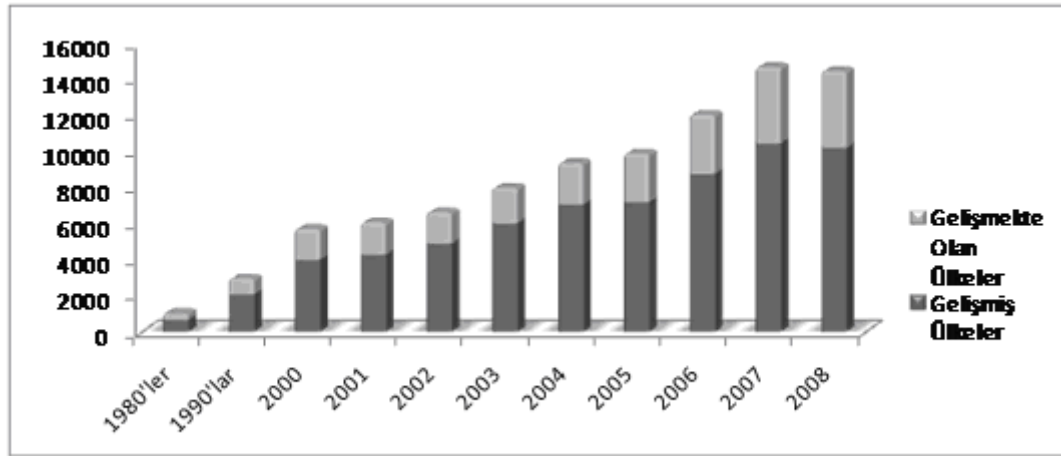
Grafik 1. Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (1970-2008) (Yıllık Ortalama) (Milyar Dolar)

Kaynak: UNCTAD (2008a), *Annex Table: Inward FDI flows, by Host Region and Economy, 1970 – 2007*, UN: New York and Cenova.; YASED (2009), *Dünya Yatırım Raporu 2009*, İstanbul, ss.3.

2007 yılında ise bir önceki yıla oranla %30 artarak 1.979 milyar dolara, ulaşmıştır. Bu artışta yüksek büyüme rakamları ile güçlü kurumsal performanslar, yeniden yatırıma dönüştürülen kazançlar, ABD Dolarının diğer belli başlı para birimleri karşısında değerinin düşmesi etkili olmuştur. Artışın bir diğer nedeni ise, yakın dönemde oluşan sermaye birikimlerinden yola çıkarak birleşme ve satınalma işlemlerinde egemen servet fonları gibi yeni aktörlerin etkinliğinin artması olmuştur (YASED, 2008a, 4).

Bu noktada ortaya çıkan ilginç bir tespit; UNCTAD tarafından düzenlenen yatırım promosyon ajansları, ÇUŞ yöneticileri ve uzmanların katıldığı uluslararası doğrudan yatırım beklentileri anketinin sonuçlarına göre 2005-2008 döneminde uluslararası doğrudan yatırımların artış trendi izlemesi beklenmekteydi (HMYSGM, 2006, 3). Gerçektende sözkonusu dönemde DYSY artış trendinin ardından, 2008 yılındaki global krizin etkisiyle bir önceki yıla oranla %14 düşüş göstermiştir. Sözkonusu düşüşe neden olan etkenler ise; finansal kaynaklara erişimdeki kısıtlar nedeniyle yatırım yapabilme kapasitelerinde azalma, büyümeye ilişkin olumsuz beklentiler nedeniyle yatırım eğilimlerinde azalma ve finans piyasalarındaki likidite sıkışıklığı nedeniyle, birleşme ve satınalma işlemlerinde düşüş olmuştur. Dış ülkelerdeki sermayenin ana ülkeye geri dönmesi, ters yönlü (iştirakten ana firmaya) şirketçi krediler ve ana firmalara borçların ödenmesine bağlı olarak yatırımların geri çekilmesi/elden çıkarılması işlemlerinde artış düşüşe neden olan diğer bir etkindir (YASED, 2009, 5).

Gelişmiş ve GOÜ'lerin 1980-2008 dönemi DYSY stoku Grafik 2'de gösterilmektedir. 1990'larda dünya genelinde yabancı sermaye stoku yıllık ortalama 2.970 milyar dolar iken, 2008 yılında bu tutar 14.489 milyar dolara yükselmiştir. Dönemin en belirgin gelişmesi, DYSY'nin daha önce yasak veya çok sınırlı olduğu Rusya, Polonya, Macaristan ve Romanya'ya yabancı sermaye girişlerinin hız kazanması olmuştur. Diğer bir gelişme de, Çin'e yönelik DYSY girişinin artış göstermesidir (Yükseler, 2005, 4).

Grafik 2. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Stoku (1980-2008) (Milyar Dolar)

Kaynak: UNCTAD (2008b), *Annex Table: Inward FDI stocks, by Host Region and Economy, 1980 – 2007*, UN: New York and Cenova.; UNCTAD (2009), *World Investment Report 2009: Transnational Corporations, Agricultural Production and Development*, UN: New York and Cenova, ss.251.

2000-2008 döneminde en fazla DYSY stokuna sahip ilk beş ülke ise Tablo 5'deki gibidir. Tablo 5'e göre 2002 ve 2006 yılları arasında en fazla DYSY stokuna sahip ilk üç ülke sırasıyla ABD, İngiltere ve Fransa olmuştur. 2006 yılı itibari ile ABD 1.844 milyar dolar ve İngiltere 1.133 milyar dolar ile en fazla yatırım stokuna sahip ülkeler arasında ilk 2 sırayı almaktadır. Fransa ise 771 milyar dolar yatırım stoku ile 3. sırada yer almaktadır. 2007 yılında ise ABD (2.093 milyar dolar) ve İngiltere (1.348 milyar dolar) en fazla yatırım stokuna sahip ilk iki ülke sıralamasını korurken, Hong Kong, Çin 1.184 milyar dolar yatırım stokuyla 3. sırada yer almaktadır. 2008 yılında ise ABD (2.279 milyar dolar), Fransa (991 milyar dolar) ve İngiltere (983 milyar dolar) ilk üç sırada yer alan ülkeler olmuştur. Tabloda görüldüğü gibi ilk beşte yer alan ülkeler gelişmiş ülkeler olmaktadır.

Tablo 5. En Fazla Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Stoku Olan İlk Beş Ülke (2000-2008) (Milyar Dolar)

2000	ABD 1.257	Hong Kong, Çin 455	İngiltere 439	Hollanda 272	Fransa 260
2001	ABD 1.344	İngiltere 507	Hong Kong, Çin 419	Fransa 295	Belçika 283
2002	ABD 1.327	İngiltere 523	Fransa 385	Belçika 350	Hong Kong, Çin 336
2003	ABD 1.395	İngiltere 606	Fransa 528	Belçika 427	Hollanda 395
2004	ABD 1.520	İngiltere 702	Fransa 642	Hollanda 512	Belçika 477
2005	ABD 1.634	İngiltere 851	Fransa 628	Hong Kong, Çin 523	Hollanda 476
2006	ABD 1.844	İngiltere 1.133	Fransa 771	Hong Kong, Çin 742	Hollanda 579
2007	ABD 2.093	İngiltere 1.348	Hong Kong, Çin 1.184	Fransa 1.026	Belçika 673
2008	ABD 2.279	Fransa 991	İngiltere 983	Hong Kong, Çin 836	Almanya 701

Kaynak: UNCTAD (2008b), *Annex Table: Inward FDI stocks, by Host Region and Economy, 1980 – 2007*, UN: New York and Cenova, ;YASED (2009), *Dünya Yatırım Raporu 2009*, İstanbul, ss.10.

2.3.1. Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Bölgesel Analizi

Dünyada çoğunlukla ABD, AB, Japonya ve Kanada gibi gelişmiş bölgeler arasında gerçekleşen sermaye hareketlerinin yanısıra, Doğu Avrupa Ülkeleri ve Tayland, Malezya, Endonezya gibi Asya ülkelerine de büyük miktarda DYSY yapılmaktadır. 1993 yılında GOÜ'lere yapılan DYSY'nin %67'si Doğu ve Güney Doğu Asya Ülkelerine, %22, 5'i ise Latin Amerika Ülkelerine yapılmıştır (Oksay, 1998).

Gelişmiş ve GOÜ'lere yapılan DYSY'nin bölgesel dağılımını gösteren Tablo 6'da görüldüğü gibi DYSY'nin bölgesel dağılımında da gelişmiş ülkeler ön plana çıkmaktadır.

DYSY'lerin dünya üzerinde dağılımına bakıldığında, Tablo 6'ya göre 2005 yılında gelişmiş ülkelere 611 milyar dolarlık yatırım yapılırken, GOÜ'e 316 milyar dolarlık yatırım yapılmıştır. 2006 ve 2007 yıllarında sırasıyla gelişmiş ülkeler 941 ve 1.248 milyar dolarlık yatırıma ev sahipliği yaparken GOÜ'ler 413 ve 500 milyar dolarlık yatırıma ev sahipliği yapmıştır. Bu miktarlar göstermektedir ki, DYSY'ye büyük oranda ev sahipliği yapan ülkeler gelişmiş ülkelerdir.

2008 yılında ise gelişmiş ülkelere yapılan yatırımlar bir önceki yıla oranla düşerek 962 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Gelişmekte olan ülkelere yapılan yatırımlar artarak 620 milyar dolar düzeyine ulaşmıştır. GOÜ'lerde ise 387 milyar

dolarlık (yaklaşık %20 artış) yatırımla Asya ülkeleri ön plana çıkmaktadır. Afrika bölgesine gerçekleşen yatırımlar sürekli artış gösterirken özellikle 2008 yılında sıçrama gerçekleşmiştir (Tablo 6).

Tablo 6. Ülkeler İtibariyle Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Giriş Miktarları (2000-2008) (Milyar Dolar)

Ülkeler	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Gelişmiş Ülkeler	1.135	600	443	361	404	611	941	1.248	962
Avrupa	725	395	317	280	219	505	599	849	518
AB	698	384	309	259	214	498	562	804	503
Japonya	8	6	9	6	8	3	7	23	244
Amerika	314	159	74	53	136	105	237	233	316
Diğer Gelişmiş Ül.	29	18	30	21	50	26	42	58	830
GOÜler	257	214	171	180	284	316	413	500	620
Afrika	10	20	15	19	18	29	46	53	876
Latin Amerika ve Karayip Ülkeleri	98	81	58	46	94	76	93	126	144
Asya	148	113	99	115	170	210	273	319	387
Çin	41	47	53	54	61	72	73	84	108
Güney Doğu Avrupa Ülkeleri	2	3	2	4	3	5	10	12	108
Bağ. Dev. Topl.	5	7	9	16	27	26	47	74	103

Kaynak: UNCTAD (2008a), *Annex Table: Inward FDI flows, by Host Region and Economy, 1970 – 2007*, UN: New York and Cenova, ; UNCTAD (2009), *World Investment Report 2009: Transnational Corporations, Agricultural Production and Development*, UN: New York and Cenova, ss.247-250.

2000 yılından 2004 yılına kadar Latin Amerika ve Karayipler bölgesine yönelik yatırımlar düşüş eğiliminde olmuştur. Orta ve Doğu Avrupa'ya yönelik DYSY'de de beklenmeyen düşüşler meydana gelmiştir. Bu düşüşler bölgenin en çok DYSY çeken iki ülkesi Çek Cumhuriyeti ve Slovakya nedeniyledir. Bölgedeki DYSY 2002'deki 31 milyar dolar miktarından 2003 yılında 21 milyar dolara inmiştir (Candemir, 2006a, 38).

Tablo 7'de 2000-2008 yılları arasında en çok DYSY çeken ilk beş ülke sıralanmıştır. Dünyadaki DYSY girişlerine bakılacak olursa 2000- 2008 döneminde en çok DYSY çeken ülke ABD'dir. 2003 yılına gelindiğinde Çin ABD'yi geride bırakarak en çok yatırım çeken ülke olmuştur. ABD ilk sıradaki yerini 2005 yılında da İngiltere'ye bırakmakla birlikte, diğer yıllarda ilk sıradaki yerini korumaktadır. Tabloda dikkat çeken diğer bir durum ise Çin 2001 yılından itibaren (2007 yılı hariç) DYSY çeken ilk 5 ülke arasında yer almaktadır.

Tablo 7. En Fazla Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Çeken İlk Beş Ülke (2000-2008) (Milyon Dolar)

	1	2	3	4	5
2000	ABD 314.007	Almanya 198.277	İngiltere 118.764	Kanada 66.795	Hollanda 63.854
2001	ABD 159.461	İngiltere 52.623	Hollanda 51.927	Fransa 50.476	Çin 46.878
2002	ABD 74.457	Almanya 53.520	Çin 52.743	Fransa 49.035	İspanya 39.214
2003	Çin 53.505	ABD 53.146	Fransa 42.498	Belçika 33.476	Almanya 32.369
2004	ABD 135.826	Çin 60.630	İngiltere 55.963	Belçika 43.558	Avustralya 36.093
2005	İngiltere 177.901	ABD 104.773	Fransa 84.951	Çin 72.406	Hollanda 47.694
2006	ABD 236.701	İngiltere 148.189	Fransa 78.154	Çin 72.715	Belçika 64.371
2007	ABD 232.839	İngiltere 223.966	Fransa 157.970	Kanada 108.655	Hollanda 99.438
2008	ABD 316.112	Fransa 117.510	Çin 108.312	İngiltere 96.939	Rusya 70.320

Kaynak: UNCTAD (2008a), *Annex Table: Inward FDI flows, by Host Region and Economy, 1970 – 2007*, UN: New York and Cenova, ; UNCTAD (2009), *World Investment Report 2009: Transnational Corporations, Agricultural Production and Development*, UN: New York and Cenova, 2009, ss.247-250.

Aynı dönemdeki dünyadaki DYSY çıkışı ise Tablo 8’de gösterilmektedir. Tablo 8’de görülebileceği gibi DYSY ihracı açısından da gelişmiş ve GOÜ’ler arasında hacim olarak büyük farklılık bulunmaktadır. Sermaye ihracının büyük kısmını gelişmiş ülkeler gerçekleştirirken, özellikle 2003 yılından itibaren GOÜ kaynaklı sermaye çıkışı da artmaya başlamıştır ve 2008 yılında bu miktar 293 milyar dolara ulaşmıştır.

Tablo 8. Ülkeler İtibariyle Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Çıkış Miktarları (2000-2008) (Milyar Dolar)

Ülkeler	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Gelişmiş Ülkeler	1.094	666	483	507	786	749	1.158	1.810	1507
Avrupa	868	455	280	307	402	690	800	1271	944
AB	813	435	266	285	368	609	697	1192	837
Japonya	32	38	32	29	31	46	50	74	128
Amerika	143	125	135	129	295	15	224	378	312
Diğer Gel. Ülk.	39	50	42	48	46	14	90	101	173
GO Ülk.	135	83	50	45	120	118	212	285	293
Afrika	2	- 3		1	2	2	7	10	9
Latin Amerika ve Karayip Ülk.	50	36	12	21	28	36	64	51	63
Asya	84	49	37	22	90	79	144	233	220
Çin	1	7	3	3	5	12	21	22	52
Güney Doğu Av.Ülk.			1					1	1
Bağ. Dev. Top.	3	3	4	11	14	14	23	50	58

Kaynak: UNCTAD (2008c), *Annex Table: Outward FDI flows, by Host Region and Economy, 1970 – 2007*, UN: New York and Cenova, ; UNCTAD (2009), *World Investment Report 2009: Transnational Corporations, Agricultural Production and Development*, UN: New York and Cenova, 2009, ss.247-250.

Tablo 9 ise 2000-2008 yılları arasında en çok DYSY yapan ilk beş ülkeyi göstermektedir. Görüldüğü gibi en fazla DYSY çeken ilk beş ülkede olduğu gibi, yatırımcı ülkeler açısından da gelişmiş ülkelerin üstünlüğü görülmektedir.

Tablo 9. En Fazla Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Yapan İlk Beş Ülke (2000-2008) (Milyon Dolar)

	1	2	3	4	5
2000	İngiltere 233.371	Fransa 177.449	ABD 142.626	Hollanda 75.635	Hong Kong, Çin 59.352
2001	ABD 124.873	Fransa 86.767	İngiltere 58.855	Hollanda 50.592	Almanya 39.684
2002	ABD 134.946	Fransa 50.441	İngiltere 50.300	İspanya 32.715	Japonya 32.281
2003	ABD 129.352	İngiltere 62.187	Fransa 53.147	Hollanda 44.034	Belçika 38.322
2004	ABD 294.905	İngiltere 91.019	İspanya 60.532	Fransa 56.735	Hong Kong, Çin 45.716
2005	Hollanda 135.804	Fransa 114.978	İngiltere 80.009	Almanya 68.877	İsviçre 51.465
2006	ABD 221.664	Fransa 121.370	İspanya 100.249	Almanya 94.705	İngiltere 86.764
2007	ABD 313.787	İngiltere 265.791	Fransa 224.650	Almanya 167.431	İspanya 119.605
2008	ABD 311.796	Fransa 220.046	Almanya 156.457	Japonya 128.020	İngiltere 111.411

Kaynak: UNCTAD (2008c), *Annex Table: Outward FDI flows, by Host Region and Economy, 1970–2007*, UN: New York and Cenova, ; UNCTAD (2009), *World Investment Report 2009: Transnational Corporations, Agricultural Production and Development*, UN: New York and Cenova, ss.247-250.

En fazla DYSY çeken ve en fazla DYSY ihraç eden ülkelerin çoğu gelişmiş ülkelerden oluşmaktadır. Burada dikkati çeken önemli nokta, büyük miktarda DYSY girişi alan ülkelerin aynı zamanda büyük miktarda DYSY ihraç eden ülkeler olmasıdır. Ayrıca hem yatırımcı, hem ev sahibi ülke olarak ABD'nin ilk sırada yer aldığı görülmektedir.

Gelecekle ilgili değerlendirmelerde ise, GOÜ'ler için iki olumsuzluk vurgulanmaktadır: birincisi, DYSY girişlerinin geçmişte olduğu gibi genel olarak gelişmiş ülkelere yönelecek olmasıdır. Dünyadaki tüm DYSY girişlerinden GOÜ'lere düşen pay 1/3 düzeyindedir; orta vadede bu oranın değişmeyeceği tahmin edilmektedir. İkincisi ise dünyada genel olarak yatırım ortamının iyileşmesine karşın, birçok GOÜ'de halen yatırımcıların karşılaştığı ve kolayca ortadan kaldırılamayacak birçok engelin varlığıdır (Candemir, 2006a, 51).

2.3.2. Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Analizi

DYSY'lerin sektörel yoğunlukları zaman içinde dönemsel koşullara göre değişiklik göstermektedir. 1800'lü yıllarda doğal ve tarımsal kaynaklarla başlayan yabancı sermaye yatırımları günümüze kadar bilgi işlem den nükleer maddelere ve hizmet sektörü yatırımlarına kadar uzanan bir gelişim süreci geçirmiştir (Bayraktar, 2003, 7). Ancak, bu dönemde gerek başlıca sektöre gerekse sanayi sektörüne yönelik yatırımlar oransal olarak azalmış olmakla birlikte miktar açısından artış göstermiştir. Tarihsel olarak birincil sektördeki DYSY, doğal kaynaklara dayalı faaliyetlerde (madencilik, enerji kaynakları çıkarımı ve ticari tarım ürünleri) yoğunlaşmıştır. Günümüzde bu sektörde yapılan yatırımlar azalmakla birlikte ÇUŞ'lar halen tarımsal ürün ve hammaddeler ile madencilik ve özellikle petrol çıkarımına dayalı alanlarda yatırımlarını hem korumakta hem de sürdürmektedir (Yavan, 2006, 21).

Tablo 10 Dünyadaki DYSY stokunun sektörlere göre dağılımını göstermektedir. Bu dağılımda en dikkat çeken nokta hizmetler sektörüne yönelik DYSY'nin gösterdiği artış olmuştur. Hizmetler alt sektöründe ticaret ve finansal hizmetler öne çıkmaktadır. İmalata yönelik yatırımlarda gıda, içki, tütün ve kimyasal ürünler alt sektörleri öne çıkmaktadır.

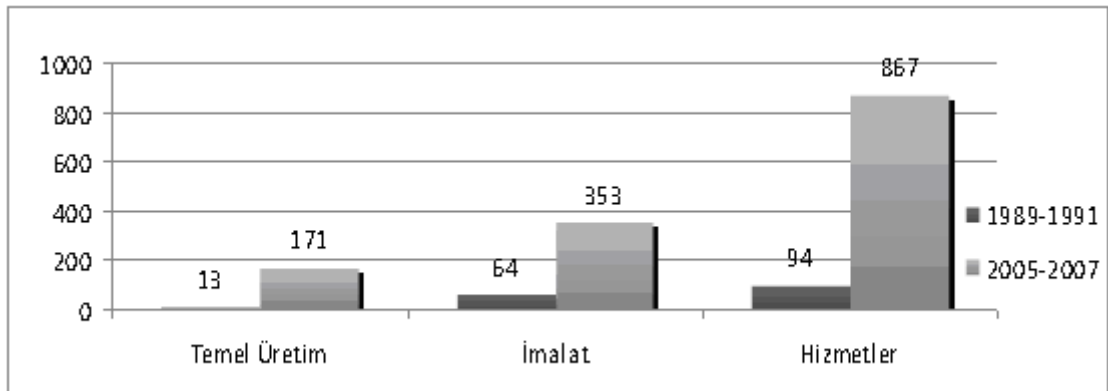
Tablo 10. Dünyadaki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Stokunun Sektörel Dağılımı (Milyar Dolar)

Sektör/Sanayi	Giriş Stoku		Çıkış Stoku	
	1990	2007	1990	2007
1. Temel Üretim Sektörleri (Tarım ve Madencilik)	182	1.172	157	1.161
2. İmalat Sanayi	799	4.246	777	4.217
Gıda, İçki, Tütün	80	450	73	462
Tekstil, Giyim, Deri	29	90	20	86
Kimyasal Ürünler	172	842	163	918
Metal Ürünleri	68	370	73	396
Makina Sanayi Ürünleri	63	245	41	184
Elektrikli Mak. Elektronik Ür.	89	400	102	366
Taşıt Araçları	55	370	58	629
3. Hizmetler	948	10.020	847	10.512
Elektrik, Gaz, Su	10	345	9	213
Ticaret	228	1.660	140	1.078
Otelcilik, Lokanta	26	107	7	125
Ulaştırma, Depolama, Hab.	30	920	39	728
Finans	384	3041	423	3525

Kaynak: UNCTAD (2009), *World Investment Report 2009: Transnational Corporations, Agricultural Production and Development*, UN: New York and Cenova, ss.218-219.

1980'lerin ortalarında başlayan ve 1990'larda hız kazanan liberalleşme politikaları sayesinde o zamana kadar yabancı sermayeye kapalı olan birçok hizmet faaliyetinin yabancı firmalara açılması hizmetler sektörüne yönelik DYSY'deki artışın en önemli nedenidir. Pek çok ülkede hizmetlere olan talebin artması ile telekomünikasyon, ulaşım ve enerji gibi alt ve üst yapı hizmetlerindeki özelleştirmelerin küresel düzeyde artması ise DYSY'nin hizmetlere kaymasını kolaylaştırmıştır (Yavan, 2006, 22).

Hizmet sektörüne giden DYSY'de dünya çapında ciddi bir artış olmasına rağmen, ülkelerin niteliklerine ve sektörle ilgili politikalara bağlı olarak DYSY'nin sektörel dağılımı ülkeler arasında önemli ölçüde farklılık arz etmektedir. Örneğin Çin, diğer Doğu Asya ve Pasifik ülkeleri ile Kanada'da imalat sektörü hala ana sektör iken, birçok Afrika ülkesinde birincil sektör DYSY'nin dağılımında en önemli sektör olmaya devam etmektedir. Başka ülkelerdeyse hizmet sektörü ana sektör haline gelmiştir (Aykut ve Sayek, 2007, 34-35).

Grafik 3. Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Sektörel Dağılımı (Milyar Dolar)

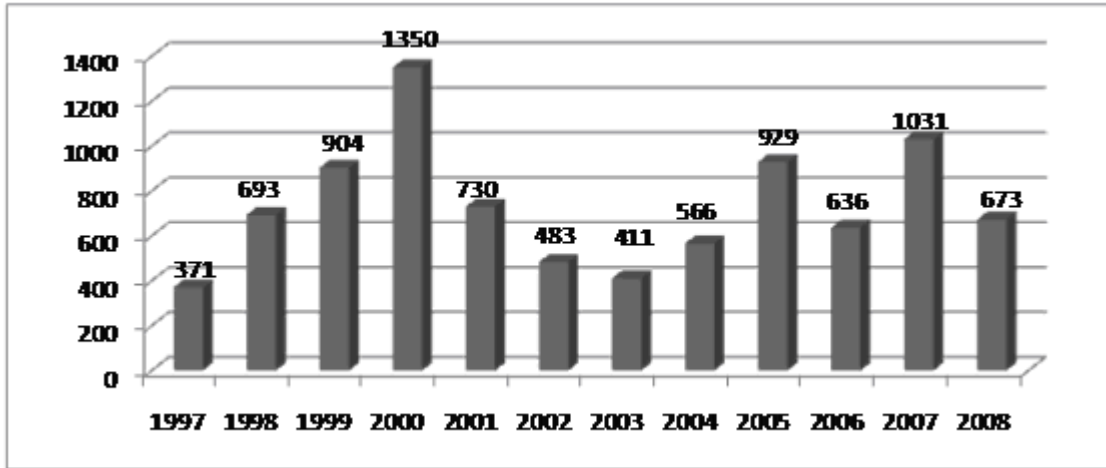
Kaynak UNCTAD (2009), *World Investment Report 2009: Transnational Corporations, Agricultural Production and Development*, UN: New York and Cenova, ss.220.

1990 sonrası dönemde DYSY'lerde yaşanan sektörel değişimin ve hacimdeki artışın sebebi, sanayileşmiş ülkeler arasında gerçekleşen doğrudan yatırımların hem nitelik hem de nicelik yönünden değişikliğe uğramasıdır.

Sanayileşmiş ülkelerden kaynaklanan DYSY'ler hızla artarken, sanayileşmiş ülkelerin çektiği DYSY'ler de hızla artmıştır. Ancak 2000 yılı sonrasında sanayileşmiş ülkeler arasında gerçekleşen sermaye yatırımları azalmış, bu da dünya genelinde yabancı sermaye hareketlerinin azalmasına neden olmuştur (Yılmaz, 2006, 7).

2.3.3. Birleşme ve Satınalmalar

1980’li yıllarda DYSY akımlarını belirleyen önemli faktörlerden biri de birleşme ve satınalmalarda kendini göstermektedir. Dünyada gerçekleşen yabancı birleşme-satınalma işlemlerinin miktarları Grafik 4’teki gibidir.

Grafik 4. Sınır-Ötesi Birleşme ve Satınalmalar (1997-2008) (Milyar Dolar)

Kaynak: YASED (2009), *Dünya Yatırım Raporu 2009*, İstanbul, ss.17.

1990’lı yıllarda yaşanan büyük artış döneminin ardından işletme değerlerinde yaşanan düşüşlerin etkisiyle 2003 yılında birleşme ve satınalma işlemlerinde ciddi düşüşler yaşanmıştır. Dünyada gerçekleşen birleşme ve satın almalarda en büyük paya sahip olan ABD, işlem hacminde %41’lik bir azalma payı ile yaşanan daralmadan en fazla etkilenen ülke iken, Çin DYSY çekme konusunda gösterdiği üstün başarının yanı sıra şirket birleşme ve satın almalarında da hareketlilik göstermiştir. Firma birleşme ve satın almalarda öne çıkan ülkeler ABD, Meksika, Brezilya, İngiltere, Almanya, Fransa, Japonya, Avustralya ve Çin olmuştur. 2003 yılında gerçekleştirilen birleşme ve satın almaların yoğunlukla gelişmekte olan pazarlara kaydığı görülürken aynı trendin DYSY için de söz konusu olduğunu belirtmek gerekmektedir (Candemir, 2006a:48).

Küresel kriz nedeniyle DYSY’lerde yaşanan düşüş, birleşme ve satın alma işlemlerini de olumsuz etkilemiştir. Söz konusu işlemlerde önceki yılki rekor seviyeden sonra 2008 yılında sert bir düşüş meydana gelmiştir. Anılan düşüş yeniden yapılanma, yatırım mallarının ve mal stokunun azaltılması ile açıklanmaktadır (HMYSGM, 2009a, 9).

İster gelişmiş ister gelişmekte olsun, kalkınmayı hızlandırıcı etkisi ve sağladığı rekabet üstünlüğü açısından etkileri önemsenemeyecek olan DYSY'ler nerdeyse tüm dünya üzerinde görülebilmekte, ancak eşit bir dağılım sözkonusu olamamaktadır. Gerek yatırımın yapılacağı ülke konusunda gerekse de yatırım yapan ülkeler konusunda gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında göze çarpan farklılıklar sözkonusudur.

2008 yılındaki düşüşün ardından DYSY'nin geleceğine yönelik beklentiler, düşüşün devam edeceği yönündedir. İyileşmenin 2010 yılında yavaş gerçekleşeceği ve 1.4 trilyon doların üzerine çıkamayacağı yönündedir. Toparlanmayı sağlayacak faktörler ise, düşük varlık fiyatlarının yarattığı yatırım imkanları, gelişmekte olan ülkelerdeki finansal kaynaklar ve enerji ve çevre bağlantılı yatırım ihtiyaçları olarak öngörülmektedir (YASED, 2009, 22).

2.4. Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

GOÜ'ler, ekonomik kalkınma çabalarında önemli bir sermaye kısıtı ile karşı karşıyadır. GOÜ'lerde düşük gelire bağlı olarak ortaya çıkan düşük tasarruf ve düşük yatırım döngüsü, bu ülkeleri finansal serbestleşme programları ile dışa açılarak uluslararası sermaye hareketlerinden faydalanmaya yöneltmiştir (Kula, 2003, 142).

II. Dünya Savaşından Doğu Bloğunun yıkıldığı 1989 yılına kadarki süreçte GOÜ'ler yabancı sermayeyi kendi egemenliklerini tehlikeye sokacak bir sömürü aracı olarak görmüş ve DYSY'ye şüphe ile yaklaşmışlardır. Bu ülkeler 1980'lerin ortalarına kadar da DYSY'lerin, kar ve sermaye transferlerine ve faaliyet alanlarına sınırlandırmalar getirerek sermayenin hareket serbestisini daraltan eğilimler içerisine girmişlerdir. GOÜ'lerin DYSY'ler ile ilgili olarak yaşadıkları olumsuz tecrübeler ve yaşanan milliyetçilik akımları, bu ülkelerin uzunca bir süre DYSY'lere karşı ilgisiz ve olumsuz bir tavır takınmalarına sebep olmuştur. DYSY'lere kapılarını açan ülkeler ise, toprakları üzerinde yatırım faaliyetine girişen yatırımcıları, zamana uygun olmayan üretim teknolojileri kullanmış olmak ve idareyi merkezileştirmiş olmaları sebebiyle suçlamış ve eleştirmişlerdir (Aydemir, 2005, 24).

Ancak dünya ekonomisinde yaşanan gelişmeler, GOÜ'lerin DYSY'lerin yararlarını anlamalarını ve olumsuz etkilerinin kontrol altına alınarak, azaltılabileceği gerçeğini göstermiştir. GOÜ'ler arasında DYSY'leri kendilerine çekebilmek için bir yarış başlamıştır. DYSY'ye yönelik sınırlamalara asgarî performans gerekleri, asgarî

yerli mülkiyet payı sınırlamaları örnek verilebilir. Performans gerekleri her ülkenin koşullarına bağlı olarak farklılaşmaktadır. Mesela, kimi ülkelerde otomotiv sektöründe yatırım yapan yabancı firmalardan, kullanılan yerli katkı payını her yıl artan oranlarda yükseltmeleri istenebilmekte veya madencilik yatırımı yapan bir yabancı firmaya maden cevheri çıkarmanın yanısıra cevheri işleyecek bir tesisi de kurma zorunluluğu getirilebilmektedir (Gür, 2003).

1970’li yıllardan itibaren DYSY’leri GOÜ’lere yönelten temel etken, ucuz emek olmuştur. GOÜ’lerdeki hızlı nüfus artışının bir sonucu olarak ucuz emek ve onun sağladığı maliyet avantajı, yatırımcıları dünya pazarına dönük üretim için bu ülkelere yönlendirmiştir. GOÜ’lerde DYSY akışının temel nedenlerinden bir diğeri, liberalleşme sürecidir. DYSY’lerin yeni pazarlar arayışında GOÜ’lere yönelmesi sonucu, ülkelere daha fazla DYSY çekmek isteyen bu ülkelerde altyapının hazırlanması için gerekli yasal düzenlemelerin yapılmasını zorunlu kılmıştır (Demircan, 2003, 15). Bu liberalleşme politikaları sonucunda, bu ülkelerde uluslararası sermaye hareketlerinde, özelleştirme uygulamalarında, şirket birleşme ve satın alımlarında bir artış gözlenmiştir.

1973-1983 yılları arasında GOÜ’lerdeki DYSY’ler yıllık %11,55 oranında büyümüştür. Bu ülkelerdeki DYSY miktarı 200 milyar dolar civarında olup en fazla DYSY 24,6 milyar dolarla Brezilya’ya yapılmıştır. Türkiye’ye yapılan DYSY artışı ise yıllık olarak ortalamanın üzerinde %11,6 seviyelerinde gerçekleşmiştir (Akdiş, 1988, 78).

1970-1981 yılları arasında gelişmiş ülkelerin GOÜ’lere yapmış olduğu DYSY’ler Tablo 11’de gösterilmektedir. Gelişmiş ülkelere 1970 yılında, GOÜ’lere en fazla yatırım yapan ülke 1.742 milyon dolarla Amerika’dır. Amerika’nın yaptığı yatırımlar 1975 yılına gelindiğinde 7.241 milyon dolara yükselmiştir. 1981 yılında Amerika’nın yapmış olduğu yatırım miktarı düşüş gösterse de toplam yatırımlar içinde yine en yüksek paya sahiptir. En az yabancı yatırım yapan ülke ise Avusturya’dır. Bu ülkenin 1970 yılında yaptığı yatırımın tutarı 5 milyon dolar iken, 1975 yılında bu tutar az da olsa artarak, 7 milyon dolara yükselmiştir.

Tablo 11. Gelişmiş Ülkelerin Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (1970-1981) (Milyon Dolar)

Ülkeler	1970	1975	1981
Avustralya	106	48	136
Avusturya	5	7	2
Belçika	45	69	204
Kanada	64	300	469
Danimarka	8	30	7
Fransa	235	274	867
Almanya	318	816	1159
İtalya	123	150	358
Japonya	262	223	1102
Hollanda	183	229	509
Norveç	19	17	22
İsveç	37	82	121
İngiltere	341	797	1417
Amerika	1742	7241	6312
Toplam	3583	10494	13000

Kaynak: Algan, Neşe, (1998), “Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler”, YASED, Yayın No:33, İstanbul, ss.113.; Karluk, Rıdvan (1983), Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları, İTO Ekonomik Yayınlar Dizisi, No: 13, İstanbul, ss.200-201.

Tablo 12. Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (1972-1981) (Milyon Dolar)

Ülkeler	1972	1975	1981
Brezilya	6, 20	9, 10	17, 20
Meksika	2, 70	4, 80	10, 30
İspanya	6, 40	6, 40	6, 90
Arjantin	2, 30	2, 00	5, 60
Singapur	0, 00	0, 00	3, 90
Hong Kong	0, 70	1, 30	3, 80
Tayvan	0, 00	0, 00	2, 30
G. Kore	0, 04	0, 05	1, 60
Yunanistan	0, 50	0, 50	1, 00
Venezuela	3, 70	4, 00	4, 30
Endonezya	1, 20	3, 50	8, 60
Filipinler	0, 50	1, 70	2, 50
Malezya	1, 00	2, 30	3, 50
Hindistan	1, 70	2, 40	2, 70
Toplam			

Kaynak: Algan, Neşe, (1998), “Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler”, YASED, Yayın No:33, İstanbul, ss.114.; Karluk, Rıdvan (1983), Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları, İTO Ekonomik Yayınlar Dizisi, No: 13, İstanbul, ss.95.

GOÜ'lere DYSY akışının göreceli düşük payı bir kaç gözlemle nitelendirilmelidir (Öğütçü, 2003, 5);

a) 1990'ların sonlarında ve 2000 yılında, GOÜ'lerin DYSY'deki düşük payı gelişmiş ülkelerdeki "yatırım göstergesi" ni yansıtmaktadır.

b) DYSY'deki mevcut durgunluk GOÜ'lerin paylarını uzun vadeli DYSY akışlarının yaklaşık üçte biri oranına geri döndürmüştür.

c) GOÜ'lere akan bu fonlar 2001 yılında GOÜ'lere akan DYSY'nin 204 milyar dolarının yarısından fazlasını alan Çin, Meksika ve Brezilya gibi bir avuç ülke üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak bu ülkelerin GOÜ'ler arasındaki en gelişmiş ekonomiye sahip ülkeler oldukları da unutulmamalıdır.

d) DYSY'nin potansiyel kârları hem hacim, hem de sermaye akışının olduğu ekonominin büyüklüğüne bağlı yabancı ortak mevcudiyetinin uzantısı yoluyla muhtemelen en iyi derecede hesaplanır.

DYSY'lerin dünya genelindeki dağılımı içinde gelişmiş ülkeler aslan payını almakla birlikte son yıllarda birçok GOÜ'de (nisbî olarak) önemli ölçüde yabancı yatırım çekmeyi başarmıştır. Bu ülkeler aktif bir şekilde yabancı firmalara çeşitli vergi istisna ve muafiyetleri ve teşviklerin yanı sıra pazar öncelikleri, altyapı hizmetleri ve hatta tekel hakları vererek yabancı yatırımları çekmeye çalışmaktadırlar (Karagöz, 2007, 932). Gelişmekte olan ülkeler arasında en çok DYSY çeken ülke Çin'dir. 1988-1992 yılları arasında toplam 126,1 milyar dolarlık doğrudan yabancı sermaye yatırımının 47,3 milyar doları Çin ve Singapur'a gitmiştir. Latin Amerika ülkeleri içinde ise MERCOSUR'un oluşturduğu ivmeyle, özellikle Brezilya ve Arjantin ön plana çıkmıştır (Sabır, 2002b).

GOÜ'lere yönelik yabancı sermaye girişleri 1990'lı yıllardan sonra önemli oranda artış göstermiş, yıllık 30 milyar dolarlardan 165 milyar dolar seviyesine çıkmıştır. Öyle ki 1997- 1998 kriz yıllarından sonra bu ülkelerden büyük ölçüde kısa vadeli sermaye çıkışı yaşanırken, DYSY çok büyük oranda bir artış göstermese de, istikrarlı seyrini devam ettirmiştir (Afşar, 2004, 88).

Bu artış trendine rağmen, GOÜ'lere yapılan DYSY'lerin büyük bir kısmı birkaç ülkede yoğunlaşmaktadır. GOÜ'lere yönelik DYSY'lerin yaklaşık olarak %65'i Asya (özellikle Uzak Doğu), %30'u Latin Amerika ve Karayipler'e ve %3'ü ise Afrika ülkelerine yapılmaktadır. Kıtalararası eşitsizliğin dışında bu tür yatırımların büyük bir çoğunluğu Latin Amerika'da Brezilya, Arjantin, Şili ve Meksika, Uzak Doğu'da ise Çin

Halk Cumhuriyeti, Güney Kore, Tayvan gibi ülkeler arasında bölüşülmektedir (Öztürk, 2004, 111).

Güney Kore hükümeti, ekonominin kalkınmasında katkıda bulunduğu, ödemeler dengesini düzelttiği ve ülkeye teknoloji getirdiği için yabancı sermayeyi teşvik ederek korumaktadır. Özellikle ülke kalkınmasına katkıda bulunacak sosyal refahı arttıracak, uluslararası alanda rekabet edebilecek alanlarda DYSY'yi oldukça fazla teşvik etmektedir. Güney Kore'ye yatırım yapan ülkeler açısından Japonya birinci sırada, ABD ve Hollanda ise ikinci ve üçüncü sırayı paylaşmaktadırlar. DYSY'lerin büyük bir kısmı imalat sanayine yöneliktir. Güney Kore'ye yönelik DYSY'nin emek-yoğun sanayi dallarına yönelik nitelikte olması dikkate değer bir özelliktir (Algan, 1988, 102).

1990'lı yılların başından itibaren finansal piyasalarda yaşanan bütünleşme, tasarrufların ve yatırımların dünya genelinde etkin bir şekilde dağılmasına imkân vermiştir. Çeşitli ülkelere giren sermaye hareketlerindeki artışlar, bir yandan bu ülkelerdeki yatırımları artırarak büyümeyi olumlu bir şekilde etkilerken, diğer taraftan istikrarsızlığa da sebep olmuştur (Kar ve Kara, 2003). Bu nedenle, GOÜ'lerde yabancı kaynaklara ve özellikle bunlar içerisinde en sağlam, en güvenilir ve gittiği yerde en uzun süre kalacak, üretim ve istihdam yaratan yatırımlara ihtiyaç vardır (Töre, 2001, 73).

Ayrıca, ekonomik büyümede daha çok sermaye-yoğun teknoloji uygulayan sektörlerin belirleyici işlev gördüğü açıktır. Bu sektörlerin başında da, bilindiği gibi sanayi sektörü gelmektedir. GOÜ'lerde ise bu sektör oldukça eski, üretkenlik ve verimliliği geri kalmış üretim yöntemleri uygulanmaktadır (Çetinkaya, 2004, 249). İşte bu gibi nedenler yüzünden bu ülkelerde yabancı sermaye sanayi sektöründen daha çok hizmetler sektörüne yönelmektedir. Bilginin ve teknolojinin ülkeye getirilmesi, işgücü niteliklerinin artması ve Ar-Ge yatırımları GOÜ'ler için büyük öneme sahiptir. Yabancı yatırım yapan ÇUŞ'lar bu yönde önemli katkı sunma potansiyeline sahiptirler (Savaşan, 2006). Bu yatırımların, özellikle dünyanın hangi bölgesinde kalkınmaya dönük etkili sonuçlar doğuracaksa oraya yönlendirilmeleri ve bu doğrultuda teşvik edilmeleri yanında, ekonomik büyüme ve kalkınma hızında anahtar rol oynamaları, gerek uluslararası, gerek ulusal düzeyde kabul görececek politikaların belirlenmesini gerektirmektedir (Aydemir, 2005, 28).

Özelleştirme programları DYSY'leri giderek Latin Amerika'ya, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine doğru yönelmiştir. Yabancı yatırımcıların yönetim deneyimini, know-how getirebilme yeteneğini ve ekonominin geneline kazandıracağı etkinliği göz

önünde bulunduran ve yabancı firmaları, devlet firmalarına yatırım yapmaya yönlendiren bir özelleştirme politikası, bu bağlamda daha yararlı görülmektedir (Sabır, 2002b).

2.5. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Çekmede Başarılı Ülke Örnekleri

DYSY'nin ülkeye çekilmesi ve ondan en iyi şekilde yararlanılması konusunda tek bir başarı öyküsü yoktur. Her ülke farklı özelliklere ve karşılaştırılabilir avantajlara sahiptir (Öğütçü, 2003, 6). Çalışmamızda özellikle son yıllarda doğrudan yabancı yatırımları çekme konusunda başarılı olan Çin, İrlanda ve Türkiye'nin rekabet ettiği ülkeler olarak gösterilen Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Polonya ülkeleri örnek olarak seçilmiştir.

Çin gelişmekte olan ülkelerin en çok rekabet ettiği ülke olurken, İrlanda uyguladığı kalkınma modeliyle DYSY'de öne çıkan ülke olmuştur. Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Polonya, 1990'lı yılların başından itibaren serbest piyasa ekonomisine geçişi gerçekleştirerek gerek başlattıkları özelleştirme çalışmaları, gerekse Avrupa Birliği'ne olan coğrafi yakınlık ve maliyet avantajları gibi etkenlere bağlı olarak yabancı yatırımcıların ilgi odağı haline gelmiştir (HMYSGM, 2006, 59).

Tablo 13. Seçilmiş Ülkelerde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Girişleri (1990-2007) (Milyon Dolar)

Ülke	1990'lar	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Çin Halk Cumhuriyeti	29.042	40.715	46.878	52.743	53.505	60.630	72.406	72.715	83.521
İrlanda	3.864	25.779	9.651	29.324	22.781	- 10.608	31.689	- 5.542	30.591
Macaristan	2.630	2.764	3.936	2.994	2.994	4.506	7.709	6.790	5.571
Polonya	3.141	9.343	5.714	4.131	4.589	13.091	10.363	19.198	17.580
Çek Cumhuriyeti	1.845	4.986	5.641	8.483	2.101	4.974	11.658	6.013	9.123

Kaynak: UNCTAD (2008a), *Annex Table: Inward FDI flows, by Host Region and Economy, 1970 - 2007*, UN: New York and Cenova.

2.5.1. Çin Halk Cumhuriyeti

Dünya nüfusunun %22'sini oluşturan Çin Halk Cumhuriyeti, bütün dünya ülkelerinin ilgiyle izledikleri ve sıkça hakkında konuştukları bir ülke konumundadır. Ülkelerin bazı ürünler açısından Çin ile rekabet gücünü yaşayacağı beklentisi ve Çin ekonomisindeki gelişmeler, Çin üzerinde yoğunlaşılmasının iki ekonomik nedeni olarak görülmektedir (Şimşek, 2006, 1).

1978 den bugüne kadar dünya ekonomisine dışa açılma (Open Door Policy) ve reform politikaları uygulayarak katılma eğilimine giren Kıta Çini'nin inanılmaz büyüme sürecine girmesinde en önemli faktör DYSY'dir. Fakat yabancı sermayenin ülkeye gelmesinde ve kolayca yatırıma dönüşmesinde yapılan reformlara rağmen oldukça karmaşık ve rijit bürokrasisi büyük bir engel teşkil etmektedir. Birçok yabancı firma, bu engelleri aşabilmek için etkin yönetim tarzından uzak, devlet kuruluşlarıyla ortaklığa gitmişlerdir (Yücel, 1999).

1978 reformuyla, "Kamu İktisadi Teşebbüsleri piyasa dinamiklerine duyarlı hale getirilmeye çalışılmış, küçük ölçekli özel teşebbüslerin kurulmasına ve yabancı firmalarla joint venture oluşturmalarına izin verilmiştir. Uygulanan politikalar kısa sürede sonuç vermeye başlamış, sahil boyunca ihracata dayalı özel teşebbüs işletme sayısı artmış ve yabancı sermaye girişi artmaya başlamıştır" (Şimşek, 2006, 3). Hükümet yabancı yatırımları çekmek için yabancı yatırımcılara esnek anlaşma formları düzenlemiştir. Bu form düzenlemeleri şunları kapsamaktadır (Gövdere, 1999):

- a) Tamamı yabancılara ait olan venture (DuZi QiYe).
- b) Eşit joint venture (HeZi QiYe).
- c) Kooperatif şeklinde olan joint venture (HeZi QiYe).
- d) Süreç ve montaj tesisleri.
- e) Takas ticareti (Yabancı tarafın makine ve teçhizat sağladığı ve üretimin bir kısmıyla geri ödendiği ticaret (DuChang MaoYi)). Joint Venture işlem maliyetlerini azaltmada önemli bir rol oynamaktadır

Çin reformu ile ilgili en önemli gelişmelerden birisi de 1980'de Çin'de özel ekonomik bölgelerin oluşturulması olmuştur. Bu özel ekonomik alanlar, Shenzhen, Zhuhai, Shantou ve Xiamen olarak belirlenmiştir (Şimşek, 2006, 2). Birkaç özel ekonomik alanın kurulması Çin hükümetine elindeki kıt kaynakları bu bölgelerdeki altyapı oluşumuna yoğunlaştırma ve aktarma imkânı vermiştir. Enerji, ulaşım ve iletişim darboğazlarının azalması, özel ekonomik alanlardaki yabancı yatırımları cazip hale getirmiştir. Sonuç olarak yabancılarca finanse edilen, enerji, ulaşım ve telekomünikasyon yatırımları da büyük oranda artmıştır (Gövdere, 1999).

1990'lı yıllarda Çin, ucuz, nitelikli, sayıca çok olan işgücü açısından DYSY için cazip bir ülke konumuna gelmiş ve 1993 yılında DYSY girişi sıralamasında ABD'den sonra ikinci sırada yer almıştır (Bayraktar, 2003, 26). Bu dönemde, DYSY'deki artışa,

artan ulusal sermaye akımı ve büyük döviz fonlar da eşlik etmiştir. Sınırlamalar hafifletilmiş olsa da, DYSY hala kontrol altında tutulmaktadır. Portföy yatırımları, daha sık denetim altındadır. Çinli bireylerin ve girişimcilerin, yabancı para değer birimindeki finansal aktifleri almalar ve yabancıların da, Renminbi değer birimindeki Çin finansal aktiflerini almaları önlenmiştir (Ventura, 2005, 85).

Çin ekonomisi açısından önemli gelişmelerden birisi de, 11 Kasım 2001 tarihinde Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) üye olmasıdır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin WTO'ya katılması ülkenin ticaret performansı üzerinde etkili olmuştur. DYSY'nin Çin'e yönelmesinin temel nedenleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Duran ve Saraçoğlu, 2008, 100):

- a) Çin'in temsil ettiği potansiyel büyüklük ve bundan kaynaklanan pazarların büyüklüğü veya tüketici sayısının çokluğu
- b) Politik ve sosyal açıdan ülkedeki istikrar ortamının oluşması
- c) Alt yapıda yapılan önemli iyileştirmeler
- d) Ekonominin büyüme devamlılığının ortalama olarak %7-9 civarında olması
- e) 2001 yılında WTO'ya giren Çin'in yabancı yatırımcılara hukuki açıdan güven vermesi
- f) Enerji ve işçi ücretlerinin düşüklüğü
- g) Kolay Arazi tahsisi ve benzer sanayi sektörlerinin bir yerde toplanması

1996-1999 yılları arasında yıllık ortalama 40 milyar Dolar olarak seyreden Çin'deki DYSY, 1999 yılında bir önceki yıla göre %8 oranında düşmüştür. Çin'in son yıllardaki ekonomik büyümesindeki yavaşlamanın ve bazı imalat sanayi sektörlerindeki atıl kapasitenin bu düşüşte rolü olduğu düşünülmektedir. Buna karşın uzun vadede Çin'in yine de yabancı yatırımcılar için önemli bir ülke olmaya devam edeceği tahmin edilmektedir (Bayraktar, 2003, 26-27).

Dünya Bankası tarafından yapılan ve ülkelerin büyüme oranlarının karşılaştırıldığı Dünya Kalkınma Göstergeleri 2000 Raporu'na göre dünyanın önde gelen 30 ülkesi arasında Çin, son 33 yılda (1965-1998) yüzde 8,6'lık büyüme hızı gerçekleştirerek birinci sırayı almıştır (Karluk, 2001, 112). Çin'in son yıllarda en hızlı gelişen ülke olmasında, bu ülkeye özellikle 1990'lı yıllardan sonra hızlı giriş yapan DYSY'nin çok önemli payı olduğu söylenmektedir. Ancak Çin, bu miktara rağmen potansiyelinin altında bir performans sergilemektedir (Tanrıkulu, 2002, 4).

Çin ekonomisinin geleceğiyle ilgili Çin Başbakanı yapılan bir görüşmede; Çin'in gelecek on yıl içinde modernizasyon yatırımlarının devam edeceğini, sabit sermaye mallarına yapılacak yatırımların yıllık %10 artacağını ve ithalatlarının da 10 yıl içinde 2 trilyon doları geçeceğini ve Çin'in en hızlı büyüyen ülke olacağını belirtmektedir. Ayrıca yabancı yatırımcılara enerji, taşımacılık ve diğer altyapı alanlarını (bankacılık, sigortacılık, turizm, perakendecilik işletmeleri vb) açarak büyümelerine hız katacaklarını söylemiştir. Aynı zamanda ekonomik büyüme ve ilerlemeyle ilgili reform ve dışa açılma politikalarının da devam edeceğini belirtmiştir (Duran ve Saraçoğlu, 2008, 106).

2.5.2. İrlanda

1980'lerin başında Batı Avrupa'nın "hasta adamı" olarak nitelendirilen ancak son 15-20 yılda başta DYSY politikaları olmak üzere uyguladığı başarılı politikalarla "Kelt Kaplanı" ismini almıştır. 1950'lerden itibaren sanayileşme politikasını DYSY'yi ülkeye çekme üzerine kuran İrlanda bilgisayar, eczacılık ürünleri ve uluslararası hizmetler gibi yüksek teknoloji sektörleri de bu doğrultuda hedef sektörler olarak belirlemiştir (Çeştepe ve Tüylüoğlu, 2006, 46). İrlanda DYSY ve yenilik ekonomisi ile bağlantılı bu ekonomik modeli sayesinde mucize ülke olarak anılmaktadır (Kovancılar, 2003, 23).

İrlanda'nın ekonomik kalkınmasının temelleri 1958 yılına kadar gitmektedir. Planlı ve ihracata dayalı ekonomiye geçiş için ilk adımlar bu tarihte atılmıştır. 1950'lerde Ortak Pazar'ın kurulması, devletin bazı politikalarını değiştirmesini sağlamıştır. Özellikle ihracat potansiyeli bulunan sanayilerde gümrük tarifelerinin yarattığı engeller azaltılarak dış yatırıma olumlu yaklaşılmaya başlanmıştır (DTM, 2004, 1). 1965'te İngiltere ile Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşmalarını imzalaması; 1969'da Endüstriyel Kalkınma Ajansının kurulması ve 1973'te Avrupa Ekonomik Birliğine katılmasının yanı sıra, 1960 ve 1970'li yıllarda eğitimde çok önemli reformlar yapmıştır. Önceleri İrlanda'da, ekonomide ve halkın dünyaya açılım çerçevesinde Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere hakimiyet sürerken, 1973'teki Avrupa Birliği üyeliği ile İrlanda halkı Avrupalı olma boyutunun daha global bir dış görünüm sağladığını anlamıştır (Dönmez, 2004).

Ekonomik ve teknolojik değişim için değer zinciri (value chain) geliştirilmesi ise İrlanda'nın kalkınma stratejisinin temeli olmuştur. 1980'lerde düşük ücret maliyetleri ve

vergi teşvikleri topluluk oluşturmaya ve imalat faaliyetlerini cezbetmiştir. 1990'lardaki maliyet baskıları İrlanda'nın bir mobil yatırım yeri olarak cazibesini azaltmış, bu aşamada hedef, yazılım geliştirilmesine çevrilmiştir (Kovancılar, 2003, 23).

Teknoloji transferi dünyada en başarılı örneklerden biri olan İrlanda'nın DYSY çekmedeki başarısında birçok faktörün bir araya gelmesi etkili olmuştur. Bu faktörleri aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (Çeştepe ve Tüylüoğlu, 2006, 53-54):

- a) 1990'larda ABD ekonomisinde patlama, globalleşmenin hız kazanması, Avrupa Tek Pazarı'nın yaratılması ve bilgi teknolojisi sektörünün büyümesi gibi çeşitli dışsal faktörlerin bir araya gelmesi,
- b) Özellikle başta ABD'li şirketler olmak üzere ÇUŞ'ların AB üyeliği ile Avrupa Tek Pazarına giriş için üs konum olarak İrlanda'yı seçmeleri,
- c) İrlanda'nın AB'ye üyeliği sonrasında AB'nin özellikle altyapı ve eğitim alanlarında İrlanda ekonomisine önemli yatırım desteği,
- d) Güçlü ve rekabetçi bir piyasa ekonomisinin yaratılmasını destekleyen, yeniliklere açık ve pragmatik hükümetlerin işbaşına gelmesi ve bu hükümetlerin uyguladıkları politikalar,
- e) Yüksek nitelikli genç işgücü oluşturmak amacıyla hükümetlerce eğitime yapılan önemli ölçüdeki yatırımlar,
- f) Avrupa'da en düşükler arasında gösterilen İrlanda'nın düşük kurumlar vergisi ve yatırımcıların ihtiyaçlarına uygun arazi tedariki çözümleri,
- g) İrlandalı yönetici ve işçilerin uyumlu, atak ve esneklik özellikleri,
- h) Euro bölgesi içinde İngilizce konuşan tek ülke olması.

İrlanda, özellikle AB pazarını hedefleyen ve üretim sürecinde kullandığı orta düzey ve ileri teknoloji için nitelikli işgücüne ihtiyaç duyan ABD merkezli ÇUŞ'lar için önemli bir ihracat üssü konumundadır. İrlanda 1980'den bu yana eğitime yaptığı yatırımlarla işgücünün niteliklerini artırmak, yabancı yatırımcılara finansal teşvikler sağlamak suretiyle orta düzeyde ve ileri teknoloji kullanan DYSY'leri çekmeyi amaçlamıştır (Göver, 2005, 17).

İrlanda yeni istihdam imkânlarının, ihracat artışının ve yenilikçiliğin (innovation) temel itici unsuru olarak çok başarılı bir DYSY teşvik sistemine sahiptir. Süreçte çoğu zaman, teşvik paketi içinde önemli oranda kurumlar vergisi azaltışları bulunmuştur. İrlanda bu gibi vergisel teşvikler yanında devlet yardımları, altyapı ve yardımlar gibi geniş bir teşvik grubundan yararlanmıştır (Kovancılar, 2003, 14).

İrlanda mucizesinin en önde gelen itici güçlerinden biri ise, Yatırım ve Kalkınma Ajansı (Investment and Development Agency- IDA) olmuştur. IDA tarafından yürütülen tanıtım stratejisi spesifik sektör ve faaliyetlere dayanmaktadır. IDA iki temel nokta üzerinde yoğunlaşarak yatırımcılara ulaşmayı hedeflemiş ve başarılı olmuştur (Payzyllyayev, 2007, 37);

*İrlanda’da uluslararası mobil yatırımlar için yüksek potansiyel olduğunun vurgulanması,

*Yatırımlar için en uygun faaliyet ortamının ülkelerinde mevcut olduğu hususunun vurgulanması. İrlanda’da yatırım ortamının iyileştirilmesi için sadece telekomünikasyon alanında son 15 yıl içinde 5 milyar dolarlık yatırım yapılmış, Avrupa’daki en gelişmiş iletişim ağlarından biri oluşturulmuştur.

Bu çalışmalar gerçekten işe yaramış ve İrlanda, Avrupa Birliği pazarına nüfuz eden ideal bir ihracat temeli haline gelmiştir. Yüksek işsizlik süreci boyunca, IDA’nın tarihsel olarak temel odağı iş yaratılması iken yeni veya mevcut denizaşırı şirketlerin kalitesini arttırmak, bunların sürdürülebilirliklerini ve İrlanda’nın stratejik değerini güçlendirmek temel fonksiyonlarından biri olmuştur. İrlanda’nın Avrupa’daki önemli bir e-business platformu olmasına yönelik attığı proaktif adımlar ve yerli ihtiyaçlara olduğu kadar uluslararası eğilimlere çabuk bir şekilde cevap verebilme kapasitesi doğrultusunda ortaya çıkardığı çok başarılı sonuçlar sayesinde tüm dünya ülkelerince imrenilen bir kalkınma acentesi modeli olmuştur (Kovancılar, 2003, 29).

İrlanda’nın son on yıldaki hızlı büyümesinin yabancı sermayeye ve ekonomik liberalizme yüksek oranda bağlılığı, Doğu Asya Ülkelerinin ekonomik başarıyı geliştirmekte olan ülkelerin rolüne ve yerel sermaye üzerindeki etkilerine bağlayan fikirlerine ters düşmüştür. Son zamanlarda İrlanda gibi “yeni kaplanların” yüksek orandaki ekonomik gelişimi ise devletin müdahaleleri ya da sermaye denetiminin aksine, daha çok, kısıtlamaların kaldırılmasına, açık ticarete ve yabancı sermayeye açıklığa bağlı olmuştur (Dönmez, 2004).

2.5.3. Macaristan

Ticari, mali ve ekonomik alanda uygulanan politikalarla ilgili mevzuat karmaşık bir yapıda olup tek bir yerde toplanmış bilgi olmamakla birlikte (Candemir, 2006a, 95) Macaristan, uyguladığı liberal piyasa ekonomisi ve demokratik değerler üzerine oturan

bir sistem kurmaya yönelik ekonomik ve politik programlar ile son yıllarda yabancı yatırımcılar için cazip bir ülke haline gelmiştir. Bu dönemde Macar Hükümeti dış ticareti serbestleştirme, fiyatları serbest bırakma, sübvansiyonu azaltma ve özel sektörü geliştirmeye yönelik reform programını başlatmıştır (İSO, 2002, 46).

Macaristan'da toplu özelleştirme programı yerine, İngiliz stili çerçevesinde kuruluşların tek tek özelleştirilmesi yöntemi benimsenmiş ve kural olarak alıcıların bedelin en azından bir kısmını nakit olarak ödemesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca, yabancılara, özellikle stratejik yatırımcılara çeşitli kolaylıklar sağlanarak, ne faaliyet gösterecekleri sektör, ne yatırım yapacakları şirketin boyutu, ne de başka türlü kısıtlamalar getirilmiştir. 1995 yılı Mayıs ayı içinde Parlamento, özelleştirme yasasını çıkarmış ve bir Özelleştirme Ajansı kurulmuştur. Bu yasa, tek tek özelleştirme yaklaşımını korumasının yanısıra işçilerin çalıştıkları kurumların hisselerini almaları gibi tercihli sistemler de getirmiştir (Karabalık, 1998).

1998'de çıkarılan "Yabancıların Macaristan'da Yatırım Yapmalarına Dair Kanun", uluslararası yatırımcılara önemli hak ve menfaatler tanımaktadır. Kanun, ülkede yabancı sermayeli şirketlerin eşit muamele göreceğini garanti altına almakta, devletleştirme ve diğer önlemlerden doğan zararlara karşı koruma ile yatırılan sermaye ve temettülerin serbestçe transferine garanti sağlamaktadır (ISO, 2002, 48).

Yapısal reformlardaki kaydedilen başarılar, yatırımların hâlihazırda gelecek döneme kıyasla daha ucuz olduğu ve gelecekteki getirilerinin daha yüksek olacağı mesajını vermiştir. Bu da yabancı sermaye girişini arttıran unsurlardan biri olmuştur (Özen ve Tandircioğlu, 2003, 116).

Yatırımcılara ve özellikle üretim ve yatırım şirketlerine sağlanan cömert vergisel teşvikler Macaristan'ı en cazip ülkeler arasına sokmuştur. Bunlar (Kovancılar, 2003, 59-60):

- a) Düşük Vergi Oranları: Macaristan'da kurumlar vergisi oranları % 18 gibi çok düşük bir seviyede tesbit edilmiştir.
- b) Vergi Tatili: Belli koşulları sağlamaları durumunda yatırımcılara 10 yıla kadar vergi tatili tanınmaktadır. Bu uygulama 2011 yılına kadar geçerli kılınmıştır.
- c) Vergi İndirimleri: Yatırımcıların belli koşulları yerine getirmeleri durumunda, kurumlar vergisi oranı üzerinden % 50 oranında bir indirim sağlanmaktadır.

Macaristan son dönemde uyguladığı etkin politikaların da etkisiyle Orta Avrupa'da yabancı sermayenin en fazla yöneldiği ülke olmuştur (Karabalık, 1998). OECD'nin Macaristan Ülke İncelemesi'nde, yatırım teşviklerinin Macaristan

ekonomisinin gelişimindeki en önemli etmen olduğunu belirtmektedir. 1993'te kurulan Macar Yatırım ve Ticaret Gelişim Ajansı (ITDH), Macaristan'ın genel yasası, vergilendirmesi ve finansal çevresi hakkında, iş ortağı, ticari ortak araştırması ve arabuluculuk konularında, Macaristan'daki yatırımlar için arazi bulunmasında, bölgesel projelerin koordine edilmesinde yabancı yatırımcıların ihtiyacı olan bilgileri karşılamaya yönelik olarak önemli görevler üstlenmiştir. Ajans internet sitesinin ana sayfasında “Niçin Macaristan?” (Why Hungary?) sorusuna altı temel ana başlık altında yanıtlar bulmuştur (Soydal, 2007, 125-126).

Tablo 14. Niçin Macaristan?

Macaristan Üstün Tercih	Becerili İşgücü	Dinamik ve Büyüyen Ekonomi	Gelişen Altyapı	Finansal Teşvikler	Hükümet Yatırım Promasyon Paketi
600 milyon tüketici için gümrüksüz piyasa girişi	İnovatif	Top DYY hedefi	Yaygın taşımacılık ağı	32 ülke ile serbest ticaret anlaşması	DYSY'leri harekete geçirmek
Stratejik lokasyon- Avrupa'nın merkezi dağıtım noktası	Prodüktif	İstikrarlı iş çevresi	Üst düzey eğitimsel altyapı	Rekabetçi kurumlar vergisi oranı	Ar-Ge için önemli rezervler ve vergi indirimleri
Eğitimli işgücü- yüksek verimlilik	Maliyet etkin		Geniş teknoloji sektörü	AB uyumlu yatırım politikaları ve teşvikleri	
Düşük kurumlar vergisi oranı	Yüksek yabancı dil becerisi		İleri fiber optik ağ	“Smart Hungary” yeni yatırım promasyon paketi	
Batı tipi kurumsal yapı ve piyasalar	1997'den sonra kolej diplomaları sayısı ikiye katlandı			Yüksek kalitede iş hizmetleri	
Merkez Avrupa işlemleri için en iyi merkez					
Düzenleyici sistemin saydamlığı					
Mülkiyet hakları koruması					
Fikirlerin Gücü					
İnovasyon geleneği					

Kaynak: Soydal, Haldun (2007), “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Verimlilik Analizi: Otomotiv Sektörü Üzerine Bir Uygulama”, *Doktora Tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, ss.127.

1996 yılından bu yana, Macaristan ortalama % 5 oranında bir büyüme hızı kaydetmektedir. İhracat artışı ve ülkeye çekilen yabancı sermaye ekonomideki büyümede çok büyük rol oynamıştır. Teknoloji yoğun ve yüksek katma değerli ürünler ihraç eden Macaristan ekonomisinde doğrudan yabancı sermaye yatırımları 2000 yılı

itibariyle 20 milyar dolara ulaşmıştır. 1994 yılında 10,7 milyar dolara olan ihracat ise yaklaşık üç kat artarak 2000 yılında 28,1 milyar dolara yükselmiştir. İhracatının dörtte üçü AB pazarına yönelik olan Macaristan'ın önemli ihraç ürünleri makineler, ulaştırma ekipmanları, kimyasallar, elektronik aletler ve motorlu taşıtlardan oluşmaktadır (Gürsoy, 2001).

2.5.4. Çek Cumhuriyeti

Çekoslovakya'nın dağılmasıyla 1993'te bağımsızlığını kazanan Çek Cumhuriyeti, Orta ve Doğu Avrupa ekonomileri arasında en gelişmiş ekonomilerden biridir. Ülkede 1990'ların başında yerel para biriminin önemli ölçüde devalüasyonu, fiyat ve ticaret serbestisi ve yenilikçi bir özelleştirme öngören radikal bir ekonomik geçiş programı uygulanmaya başlamıştır (ISO, 2002, 43). Çek Cumhuriyeti ilk olarak dış politika da hedefini, Batı Avrupa'ya ekonomik, siyasi ve güvenlik olarak sıkı bir şekilde bağlılık olarak belirleyerek NATO'nun barış programına 1995 yılında katılmış ve eski komünist ülkeler içinde OECD'ye katılan ilk ülke olmuştur (Soydal, 2007, 114).

Çek Cumhuriyeti yatırımcılar açısından olumlu bir iklim yaratmaya gayret etmiştir. Yasal olarak, yerli yatırımcılarla uluslararası yatırımcılar arasında vergi kanunu dâhil aynı uygulamaya tabi tutulmaktadır. Ayrıca, kârın ve sermayenin yurtdışına transferine kısıtlama getirilmemiştir (ISO, 2002, 44). Çek Cumhuriyeti, özellikle Macaristan ile 1997 yılında Intel yatırımının ülkeye çekilebilmesi için giriştiği teşvik rekabetinde anlayışını değiştirmek zorunda kalmıştır. 1998 yılında Çek hükümetinin hazırladığı yatırım teşvik paketi ile yeni kurulacak şirketler için 10 yıl uygulanacak bir kurumlar vergisi indirimini veya mevcut şirketlere 5 yıl için kısmi bir kurumlar vergisi indirimini, iş yaratma devlet yardımını, eğitim yardımlarını ve altyapı desteğini onaylamıştır. Ancak bu şekilde Polonya, Macaristan ve diğer Doğu Avrupa ülkeleri ile arasındaki dezavantajı ortadan kaldırabilmiş ve eşit koşullarda rekabete yönelebilmiştir (Kovancılar, 2003, 15).

Çek Cumhuriyeti'nin 1994'den 2005 yılına kadar ülkedeki toplam DYSY tutarı 40 milyar euroya ulaşmıştır. Bu rakam Orta ve Doğu Avrupa'daki en yüksek tutardır. Bugün Çek ekonomisindeki DYSY'deki en büyük pay telekomünikasyon ve ulaştırma sektöründedir. Çek Cumhuriyeti'ne 2000–2005 döneminde yapılan DYSY 2003 yılı hariç çoğunlukla finans, ulaştırma, telekomünikasyon, iş faaliyetleri gibi imalat dışı

sektörlerde gerçekleştirilmiştir. 2005 yılı DYSY içerisinde sadece ulaştırma/telekomünikasyon sektörünün payı %45'dir (HMYSGM, 2006, 62; Soydal, 2007, 115).

Çek Cumhuriyetinin yabancı yatırım çekme başarısını etkileyen diğer önemli faktör ise Mayıs 2000'de yürürlüğe koyduğu yeni yatırımları teşvik yasasıdır. Sağlanan teşvik unsurlarının bazıları (İSO, 2002, 44);

- a) Yeni kurulan şirketlerde on yıl, mevcut şirketlerin genişletilmesinde beş yıl vergi muafiyeti,
 - b) Makine ekipman ithalatında gümrük vergisi muafiyeti,
 - c) Küçük şirketlere düşük faizli kredi ve benzeri finansal destekler,
 - d) İşsizlik oranı yüksek olan bölgelerde iş yaratma sübvansiyonu,
 - e) Doğrudan yerel iş büroları tarafından sağlanan iş yaratma ve eğitim kredileri,
 - f) İşsizlik oranı yüksek bölgelerde eğitim masraflarının %35'ine kadar eğitim sübvansiyonu,
 - g) Bölgesel teşvikler ile düşük maliyetli arsa sağlanması,
- gibi avantajlar sağlamıştır.

Çek Cumhuriyeti'nde varolan ekonomik ve siyasi istikrar ortamı, bu eğilimin ileride de devam edeceğini göstermektedir. Yabancı sermayenin olumlu etkisi özellikle Çek otomotiv sanayinde kendini göstermiştir. Volkswagen firmasının Skoda'ya yaptığı yatırımlar sonucu bugün bahse konu firma ülkenin en büyük ihracatçısı konumundadır (Gürsoy, 2001).

2.5.5. Polonya

Polonya, yabancı yatırımlara kapısını ilk olarak 14 Mayıs 1976'da Polonya kökenli küçük işletmelerin yabancı sermaye ortaklığı alabilmesine izin veren bir hükümet kararnamesiyle açmıştır. 1980'lerde yabancı girişimleri düzenleyen kurallar, diğer Doğu Avrupa ülkelerinde görülen değişiklikler konusunda tartışma konusu olmuştur. Diğer taraftan, yabancı yatırımların faaliyet alanlarında büyük bir genişleme gerçekleşmiştir (Soydal, 2007, 128).

Dünya Ticaret Örgütü, OECD ve NATO üyesi olan Polonya'nın, AB üyeliği sürecinde gerçekleştirilen düzenlemeler ülkeye sermaye girişini arttırmıştır. Polonya'nın büyüme trendinde etkili olan diğer faktörler; nispi olarak düşük işçilik maliyetleri, iç piyasa hacmi ve olumlu bir yatırım ortamına sahip olması sayılabilir (İSO, 2002, 50).

Polonya ulusal yatırım mevzuatında eşitliğin de ötesinde, yabancı yatırımcıya yerli yatırımcıdan daha avantajlı bir yatırım iklimi sunulmaktadır (Tiryakioğlu, 2001, 170). 1 Ocak 2001 yılında yürürlüğe giren değişiklikler ile uluslararası yatırımların önündeki engeller kaldırılarak Polonya piyasası çekici hale getirilmiştir. Vergi ve iş hukuku uygulamaları açısından uluslararası yatırımcılar için bir farklılık bulunmamakta ve sermaye transferine ilişkin herhangi bir sınırlama bulunmamaktadır (İSO, 2002, 51). AB'nin yapısal yardımları çerçevesinde altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi ve ülke kanunlarının AB kanunları ile uyumlu hale getirilmesi yabancı yatırımcılar açısından karar almada etkin rol oynamaktadır (Soydal, 2007, 131).

Polonya hükümetinin yatırım teşvik politikaları da ülkenin yabancı yatırımcılar açısından çekici olmasını sağlayan önemli faktörlerdendir. 2002 tarihinden itibaren ise yabancı 10 milyon euro üzerinde yatırım yapan girişimciler, yeni istihdam olanakları sağlayan, yeni ve ileri teknoloji içeren yatırımlar ile çevre korumasına yönelik yatırımlar desteklenmektedir. Girişimciler gerekli koşulları sağlamaları durumunda, yaptıkları yatırımın toplam değerinin %50 sini aşmamak kaydıyla, Polonya ekonomi bakanlığı veya yerel idari makamlardan doğrudan mali destek alabileceklerdir (Candemir, 2006a, 108).

Yabancı şirketler, Polonya pazarına öncelikli olarak yeni gelişen tüketim potansiyelinden yararlanmak için girmiş, ardından buradaki tesislerini Batı Avrupa'ya ihracat için kullanabileceklerini anlayarak iç tüketim için üretim anlayışlarını değiştirerek ihracat için üretim anlayışını benimsemişlerdir. Örneğin Toyota ve Fiat'ın bu ülkeyi seçmesinin başlıca nedeni AB'ne yönelik ihracat olanakları olmuştur (Gürsoy, 2001).

2.6. Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Yönelik Uluslararası Anlaşmalar

Küreselleşme sürecinde DYSY'nin önemi gitgide artmasıyla birlikte yatırımların korunması güncel konularından biri olmuştur. Ancak, DYSY'nin korunması anlamında dünya çapında genel kabul görmüş ve yatırımı bütün boyutlarıyla düzenleyen bir uluslararası belge ya da çok taraflı bir anlaşma bugüne kadar gerçekleşmemiştir. Bugüne kadarki en ciddi çaba, OECD'nin girişimleri sonucunda çok sayıda ülkenin katılımıyla da hazırlanan çok taraflı bir yatırım anlaşması taslağı olan Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (Multilateral Agreement on Investment-MAI)'dir. Başlangıçta

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) içinde tartışmaya açılmış olan MAI, burada karşılaşılan muhalefeti aşabilmek amacıyla ABD'nin yönlendirmesi ile 29 OECD ülkesi arasındaki tartışma platformuna çekilmiş (Görgün, 2004, 70-71) ve yaklaşık 3 yıl süren görüşmelerden sonra gündemden kaldırılmıştır (İSO, 2002, 37).

Dünya çapında uluslararası korumanın sağlandığı bir uluslararası anlaşma olmasa da ülkeler, yabancı yatırımcılara kanuni garantiler sağlamak üzere Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması (Agreements Concerning the Reciprocal Promotion and Protection of Investments) (Tiryakioğlu, 2001, 173) ve çifte vergilendirmeyi (double taxation) önleme anlaşmalarına başvurumaktadırlar. Bunların dışında, yatırımların uluslararası hukuk alanında belirli boyutlarıyla da olsa korunmasını sağlamaya çalışan iki uluslararası sözleşme Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü İçin Uluslararası Merkez (ICSID- International Centre for Settlement of Investment Disputes) Sözleşmesi ve Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA-Multilateral Investment Guarantee Agreement) sözleşmeleri vardır (Görgün, 2004, 73).

2.6.1. Çifte Vergilendirme Anlaşmaları

Çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları, temel olarak; gelirin hem elde edildiği ülkede, hem de geliri elde edenin ülkesinde ayrı ayrı vergilendirilmesini önlemek; akit devletlerin ülkesinde yatırım yapan yabancıların kendi mükelleflerine kıyasla daha ağır vergilendirilmesinin önüne geçmek amacıyla imzalanmaktadır. Başka bir ifadeyle çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarının hedefi, uluslararası yatırımcılar bakımından vergilendirmeyi belli prensiplere bağlayarak, iç mevzuattaki değişkenliğin uzun vadeli planlama açısından yaratacağı sakıncaları ortadan kaldırarak yerli ve yabancı mükellefler arasında oluşabilecek ayrımı engellemektir (HMYSGM, 2006, 74). Uluslararası uygulamaya göre, yurtdışında ödenen kurumlar vergisi, ana ülkede ödenecek vergiden düşülür. Eğer ana ülkede ödenecek olan vergi, dışarıda ödenenden daha yüksek ise yalnızca aradaki fark ölçüsünde vergi tahsil edilir. Dışarıda ödenen miktar daha yüksek ise, ana ülkede herhangi bir vergi ödenmez.

2.6.2. Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşviki Anlaşmaları

Yabancı yatırımların korunması ihtiyacı, özellikle çok uzun yıllardan beri yatırımcının mensup olduğu devletlerinin şikâyetçi olduğu kamulaştırma ve eş etkili

önlemler, uluslararası düzeyde ve uluslararası hukuk bakımından bazı çabaların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Tiryakioğlu, 2001, 173).

Beraberinde sermaye ile birlikte teknoloji, yönetim becerisi ve çeşitli pazarlara giriş şansını getiren DYSY'leri taraf ülkeler arasında teşvik etmek ve ilgili ülkenin hukuki düzeni içinde yatırımların korunmasını sağlamak amacıyla, 1950'li yıllardan itibaren "Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşviki" anlaşmaları imzalanmaktadır (Güçlü, 2003). Bu anlaşmalar, kamulaştırma veya devletleştirme halinde yatırımın gerçek bedelinin gecikmeksizin ödenmesi ve transferi, yabancı yatırımcılara milli muamele ve en çok gözetilen ulus prensipleri çerçevesinde muamele edilmesi, transferlerin gecikmeksizin yapılması, savaş veya iç karışıklık hallerinde milli muamele ve MFN ilkesi çerçevesinde zarar gören yatırımcılara tazminat ödenebilmesi ve yatırımcılarla devlet arasında herhangi bir uyuşmazlığın ortaya çıkması halinde yabancı yatırımcıların daha objektif ve hızlı işlediği gerekçesiyle tercih ettiği uluslararası tahkim imkanının tanınmasını garanti altına almaktadır (HMYSGM, 2006, 77).

Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşviki anlaşmaları, yabancı yatırımlar için büyük önem taşıyan; yabancı yatırımcıya ev sahibi ülke tarafından uygulanacak muamelenin sınırlarının belirlenmesi, kar transferlerinin güvence altına alınması ve ev sahibi devletçe yapılması muhtemel kamulaştırma işlemlerinin şartlarının belirlenmesi ve uyuşmazlık halinde uluslararası tahkime başvurulması gibi "olmazsa olmaz" hükümler içeren temel nitelikte bir anlaşmadır (HMYSGM, 2009a, 91).

DYSY'ye kaynak olan gelişmiş ülkeler iki taraflı yatırım anlaşmalarını GOÜ'lerdeki yatırımlarını koruma mekanizması olarak görürlerken, GOÜ'ler iki taraflı yatırım anlaşmalarını DYSY'yi ülkelerine çekebilmek için yürürlüğe koymaktadırlar (Karluk, 2007, 570).

1960 yıllara kadar yatırımlar tek taraflı, yani gelişmiş ülkelere doğru yapılmakta iken, günümüzde ise çift taraflı yapılmaktadır. Yatırım yapılırken, bazen gelişmiş ülkelere GOÜ'lere yatırım yapılırken, bazen de GOÜ'den gelişmiş ülkelere doğru yapılmaktadır. Yani kimin ev sahibi ülke olacağı belli değildir ve yatırım sözleşmesi yapılırken bu husus hep gözetilir (Orazgılıcov, 2006, 96).

Yatırım anlaşmalarının çoğu, ev sahibi ülkenin ulusal mevzuatına uygun davranma yükümlülüğü getirmektedir. Bu nedenle, ev sahibi devletler ekonomik ve politik açıdan çok güçlü bir ülke ile yatırım anlaşması yapsalar bile, fazla endişe duymamaktadırlar (Tiryakioğlu, 2001, 176).

2.6.3. Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı

Çok Taraflı Yatırım Garanti Kuruluşu Sözleşmesi (Convention Establishing the Multilateral Investment Guarantee Agency), GOÜ'lere yönelik DYSY akımını arttırmak ve koordine etmek amacıyla Dünya Bankasının bir yan kuruluşu olarak Nisan 1988'de kurulmuştur (Bal, 2000, 248). MIGA özellikle GOÜ'lerin 1980'li yıllardan sonra karşı karşıya kaldıkları dış borç sorununu çözmek ve bu ülkelere giden DYSY'lerdeki durgunlaşmayı önlemek için kurulmuştur. Böyle bir yatırım garanti kuruluşunun kurulmasındaki asıl amaç, GOÜ'deki DYSY'lere garanti oluşturarak yatırımları özendirme (Ormanoğlu, 2004, 85).

Kuruluş'un hedefi, üye ülkeler arasında ve özellikle gelişmekte olan üye ülkelere, verimli amaçlara yönelik yatırımların akışını hızlandırmak ve diğer üye ülkelere, bir ülkedeki yatırımları sebebiyle maruz kalabilecekleri ticari olmayan risklere karşı mükerrer ve ortak sigortalamaları da içerecek şekilde garanti sağlamaktır. MIGA'nın misyonu, kalkınma için özel yatırımları teşvikte bulunmak, doğrudan yabancı yatırımcıları ticari olmayan risklere karşı sigorta etmek ve üyelerine teşvik ve danışmanlık hizmeti sağlayarak GOÜ'lerde cazip bir yatırım ikliminde bulunmaktır (Ormanoğlu, 2004, 85).

MIGA, hedef ve amacına ulaşmak amacıyla Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nın, Uluslararası Finansman Kurumu'nun ve diğer uluslararası finansman kurumlarının faaliyetlerini desteklemektedir. Bu amaçla, kuruluş, diğer üye ülkeler lehine, bir ülkedeki yatırımları için sigortalarına, mükerrer ve ortak sigortalama da dâhil güvence tesis edebilecek ve hedefine uygun başka yetkiler kullanabilecektir. MIGA'ya Dünya Bankası'na üye olan her ülke, üye olabilir.

2.6.4. Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü İçin Uluslararası Merkez

Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü İçin Uluslararası Merkez (International Center For Settlement Of Investment Disputes), Devletler ve diğer Devlet Vatandaşları Arasındaki Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümlemesi Hakkında Sözleşme ile kurulan uluslararası bir kuruluştur. Washington sözleşmesi olarak da bilinen bu sözleşme, 14 Ekim 1966 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Ormanoğlu, 2004, 96).

Merkezin amacı anlaşmada yer alan hükümler doğrultusunda taraf devletler ile diğer taraf devletlerin vatandaşları arasında yatırımlardan kaynaklanan uyuşmazlıkların uzlaştırma ve tahkim yoluyla çözümünü sağlamaktır. Tahkim divanı, tahkim

sözleşmesinde öngörülen ilkeler doğrultusunda öngörülen hukuka göre karar verir. Ancak sözleşmede yatırım uyuşmazlıklarının ne olduğu açıkça belirlenmiş değildir. O nedenle, yatırım uyuşmazlıklarından neyin anlaşılması gerektiğini açıkça hükme bağlayan sonraki tarihli ikili anlaşmalar esas alınarak, “yatırımlardan kaynaklanan uyuşmazlıklardan” neyin anlaşılması gerektiği tespit edilebilir (Orazgılıcov, 2006, 92).

ICSID sözleşmesi ile bağlantılı olarak işleyen hakemlik ve arabuluculuk hizmetlerine başvuru tamamıyla uyuşmazlık taraflarının isteğine bağlıdır. Sözleşme taraflarının ICSID arabuluculuk ve tahkim hizmetlerine başvurma zorunluluğu bulunmamaktadır. Ancak, taraflar bir kez kabul etmek koşuluyla, yükümlülüklerini yerine getirmek ve tahkim durumunda verilen karara uymak ve kararı uygulamak zorundadırlar. Ayrıca uyuşmazlığa taraf olan veya olmayan sözleşmeyi imzalayan devletler sözleşmeye uygun olarak verilen kararları tanımak durumundadırlar. Bu tür kararlar sözleşmede öngörülen iptal, fesih gibi yollar dışında olmak kaydıyla herhangi bir temyiz veya başka hukuki yola tabi bulunmamaktadırlar (Ormanoğlu, 2004, 97).

BÖLÜM III

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

DYSY, ülkelerin ekonomik gelişmişlik ve kalkınmışlık düzeylerinin artırılmasında ve daha yüksek bir küresel rekabet gücüne ulaşmalarında önemli rol oynamaktadır. Bu kapsamda, ülkeler arasında yabancı yatırımların cezbedilmesi konusunda yoğun bir rekabet yaşanmaktadır (Ersungur ve Lebe, 2009, 4).

Gelişmekte olan ülkeler grubuna dâhil olan ülkemizde yabancı sermaye özellikle dört noktada önem taşımaktadır, Finans gücü, teknoloji transferi, yönetim becerisi ve dış pazar imkânları. Ülkemizde yabancı sermaye yatırımlarının artırılmasının, büyük ölçüde sermaye açığının ortadan kalkmasına, üretimde eski teknoloji yerine yeni teknolojinin kullanılması ve yeni teknoloji ile birlikte üretimde verimliliğin artması ve yeni dış pazarlara açılmasında büyük imkânlar sağlayacağı düşünülmektedir (Çetinkaya, 2004, 241-242). DYSY ile ithalatı azaltıcı, ihracatı artırıcı etki sağlanarak dış ticaret açığının kapatılmasına olumlu etki gerçekleştirilirse ödemeler dengesi dolayısıyla cari işlemler dengesi de bundan olumlu yönde etkilenecektir.

Ancak, Türkiye'nin yatırım çekme performansı paradokstur. Türkiye yabancı yatırımları çekmek için, 70 milyonluk bir iç pazar, avantajlı bir coğrafi konum, emek maliyeti ve verimliliği uygun, telekomünikasyon ağı gibi birçok avantaja sahip bir ülke olmasına rağmen istediği sonuca ulaşamamıştır. Bu paradoksun ortaya çıkışında ÇUŞ'ların alternatif ülkelerden tercih yaparken bir ülkeyi diğerine tercihindeki kararlarını etkileyen ana faktörler ile Türkiye'nin karşılaştırmalı pozisyonu önemli bir nedendir (Soydal, 2007, 87).

Bu bölümde ilk olarak Türkiye'de DYSY'ye yönelik olarak yapılan uluslararası anlaşmalar, daha sonra da tarihsel gelişim içinde yasal düzenlemeler açıklanacaktır. Devamında Türkiye'ye gelen ve Türkiye'den çıkan DYSY bölgesel ve sektörel olarak incelenecektir.

3.1. Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Alanında Taraf Olduğu Uluslararası Sözleşmeler

Yabancı yatırımın ticari olmayan risklere karşı korunması konusunda getirilmiş bulunan hukuki garantiler, bir ülkeye yabancı sermaye akışının hızlandırılmasında önemli etkindir. Türkiye özellikle 1988 yılında onayladığı çok taraflı iki sözleşme ile yabancı yatırımcılar için uluslararası hukukun garantisini sağlamış, iktisadi kalkınması için ihtiyaç duyduğu DYSY'leri daha fazla miktarlarda ülkeye çekebilmek için çok sayıda ülkeyle DYSY'leri teşvik etmeye yönelik uluslararası anlaşmalar imzalamıştır.

Bu anlaşmalar sadece Türkiye'ye yabancı sermaye çekmek açısından değil, Türkiye'nin sermaye ihracı bakımından da üzerinde durulması gereken anlaşmalardır.

3.1.1. Çok Taraflı Yatırım Garanti Kuruluşu

Türkiye, 11.10.1985 tarihinde MIGA Sözleşmesi'ni imzalamış ve 27.05.1988 tarihinde, TBMM'ce 3453 sayılı Kanun ile sözleşmenin onaylanması uygun bulunmuştur. MIGA sözleşmesi, 88/13325 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylanmıştır (Ormanoğlu, 2004, 86). Ülkemiz bu kuruluş için gerekli düzenleme ve ödemeleri yapmakla birlikte gerektiği ölçüde faaliyetlerinden yararlanamadığı gözlenmektedir (Bal, 2000, 249).

3.1.2. Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü İçin Uluslararası Merkez

Türkiye, iki konuda çekince koyarak sözkonusu sözleşmeyi 24 Haziran 1987 tarihinde imzalamış, 3460 sayılı Kanun ile TBMM tarafından onaylanması uygun bulunmuş ve 88/13325 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile de onaylanmıştır (Ormanoğlu, 2004, 96).

Çekincelerden biri, sözleşmenin kabulü veya onaylanması sırasında veya sonrasında, hangi tür uyuşmazlıkların ICSID yargısına götürüleceğinin imzacı devletler tarafından ICSID'e bildirilmesini düzenleyen 25/4 maddesine ilişkindir. Türkiye bu anlamda, ülkede yer alan taşınmaz mallar üzerindeki mülkiyet ve aynı haklarla ilgili uyuşmazlıkların münhasıran Türk yargı mercilerinin yargılama yetkisinde olduğunu, bu konuda ICSID yargılamasına gidilemeyeceği çekincesini koymuştur. Türkiye'nin koymuş olduğu çekincelerden bir diğeri, sözleşmenin 64'üncü maddesi ile ilgilidir. Anılan madde tahkim kararlarının uygulanması ve yorumlanması konusunda ortaya çıkacak uyuşmazlıkların müzakere yolu ile giderilememesi durumunda konunun

ICSID'e iletilmesi hususunu düzenlemektedir. Ancak Türkiye bu gibi durumlarda uyuşmazlığın, taraflar arasında yapılacak anlamlı müzakereler yoluyla çözüleceğini ve çözüm için üçüncü bir tarafa (Lahey Adalet Divanı) başvurulmayacağı kaydını koymuş bulunmaktadır (Ormanoğlu, 2004, 97).

3.1.3. Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları

Ülkemiz de çifte vergilendirme sorununu çözmek ve yabancı yatırımcıların ülkemizde yatırım yapmasını teşvik etmek üzere 03.11.1970 tarihinde Avusturya ile imzalanarak başlamış olup, bugüne kadar 74 ülke ile Çifte Vergilendirmeyi Önleme anlaşması imzalanmış, bu anlaşmalardan 70'i yürürlüğe girmiştir (HMYSGM, 2009a, 89).

Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması imzaladığı ülkeler; Avusturya, Norveç, Güney Kore, Ürdün, Suudi Arabistan, Tunus, Romanya, Hollanda, Pakistan, İngiltere, Finlandiya, KKTC, Fransa, Almanya, İsveç, Belçika, Danimarka, İtalya, Japonya, Birleşik Arap Emirlikleri, Macaristan, Kazakistan, Makedonya, Arnavutluk, Cezayir, Moğolistan, Hindistan, Malezya, Mısır, Çin, Polonya, Türkmenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Özbekistan, A.B.D., Beyaz Rusya, Ukrayna, İsrail, Slovakya, Kuveyt, Rusya, Endonezya, Litvanya, Hırvatistan, Moldova, Singapur, Kırgızistan, Tacikistan, Sudan, Çek Cumhuriyeti, İspanya, Bangladeş, Letonya, Slovenya, Yunanistan, Suriye, Tayland, Lüksemburg, Estonya, İran, Fas Lübnan, Güney Afrika Cumhuriyeti Portekiz, Sırbistan-Karadağ, Bahreyn, Etiyopya, Katar ve Bosna Hersek'dir (HMYSGM, 2009a, 89-90).

3.1.4. Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmaları

Ülkemizde DYSY'lerin korunması ve daha fazla DYSY gelişinin özendirilmesi amacıyla, yatırım ve ticari ilişkilerimizin yoğun olduğu veya bu ilişkilerin genişlemesine yönelik potansiyel taşıdığı düşünülen ülkelerle 1962'den bu yana Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması anlaşmaları imzalanmaya başlanmıştır. Türk firmalarının yabancı ülkelere açılması ile bu süreç hızlandırılmıştır (HMYSGM, 2003, 17).

Bu anlaşmaların müzakeresi ve sonuçlandırılması, Dışişleri Bakanlığı'nın 5 Mayıs 1969 sayılı Milletlerarası Münasebetlerin Yürütülmesi ve Koordinasyonu

Hakkındaki Kanunda belirtilen yükümlülükleri saklı kalmak kaydıyla, Hazine Müsteşarlığı'nın yetki ve sorumlulukları arasındadır (Güçlü, 2003).

Türkiye 2009 Haziran ayı itibari ile 80 ülke ile Yatırımların Karşılıklı Teşviki Ve Korunması Anlaşmaları imzalamış ve bunlardan 64'ü yürürlüğe girmiştir. Yürürlüğe giren anlaşmaların yapıldığı ülkeler; ABD, Afganistan, Almanya, Arjantin, Arnavutluk, Avusturya, Azerbaycan, Bangladeş, Beyaz Rusya, Belçika-Lüksemburg, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Çin, Danimarka, Endonezya, Estonya, Etiyopya, Fas, Finlandiya, Güney Kore, Gürcistan, Hırvatistan, Hindistan, Hollanda, İngiltere, İran, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, İtalya, Japonya, Katar, Kazakistan, Kırgızistan, Kuveyt, Küba, Letonya, Litvanya, Lübnan, Macaristan, Makedonya, Malezya, Malta, Mısır, Moğolistan, Moldova, Özbekistan, Pakistan, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya Federasyonu, Slovakya, Slovenya, Suriye, Tacikistan, Tunus, Türkmenistan, Ukrayna, Ürdün, Sırbistan ve Yunanistan'dır (HMYSGM, 2009a, 92).

Türkiye'nin usulüne uygun şekilde onaylayıp yürürlüğe koymuş olduğu Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması anlaşmalarının gerekçeleri incelendiğinde hükümetlerin bu anlaşmalar ile Türkiye ekonomisinin globalleşen dünya ekonomisi içinde etkin bir şekilde yer almasını hedefledikleri görülmektedir. Bu çerçevede hükümetler, Türkiye'de yapılan yabancı yatırımların korunması ve ülkemize daha fazla DYSY girişinin özendirilebilmesi ve böylece akit taraf devletleri ile daha yakın ekonomik işbirliği için uygun şartlar yaratılması, daha istikrarlı bir yatırım ortamının temini, ülkemizde yatırım yapanlar ile devlet arasında ortaya çıkabilecek uyuşmazlıkların çözüm yollarının açıkça tespit edilmesi ve yabancı yatırımcılara ekonomik ve hukuki güvence sağlanabilmesi amacıyla yabancı ülkelerle Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması anlaşmaları yapma yoluna gitmektedirler (Ormanoğlu, 2004, 62).

2009–2010 yıllarında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmaları müzakerelerine devam edilmesi planlanmaktadır. Bu çerçevede; müzakerelerin ağırlıklı olarak eski tarihli Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmalarının yenilenmesi ve Türk yatırımcılarının yeni açılmaya başladığı gelişmekte olan ülkelerdeki haklarının korunması amacına yönelik olması öngörülmektedir. Eski tarihli Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmalarının yenilenmesi açısından Avrupa Birliği'ne yeni üye olan Doğu Avrupa ülkeleri öncelik taşımaktadır. Bu ülkelerden Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Hırvatistan, Slovakya ve Romanya ile müzakerelere başlanmış olup, Bulgaristan dışında tümü ile anılan müzakereler

sonuçlandırılarak, Çek Cumhuriyeti, Hırvatistan ve Romanya ile yeni Yatırımların Karşılıklı Teşviki Ve Korunması Anlaşmaları imzalanmış ve Slovakya ile de yeni anlaşma metni paraflanarak, imzaya hazır hale getirilmiştir. Ülkemiz yatırımcılarının aktif olduğu Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya ve Ortadoğu ülkeleri ile geçmişte imzalanmış bulunan Yatırımların Karşılıklı Teşviki Ve Korunması Anlaşmaları'nın da günümüz ihtiyaçlarına göre tekrar müzakere edilmesi söz konusu olup, 2009 yılından itibaren bu amaçla ilgili ülkeler nezdinde girişimlerde bulunulması planlanmaktadır (HMYSGM, 2009a, 91).

3.2. Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Küreselleşme süreci sonunda önemli bir yer edinen DYSY'lerden her ülke olduğu gibi ülkemizde faydalanmaya çalışmaktadır. Ülkemiz, sahip olduğu potansiyel açısından yeterli olmamakla birlikte, DYSY'nin ülkeye çekilmesinde son yıllarda ciddi bir atılım gerçekleştirmiştir. Türkiye'nin ön plana çıkmasında, ülkenin ekonomik ve siyasi performansı, nüfus, coğrafi konum ve geniş pazar imkânı gibi dinamiklerinin yanı sıra Ortadoğu, Kafkasya ve Avrupa Bölgesi için lojistik konumda olması da etkili olmuştur (Ersungur ve Lebe, 2009, 4).

Türkiye'ye giren DYSY'lerde en belirgin nokta, çok miktarda fakat küçük ölçekli firmaların bulunması, büyük ölçekli yatırımların az miktarda olmasıdır. Yatırımlar genellikle imalat ve hizmetler sektörlerinde yoğunlaşmakta, diğer sektörler ihmal edilecek düzeyde kalmaktadır (Demircan, 2003, 30).

3.2.1. Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi

Türkiye ekonomisinde DYSY'lerin geçmişi, elli yıl bile yoktur. Aslında bu süre, fazla uzun bir zaman dilimini ifade etmemekle birlikte, Osmanlı Devleti zamanındaki tecrübeler de dikkate alındığında, Türkiye'de yabancı sermayeli yatırımların diğer bir deyişle yabancı sermaye uygulamasının yaklaşık bir buçuk asırlık mazisi vardır (Karluk, 2001, 103). Bu bağlamda Türkiye'deki DYSY'nin tarihsel gelişimi Osmanlı İmparatorluğunun son döneminden günümüze kadar geçen süreçte incelenecektir.

3.2.1.1. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi

Yurtiçi imkânların kısıtlı olması, kaynak yetersizliğini gidermek amacıyla Osmanlı Devleti'ni dış piyasalardan kaynak bulmaya yönlendirmiştir (Emil, 2003, 109).

Gerek Anadolu’da gerekse Rumeli’de demiryolu yapımı için ilk teşebbüsler, İngiliz firmaları tarafından 1856 yılında gerçekleştirilmiştir (Çetinkaya, 2004, 244). Batılıların bir açık pazarı haline gelen Osmanlı Devleti’nin iç pazarı daha sonra İngilizlerin eline geçmiştir. Osmanlı Devleti borçlanma eğilimine girmiş; fakat artan borç yükünü karşılayamamış, “Duyunu Umumiye” çatısı altında yabancılara büyük tavizler veren bir menfaat şirketi ortaya çıkmıştır. Bu kuruluş ödenemeyen Türk borçlarına karşı ülkenin tuz, tütün, tek el işletmesi, demiryolu, liman, banka ve sigortacılık faaliyetlerinde bulunmuş, en karlı yatırım alanlarını kullanarak Osmanlı Devletinin ekonomisini kontrol altına almıştır (Soydal, 2007, 57; Ekinci, 2005, 128). Yabancı firmalar, bu faaliyetlerin yanında, önemli ölçüde üretimde bulunmamakla birlikte, ülkenin çeşitli bölgelerinde de maden imtiyazları almışlardır (Emil, 2003, 109).

3.2.1.2. Cumhuriyet Dönemi

Ülkemizde yabancı sermaye Cumhuriyet dönemi boyunca iktisadi açıdan olduğu kadar politik boyutu ile de birlikte ele alınarak değerlendirilmiştir. Bütün bu dönem boyunca, izlenen yabancı sermaye politikalarında belirgin farklılıklar bulunsa da konuya yönelik duyarlılık hiç azalmadan sürmüştür. Son dönem Osmanlı ekonomisinin Batı ile girdiği ilişkide yabancı sermayeli firmaların aldığı rolün olumsuz etkileri bu duyarlılığın en temel nedenidir (Soydal, 2007, 2).

Cumhuriyetin ilan edildiği dönemde Türkiye, Osmanlı İmparatorluğundan ekonomik anlamda çok ağır koşullar devralmıştır. Osmanlı’dan devralınan mirastaki yabancı sermayeli firmalar varlıklarını korurken, Cumhuriyet Hükümeti ticaret, ormancılık, madencilik, imalat ve taşımacılık alanında yatırım yapacak olan yeni yabancı şirketlere büyük ayrıcalıklar tanımamıştır. 1928 yılından itibaren Türk hükümeti özellikle kamu hizmeti niteliği taşıyan alanlarda faaliyet gösteren 24 yabancı sermayeli işletmeyi değerleri karşılığında millileştirmiştir (Candemir, 2006b, 3). 16 yıl süren millileştirmeler karşılığında yabancı şirketlere tazminat olarak 236,5 milyon İsviçre Frangı, 204,5 milyon Fransız Frangı, 34,8 milyon İngiliz Sterlini ve 10,7 milyon Türk Lirası ödenmiştir (Emil, 2003, 109).

Cumhuriyet kurulduktan sonra, özellikle kamu hizmeti niteliği taşıyan alanlarda faaliyet gösteren yabancı firmaların bedelleri ödenerek millileştirilmesine rağmen dönemin siyasi kadrosu yabancı sermayeye karşıt bir tutum sergilememiştir. Cumhuriyet’in ilk iktisadi kararlarının alındığı Türkiye İktisat Kongresi’nde Atatürk,

ülke çıkarlarına hizmet edecek yabancı sermayeye karşı olmadığını şu sözlerle vurgulamıştır (Emil, 2003, 110);

“Efendiler, iktisadiyat sahasında düşünürken ve konuşurken zannolunmasın ki, biz ecnebi sermayeye karşı bulunuyoruz. Hayır, bizim memleketimiz çok vasideir ve sermaye ihtiyacımız vardır. Binaenaleyh kanunlarımıza riayetkâr olmak şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız. Ve şayanı arzudur ki, ecnebi sermayesi bizim sanayimize ve servet-i sabitimize inzimanı etsin”

Cumhuriyeti kuranların genel yaklaşımı bu olmakla birlikte, ondan sonra gelenler, kuruculardan daha şüpheli çıkmış, yabancı sermaye konusunda dünya gerçeğini iyi kavrayamamış, bu tip yatırımlardan ürkmüş ve sürekli eleştiri konusu yaparak, bu kaynaktan yeterince yararlanma yoluna gitmemişlerdir. Hatta bugün dahi yabancı sermayenin *iyi mi-kötü mü, faydalı mı-zararlı mı* olduğu konusunda tartışmalar, küreselleşme olgusunun hayatın her alanında hızla yaşandığı ve artık *sermayenin vatanının olmadığı* 21. yüzyıl Türkiye’inde halen devam etmektedir (Yavan, 2006, 32).

Cumhuriyet’in ilanından 1929 Büyük Buhran’a kadar geçen dönemde, DYSY’lerde azda olsa artış olmuştur (Candemir, 2006b, 4). Ancak yabancı firmaların kapitülasyonlar döneminde elde ettikleri sınırsız ayrıcalıkları bulamamaları nedeniyle yabancı firmalar Türkiye’de önemli miktarlarda yatırım yapmamışlardır. Türkiye dünya ekonomik bunalımına kendi cevabını; kamu harcamalarını kamu gelirlerine uygun olarak dengelemek ve dışalığa sınırlar getirerek dış ticaretin fazla vermesini sağlamayı amaçlayarak vermiştir. Devletçilik uygulamasını da başlatarak kendi içinde ekonominin genişletilmesine çalışılmıştır. II. Dünya Savaşı’nın sonuna kadar olan bu dönemde yabancı sermaye girişi yok denecek kadar az olmuştur (Görgün, 2004, 32).

1930 ve 1945 yılları arasında dünya buhranı ve savaş koşulları nedeniyle uluslararası yatırımlarda ciddi bir düşüş olmasıyla birlikte Türkiye’ye yabancı yatırım girişi de durma noktasına gelmiştir. Dünya buhranının olumsuz etkilerinden kurtulmak için 1930’ların başında hükümetin döviz kontrolü uygulaması getirmesi, yabancı sermaye giriş ve çıkışının maliye bakanlığı iznine verilmesi ve Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu’nun çıkarılması gibi gelişmeler yeni yatırım girişini iyice zorlaştırmıştır. Ayrıca buhran ve savaş yıllarında dışa kapanan ekonomide, sanayileşme sürecinde devletin lider olarak yer alması ve gerekli kaynak ihtiyacını sağlaması, kalkınma sürecinde yabancı sermayenin öneminin giderek kaybolmasına neden olmuştur (Dumludağ, 2006, 226).

3.2.1.3. 1950 - 1980 Dönemi

1933-45 yılları arasındaki millileştirme anlayışı ile yabancı sermayeye kapalı bir politika izleyen Türkiye’de yabancı yatırımları teşvik eden ilk önemli açılım 25 Şubat 1930 gün ve 1567 sayılı Türk Parasını Koruma Kanunu’na dayanarak çıkarılan 22.04.1947 tarih ve 13 sayılı karardır. Söz konusu kararla yabancı sermayenin döviz olarak getirilmesine ve kârın hükümetçe uygun görülen bir kısmının yurtdışına transferine izin verilmiştir. 1946 sonrası IMF ve Dünya Bankasına üye olan Türkiye, 1947’de imzalanan “Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması” ile tarifeler ve tarife dışı engeller azaltarak uluslararası pazarlara ulaşmayı amaçlamıştır (Ekinci, 2005, 115, 129-130).

1950’lerden itibaren ise Türkiye’de dış ekonomik kaynaklara bakış açısında değişiklik gösterilmiş ve izlenen liberal ekonomik politikalara uygun olarak yabancı sermayeye daha olumlu bir yaklaşım içerisine girilmiştir (Ormanoğlu, 2004, 15). Yabancı teşebbüs, sermaye ve tekniğinden geniş ölçüde faydalanmak için gerekli şartlar oluşturulmaya çalışılmıştır. 1950’de Dünya Bankası’nın desteği ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, İmar Bankası ve ticaret bankalarının işbirliği ile Türkiye Sınâî Kalkınma Bankasını kurmuştur. Bu banka yabancı sermaye desteği ile kurulan Türkiye’nin ilk özel yatırım ve kalkınma bankasıdır. Bankanın kuruluş amaçlarından biri yerli ve yabancı firmaların Türkiye’de kurulan şirketlere katılımına yardım etmek, özendirmeaktır.

Türkiye’de yabancı sermayenin teşviki konusunda çıkartılan ilk yasa ise 1 Mart 1950 tarih ve 5583 sayılı “Hazinece Özel Teşebbüslere Kefalet Edilmesine ve Döviz Taahhüdünde Bulunulmasına Dair Kanun”dur. Bu kanunla birlikte Cumhuriyet tarihinde yabancı sermayeye ayrıcalıklar verilerek, önündeki engeller kaldırılmış ülkeye girişini sağlamak amacıyla teşvik politikaları uygulanmıştır (Kovancılar, 2003, 103).

Yabancı sermayenin teşviki konusunda asıl önemli düzenleme 9 Ağustos 1951 tarihli 5821 sayılı “Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu”dur. Bu kanun ile yerli sermayeye açık olan alanlarda kullanılmak ve sanayi, enerji, maden, bayındırlık, ulaştırma ve turizm alanlarına yatırılmak üzere getirilecek olan yabancı sermayeye, imtiyaz teşkil etmeyecek şekilde belirli hak ve kolaylıklar sağlanmıştır (Karluk, 2007, 582; Ormanoğlu, 2004, 15).

1954 yılında ise geniş kapsamlı bir Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkarılmıştır. 6224 sayılı bu kanun dünyanın o zamanki en liberal yabancı sermaye

kanunlarından biri olup, 2003 yılına kadar yürürlükte kalmıştır (Karluk, 1983, 50;). ABD Dış Ekonomik Politika Komisyonu Başkanı Randall yönetiminde hazırlanan (Emil, 2003, 111) bu yasa ile birlikte, Türklere serbest olan bütün alanlarda yabancı yatırımcının faaliyetlerine de izin verilmiş, yatırımın yalnız para olarak değil aynı zamanda makine, teçhizat, lisans, patent ve marka hakkı ile giriş serbestisi verilmiştir (Ekinci, 2005, 130). Bu yasalara rağmen, 1950 ve 1980 yılları arasında Türkiye'ye toplam 227 milyon dolarlık yatırım girişi gerçekleşmiştir. Türkiye 1970'lerde yıllık ortalama 6,5 milyon dolarlık yatırım çekerken aynı dönemde, pek çok kısıtlayıcı şart içeren yabancı yatırım kanunlarına rağmen Brezilya ve Meksika sırayla yıllık ortalama 1,2 milyar dolar ve 600 milyon dolarlık DYSY çekmişlerdir (Dumludağ, 2006, 226).

Bu dönemde yaşanan siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklar, bürokratik güçlükler, yeterli olmayan iktisat politikaları uygulamaları, yetişkin insan gücü eksikliği ve altyapı eksikliği gibi sebeplerle, 1980 yılına kadar doğrudan yabancı sermaye yatırımı girişi sağlanamamıştır (Gür, 2003).

3.2.1.4. 1980 Sonrası Dönem

1970'li yılların ikinci yarısında dış ödeme güçlükleri ve yüksek oranda fiyat artışları biçiminde görülen ekonomik bunalımın ağırlaşması üzerine Türkiye'de, ekonomik, politik sosyal yönden bir değişim sürecine girilmiş ve bir dizi ekonomi politikası kararları alınmıştır (Emil, 2003, 112). Bu kararlar temel olarak, Türkiye'nin dış dünya ile olan bağlantılarını arttıran, daha liberal politikalar uygulamasını içermektedir. Türkiye 24 Ocak 1980 İstikrar Kararları ile başlayan dışa açılma ve ekonomik serbestleşme süreciyle beraber, gerek dış ticaret gerekse sermaye hareketleri üzerindeki sınırlamaları kaldırmaya yönelik önemli adımlar atmıştır (Kar ve Kara, 2003). Alınan kararlar çerçevesinde devletin ekonomik faaliyet alanındaki varlığının özelleştirmeler, özel teşebbüsün teşviki suretiyle küçültülmesi ve ekonomiye müdahalesinin azaltılması benimsenmiş, Rekabet Kurulu, Türk Patent Enstitüsü, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü gibi kuruluşlarla daha güçlü bir yapılanma yönünde önemli adımlar atılmıştır (Ekinci, 2005, 120).

Türkiye'de 24 Ocak 1980'de 8/168 sayılı "Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi" yürürlüğe sokularak, Başbakanlığa bağlı Yabancı Sermaye Dairesi kurulmuştur. Ancak daha sonra Devlet Planlama Teşkilatına bağlanmıştır. 17 Temmuz 1991 tarihinde ise sözkonusu Daire Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü olarak Hazine

ve Dış Ticaret Müsteşarlığı bünyesinde faaliyetlerine devam etmiştir (HMYSGM, 2003, 2). Yabancı sermayeyi özendirme amacı ile çıkarılan Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesinde yabancı sermayeli ortaklıkların toplam sabit yatırım tutarının 2-50 milyon ABD Doları olabileceği belirtilmektedir. Ayrıca bir ortaklığa yabancı sermaye katılım payının en az 1 milyon ABD Dolarına ve oransal olarak da % 10-49 olması öngörülmüş ve bir kısım sektörlerde DYSY sonucu elde edilecek üretimin belirli bir oranda dışarıya satılması koşulu getirilmiştir (Emil, 2003, 112).

1986 ve 1992 yıllarında üzerinde değişiklik yapılan çerçeve kararları ile ilgili düzenlemeler 7 Haziran 1995 tarihinde yürürlüğe giren 95/6990 sayılı “Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı” ile yapılmıştır (Bayraktar, 2003, 48).

“Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında” 32 sayılı karar ile yabancı sermaye üzerindeki miktar kısıtlamaları kaldırılmış ve yabancıların, Türkiye’deki menkul kıymet piyasasından alım yapabilmelerine izin verilmiştir. Yabancıların döviz bozdurmaksızın yurtiçinde elde ettikleri gayrimenkullere ve aynı haklara ait gelirlerin, yurtiçinde kullanımı veya yurtdışına transferi serbest bırakılmıştır.

24 Ocak 1980 ekonomik kararları Türkiye’de birçok ekonomi politikasının değişmesini sağlamış ve Türkiye için ekonomik ve siyasi açıdan yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. 1980 sonrasının ortamında 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu yetersiz bulunarak, yabancı sermayeyi özendirme amacıyla aşağıdaki önlemler alınmıştır (Aklan, 1997);

a) Yabancı sermayenin faaliyet alanları genişletilmiş özellikle tarım, madencilik ve bir dizi hizmet alt kesimlerine yabancı sermayenin girişi kolaylaştırılmıştır.

b) Toplam 500 milyon doları aşan garantisiz ticari borçların yabancı sermaye yatırımlarına dönüştürülmesine olanak tanınmıştır.

c) Sermaye giriş ve çıkışlarında serbestleştirmeye gidilerek yabancı sermayeye güven verici bir ortam sağlanmıştır.

d) Serbest bölgeler kurularak yabancı sermayenin yerli sınırlamaların dışında çalışmasına olanak tanınmıştır.

1980 yılından sonra, yeni ekonomik kurallar benimsemek suretiyle, dünya ülkeleri ile bütünleşme yoluna giren Türkiye’nin pazarı, dışa açık bir ekonomiye henüz tam olarak geçememiş olması ve bunu teşvik etmek amacıyla yabancı sermayeye büyük destek verilmesi ve sağlanan ekonomik ve politik istikrar nedeniyle, doymuş bir piyasa ve güçlü rakiplerle rekabet edilmesi gereken dış piyasalara sahip olan sanayileşmiş

ülkelerin yatırımcıları için çok çekici hale gelmiştir. Bu nedenlerle, 1980’li yıllarda ülkemize yapılan DYSY’ler büyük oranda artmıştır (Oksay, 1998).

Türkiye’de 1980 sonrası dönemde yoğunlaşan dış kaynak ihtiyacı, kısa vadeli sermaye ithalini gündeme getirmiştir, 11 Ağustos 1989 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan, Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki Kanuna dayalı olarak çıkarılan 32 Sayılı Kararname ile yabancı sermaye üzerindeki miktar kısıtlamaları kaldırılmış ve yabancıların Türkiye’deki menkul kıymet piyasasından alım yapabilmelerine izin verilmiştir. 32 Sayılı Kararname ile serbestleşme sürecine giren Türkiye’de reel faiz hadlerinin yükselmesinin etkisiyle DYSY’lerde önemli artışlar olmuştur (Aklan, 1997).

2001 yılının Aralık ayında Türkiye’ de Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Reform Programı Bakanlar Kurulu Prensip Kararı ile hükümetçe benimsenmiştir. Reform kapsamında Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulunun ve bu kurula bağlı teknik komitelerin kurulmasına karar verilmiştir. İdari engel yaratan konular dışında kalan doğrudan yatırım mevzuatı ve yatırım promosyon çalışmaları da, reform programına dahil edilmiştir (Dumludağ, 2006, 229).

Ülkeye yabancı sermaye girişini artırmanın yanı sıra yatırım yapmak isteyen yerli girişimcilerin de özendirilmesi ve teşvik edilmesi, ülke ekonomisinin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması için hayati önem arz etmektedir. Bu amaçları gerçekleştirmek üzere, 09.01.2002 tarih ve 4737 sayılı Endüstri Bölgeleri Kanunu yürürlüğe girmiştir (Türkmen, 2006, 69).

05.06.2003 tarih ve 4875 sayılı kanunla “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu” (EK 1) yürürlüğe girmiştir. Kanunun uygulamasına ilişkin esaslar ise 20.08.2003 tarihinde resmi gazetede yayınlanan Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Uygulama Yönetmeliği ile belirlenmiştir. Yönetmeliğe göre DYSY verilerinin temini ile Hazine Müsteşarlığı görevlidir. Yönetmelik, yabancı firmaların faaliyet ve sermaye bildirim koşullarını belirlemiş, kuruluş ve süre uzatımına ilişkin müracaatlarında istenilen bilgi-belgelerin tam ve eksiksiz olması durumunda başvuru tarihinden itibaren 5 işgünü içinde sonuçlandırılacağı garantisini vermiştir (EK 2).

4875 sayılı Kanun ile yabancı sermayeli şirketlerin, şirket kuruluşu için Hazine Müsteşarlığı’ndan almak zorunda oldukları önizin kaldırılmıştır. Yeni kanunda, yabancı yatırımcıların yerli yatırımcılarla eşit hak ve yükümlülüklerle tabi olduğu belirtilmiş, ülkenin kalkınmasına katkıda bulunmak üzere, yatırım faaliyetlerinin Türk özel sektörüne açık olduğu alanlarda, tekel veya özel imtiyaz teşkil etmemek kaydıyla,

yabancıların her türlü mal ve hizmet üretimine yönelik faaliyetlerine serbestlik sağlanmıştır. Yabancı yatırımcılara, kamulaştırmaya karşı güvence verilmiştir (EK 1).

DYSY'lere yönelik yasal mevzuatla ilgili olarak, geçmişte ve bugün Türkiye'de DYSY'lere karşı olumsuz bir tutumun olmadığı görülmektedir. 1954 yılında bile son derece liberal bir yasaya sahip olan Türkiye'de gerek yapılan düzenlemelerle gerekse çıkarılan kanunlarla yabancı sermaye için sürekli daha liberal bir ortam oluşturulmuştur.

Ancak, yabancı sermaye politikası dendiğinde genel yaklaşımın yabancı sermaye kanunu ve teşvik mevzuatı ile sınırlı kaldığı gözlenmektedir. Hâlbuki DYSY politikası rekabet, vergi, yargı, finansal piyasalar, ticaret, kurumsal yönetim, iyi yönetim, eğitim, çevreyi ve işçi haklarını koruyucu düzenlemeleri de içeren daha geniş kapsamlı politika ve kurumsal çerçeveyi bünyesinde barındırmaktadır. Yabancı sermaye politikalarının iki hedefi vardır. Birincisi yatırımları ülkeye çekmek, diğeri ise yabancı sermayeli şirketlerin varlığından maksimum faydayı sağlamaktır (Emil, 2003, 117).

3.2.2. Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Girişi

Türkiye'nin DYSY stoku 1971 yılında sadece 300 milyon dolar iken (Arıkan, 2006, 55), 1980'li yıllardan sonra ülke genelinde büyük ölçüde sağlanan ekonomik istikrar ortamı, yabancı yatırımcılarda Türkiye'ye karşı belli bir güven oluşmasını sağlamış ve 1980'li yılların sonlarından itibaren Türkiye'ye yönelik DYSY anlamlı düzeylerde gerçekleşmeye başlamıştır. 1990'lı yılların ortalarında ortaya çıkan ekonomik krizden olumsuz yönde etkilenen DYSY, yıllar itibariyle iniş çıkışlar göstermekle birlikte geçmiş yıllara göre daha yüksek tutarlarda gerçekleşmeye başlamıştır (Bayraktar, 2003, 47).

Türkiye'de yabancı sermaye ile ilgili istatistikî veriler, 1980 öncesinde son derece düzensiz, kimi zaman çelişkili ve birçoğu da bilim insanlarının kişisel çalışma gayreti ile oluşturulurken, düzenli istatistiklerin ancak 1980 yılından sonra tutulduğu görülmektedir (Yavan, 2006, 33).

Uluslararası yatırımcıların Türkiye'deki yeni veya mevcut şirketleri ile iştirak ettikleri yerli sermayeli şirketlerdeki ortaklık paylarına ilişkin transferleri içeren sermaye girişi (HMYSGM, 2009a, 2). 1980 sonrası yapılan düzenlemelerle birlikte Tablo 15'deki gibidir. Tabloda verilen yabancı sermaye izinleri ile fiili gerçekleştirmeler arasındaki farklar çeşitli nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bunlardan en önemlisi, yatırımların gerçekleşme süreleridir. Yapılan yatırımlar çoğunlukla iznin verildiği yılda

tamamlanamamakta, sonraki yıllarda da devam edebilmektedir. Bu da fiili girişlerin yıllara yayılarak gecikmeli gerçekleşmesine neden olmaktadır. Fiili gerçekleştirmelerle izinler arasındaki farkın diğer nedenleri ise, verilen izinlerin yatırıma dönüştürülememesi ve iznin verildiği yıl ile yatırımın gerçekleşme dönemleri arasında oluşan kur farklarıdır (HMYSGM, 2003, 8). İzin verilen yabancı yatırım ile gerçekleşen yatırım arasında yıllar itibariyle önemli farklılıkların olması, Türkiye’de hükümetlerin ya yatırımları yeterince motive edememesinden, ya da yatırım ortamı şartlarının yeterince uygun olmamasından kaynaklanmaktadır (Loewendahl ve Ertugal-Loewendahl, 2001, 3).

Tablo 15. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Girişi (1980-2003)
(Milyon Dolar)

Yıllar	İzin Verilen Yabancı Sermaye	Fiili Giriş	Firma Sayısı (Kümülatif)
1980	97	35	78
1981	338	141	109
1982	167	103	147
1983	103	87	166
1984	271	162	235
1985	234	158	408
1986	364	170	619
1987	655	239	836
1988	820	488	1.172
1989	1.512	855	1.525
1990	1.861	1.005	1.856
1991	1.967	1.041	2.123
1992	1.820	1.242	2.330
1993	2.063	1.016	2.554
1994	1.477	830	2.830
1995	2.938	1.127	3.161
1996	3.836	964	3.582
1997	1.678	1.032	4.068
1998	1.646	976	4.533
1999	1.700	817	4.950
2000	3.477	1.719	5.328
2001	2.725	3.288	5.841
2002	2.243	590	6.280
2003	1.208	745	6.511

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Uluslararası Doğrudan Yatırım İstatistikleri: Türkiye’de Yıllara Göre Yabancı Sermaye Yatırımları (1980-2003), Ankara.

Tablo 15’de görüleceği gibi 1990 yılında 1.005 milyon dolar olan DYSY girişi, 1995’te 1.127 milyon dolara çıkarken, 1997 yılı itibariyle Güneydoğu Asya ülkelerinde başlayan uluslararası kriz, 1998 yılında Rusya kriziyle birlikte ülkedeki 17 Ağustos

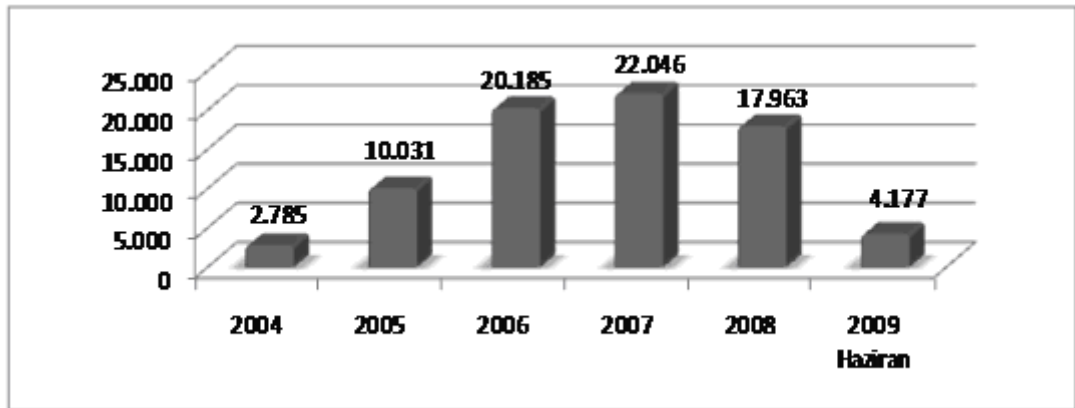
Marmara depremi sonucunda, yabancı sermayenin ülkeye girişi az olmuştur (Karluk, 2001, 105).

DYSY'nin Marmara depreminden etkilenmesinin sebebi, Marmara bölgesinin payı yatırım alanındaki izinlerin %64,8'sini kapsamaktadır. Ayrıca ticari alanlardaki izinlerde, sadece İstanbul ilinin payı %71, 9'dur. Ülkenin genelinde Marmara Bölgesinin, tüm DYSY içindeki payı ise %66'dır (HMYSGM, 2003, 4).

2000 yılında, Cumhuriyet tarihinde ilk defa DYSY girişleri 1,7 milyar dolara ulaşmıştır. Bu artış aslında Telecom Italia'nın, Türkiye İş Bankası ile birlikte Türkiye'nin üçüncü GSM lisansı için kurduğu ortaklıktan ve küresel enerji üreticisi Amerikalı Intergen şirketinin Enka ile ortaklaşa giriştiği doğalgaz çevrim santrali yatırımından kaynaklanmıştır (Arıkan, 2006, 57).

2001 Şubatında yaşanan kriz ise 2002 yılındaki DYSY girişlerini olumsuz yönde etkilemiştir. 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrasında DYSY girişinin 2002 yılında artması beklenirken düşmesinin nedeni Türkiye'nin diğer bir Arjantin olacağı düşüncesidir (Yılmaz, 2007, 8). Bu düşüşte ayrıca 2001 yılında dünyada yaşanan durgunluğun etkisi de bulunmaktadır (HMYSGM, 2003, 1). Dolayısıyla 2002 yılında DYSY girişlerinde ciddi bir düşüş görülmektedir.

17/06/2003 tarihinde yürürlüğe giren Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile yabancı sermayeli şirketlerin kuruluşu ve faaliyetlerine ilişkin izin sistemi kaldırıldığından izne dayalı istatistikler 2003 yılından sonra yayımlanmamıştır. Bu nedenle Grafik 5'te 2004 yılından itibaren ülkemize giriş yapan DYSY miktarı verilmektedir.

Grafik 5. Türkiye'ye Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Girişi (2004-2009)
(Milyon Dolar)

Kaynak: HMYSGM (2009b), *Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni*, ss. 13, Ankara.

2004 yılında 2,8 milyar dolar olan yabancı sermaye girişi, önemli oranda artışlar göstererek 2007’de (22.046 milyon dolar) en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 2008’de yaşanan küresel krizden etkilenen DYSY girişi 18 milyar seviyesinde gerçekleşmiştir.

2005 yılının Türkiye’nin çektiği DYSY bakımından geçmiş yıllara oranla önemli bir sıçrama yılı olduğu görülmektedir. Bu yıldan itibaren Türkiye’ye gerçekleşen en büyük beş DYSY girişine bakıldığında (Tablo 16, Tablo 17, Tablo 18 ve Tablo 19), yabancı sermayenin, yeni yatırımlar yapmaktansa satın alım veya ortak şeklinde veya gayrimenkul yatırımı şeklinde ülkeye girme eğilimlerinin yüksek olduğu görülmektedir. Bu şekilde ülkeye giren yabancı sermayenin satın alımları şirket açısından yatırım olurken, ülkemiz açısından yatırım özelliği bulunmamaktadır (Alagöz ve diğ., 83-84). Yabancı yatırımcılar bu sektörlerin Türkiye’de kısa vadede kar elde edici gördüklerinden dolayı ağırlıklı olarak yatırım tercihlerini bu noktada belirlemişlerdir (Soydal, 2007, 62).

Tablo 16. 2005 Yılı En Büyük Beş Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Girişi

Satın Alınan Şirket	Satın Alan Şirket	Satın Alan Şirketin Ülkesi	Uluslararası Doğrudan Yatırım (Milyon Dolar)
Garanti Bankası	GE Consumer Finance	ABD	1.806
Turkcell İletişim	Alfa Group	Rusya Federasyonu	1.593
Türk Telekom	Oger Telekom	Lübnan	1.500
Dışbank	Fortis Bank	Belçika - Hollanda	1.062
Yapı Kredi Bankası	Koç Finansal Hizmetler (Unicredito)	İtalya	602
Toplam			6563

Kaynak: HMYSGM (2006), *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2005 Yılı Raporu*, ss.15, Ankara.

Tablo 17. 2006 Yılı En Büyük Beş Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Girişi

Satın Alınan Şirket	Satın Alan Şirket	Satın Alan Şirketin Ülkesi	Satın Alınan Hisse Oranı	Uluslararası Doğrudan Yatırım (Milyon Dolar)
Telsim	Vodafone	Hollanda	100	4.690
Denizbank	Dexia Bank	Belçika	97	3.221
Finansbank	Nat. Bank of Greece	Yunanistan	80	2.774
Türk Telekom	Oger Telekom	Avusturya	41	1.500
Petrol Ofisi	OMV	İtalya	34	1054
Toplam				13.239

Kaynak: HMYSGM (2007), *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2006 Yılı Raporu*, ss.7, Ankara.

Tablo 18. 2007 Yılı En Büyük Beş Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Girişi

Satın Alınan Şirket	Satın Alan Şirket	Satın Alan Şirketin Ülkesi	Satın Alınan Hisse Oranı (%)	Uluslararası Doğrudan Yatırım (Milyon Dolar)
Akbank	Citibank	A.B.D.	20	3.140
Oyakbank	ING Bank	Hollanda	100	2.735
Finansbank	Nat. Bank of Greece	Yunanistan	80, 4	2.253
Yibitaş Lafarge	Cimpor	Portekiz	100	710
Eczacıbaşı İlaç	Zentiva N.V.	Hollanda	75	618
Toplam				9456

Kaynak: HMYSGM (2008), *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2007 Yılı Raporu*, ss.10, Ankara.

Tablo 19. 2008 Yılı En Büyük Beş Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Girişi

Satın Alınan Şirket	Satın Alan Şirket	Satın Alan Şirketin Ülkesi	Satın Alınan Hisse Oranı (%)	Uluslararası Doğrudan Yatırım (Milyon Dolar)
Migros	Moonlight Capital	Lüksemburg	50, 8	1.918
Türkiye Finans Katılım Bankası	The National Commercial Bank	Suudi Arabistan	60	1.080
Ereğli Demir Çelik	Arcelor-Mittal	Lüksemburg	11, 3	959
Finansbank	National Bank of Greece	Yunanistan	9, 7	697
Tekel Sigara	British American Tobacco	İngiltere	100	611

Kaynak: HMYSGM (2009a), *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2008 Yılı Raporu*, ss.14, Ankara.

Aslında dünyadaki eğilimle paralellik gösteren bu durumun ekonomiye katkısını, tepkisel yorumlardan kaçınarak değerlendirmek, daha sağlıklı analiz edilmesini sağlayacaktır. Örneğin en fazla eleştirilen bankacılık sektöründeki birleşme ve satınalmalar sonrasında bu kuruluşların büyüdüğü, şube sayılarını ve dolayısıyla istihdamı arttırdıkları görülmektedir. Hisselerini satan yerel yatırımcılar açısından bakıldığında, satıştan elde edilen sermayenin başka yatırımlarda kullanılması durumunda yeni yatırımların önü açılmış olacaktır (YASED, 2007, 4). Tablolarda görüldüğü gibi 2005-2008 döneminde DYSY daha çok özelleştirme, birleşme ve satın alma şeklinde ülkemizde gerçekleşmiştir.

3.2.2.1. Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

DYSY konusunda sektörel bazda önemli gelişmeler kaydedilmiştir. DYSY'ler geleneksel bir yapı içerisinde iken 90'lı yıllardan sonra daha da genişleyerek yeni sektörler ilgi alanına girmiştir. Geleneksel olarak, turizm, otomobil, hazır giyim ve yiyecek sektörü dikkat çekerken son dönemlerde bu dağılım; telefon, software ve bilgisayar teknolojisi, elektronik parçalar, ortak servis ve şirket yönetim merkezleri, işlenmiş malzeme ve parçaları, "back office" faaliyetleri, geliştirilmiş lojistik operasyonları ve eczacılık ve biyoteknoloji, gibi sektörlerini de içine alacak şekilde genişlemiştir (Özyıldız, 1998).

Tablo 20. İzin Verilen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1980-2003) (Milyon Dolar)

Yıllar	İmalat	%	Tarım	%	Madencilik	%	Hizmetler	%	Toplam
1980	88,76	92%	-	0%	-	0%	8,24	8%	97
1981	246,54	73%	0,86	0%	0,98	0%	89,13	26%	337,51
1982	98,54	59%	1,06	1%	1,97	1%	65,43	39%	167
1983	88,93	87%	0,03	0%	0,02	0%	13,76	13%	102,74
1984	185,92	69%	5,93	2%	0,25	0%	79,26	29%	271,36
1985	142,89	61%	6,37	3%	4,26	2%	80,97	35%	234,49
1986	193,47	53%	16,86	5%	0,86	0%	152,81	42%	364
1987	293,91	45%	13	2%	1,25	0%	347,08	53%	655,24
1988	490,68	60%	27,35	3%	5,62	1%	296,87	36%	820,52
1989	950,13	63%	9,36	1%	11,69	1%	540,59	36%	1.511,77
1990	1.214,06	65%	65,56	4%	47,19	3%	534,49	29%	1.861,30
1991	1.095,48	56%	22,41	1%	39,82	2%	809,55	41%	1.967,26
1992	1.274,28	70%	33,59	2%	18,96	1%	493,13	27%	1.819,96
1993	1.568,59	76%	21,05	1%	11,37	1%	462,38	22%	2.063,39
1994	1.107,29	75%	28,27	2%	6,2	0%	335,85	23%	1.477,61
1995	1.996,48	68%	31,74	1%	60,62	2%	849,48	29%	2.938,32
1996	640,59	17%	64,1	2%	8,54	0%	3.122,74	81%	3.835,97
1997	871,81	52%	12,22	1%	26,7	2%	767,48	46%	1.678,21
1998	1.017,29	62%	5,75	0%	13,73	1%	609,67	37%	1.646,44
1999	1.123,22	66%	16,19	1%	6,76	0%	553,4	33%	1.699,57
2000	1.105,49	32%	59,74	2%	5,01	0%	2.307,18	66%	3.477,42
2001	1.244,59	46%	134,38	5%	29,11	1%	1.317,20	48%	2.725,28
2002	892,01	40%	32,82	1%	17,29	1%	1.300,81	58%	2.242,93
2003	710,65	59%	7,73	1%	124,18	10%	365,43	30%	1.207,99
Toplam	18.641,60	53%	616,37	1,80%	442,38	1,30%	15.502,93	44,00%	35.203,27

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Uluslararası Doğrudan Yatırım İstatistikleri: İzin Verilen Yabancı Sermayenin Ülkelere Dağılımı (1980-2003), Ankara.

1980’de izin verilen DYSY’nin %92’si imalat sanayine yönelikken 1987’da bu pay %45’e düşmüş, buna karşılık hizmetlerin payı %8’den %53’e yükselmiştir. 1994 sonrası dönemde hizmetler sektörünün fiili girişlerdeki payı her geçen gün artmaya devam etmiştir. Hizmetler sektörünü imalat sanayi, tarım ve madencilik sektörleri izlemektedir. 2000’li yıllardan sonra ise hizmetler sektörü günümüze kadar ağırlığını her geçen gün arttırarak ilk sıradaki yerini hala korumaktadır (Tablo 20).

İlk bakışta Türkiye için son derece olumsuz bir gelişme gibi duran bu olgu, dünyadaki gelişmeler ve eğilimler iyi analiz edildiğinde durumun son derece normal olduğu görülmektedir. Nitekim 1980 sonra bütün dünyada DYSY’lerin sektörel yapısında aynı dönüşümün yaşandığı belirlenmektedir. Diğer bir ifadeyle hem dünya, hem de Türkiye’de yatırımlar imalat sanayinden hizmetlere (özellikle de bankacılık, sigortacılık, finans ve turizm gibi alanlara) kaymıştır (Yavan, 2006, 41).

Tablo 21. Doğrudan Yatırım Girişlerinin Sektörel Dağılımı (2004-2009) (Milyon Dolar)

Sektörler	2004	2005	2006	2007	2008	2009 (Haziran)
Tarım, Avcılık ve Ormancılık	4	5	5	5	25	21
Balıkçılık	2	2	1	3	19	1
Madencilik ve Taşocakçılığı	73	40	122	336	153	32
İmalat Sanayii	190	785	1.866	4.210	3.791	663
Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı	78	68	608	766	1244	87
Tekstil Ürünleri İmalatı	9	180	26	232	190	39
Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı	38	174	601	1109	202	30
B.Y.S. Makine ve Teçhizat İmalatı	6	13	54	48	222	174
Elektrikli Optik Aletler İmalatı	2	13	53	117	243	43
Diğer İmalat	30	231	461	1868	1624	281
Elektrik, Gaz ve Su	66	4	112	567	1053	1.414
İnşaat	3	80	222	285	468	257
Toptan ve Perakende Ticaret	72	68	1166	169	2073	188
Oteller ve Lokantalar	1	42	23	33	27	4
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama Hizmetleri	639	3.285	6.696	1.116	170	98
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	69	4.018	6.957	11.662	6.025	199
Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	3	29	99	560	674	227
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	35	74	265	177	149	3
Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	33	103	105	13	59	23
Toplam	1.190	8.535	17.639	19.136	14.687	3.130

Kaynak: HMYSGM (2009b), *Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni*, ss.14, Ankara.

2004 yılından itibaren Türkiye’ye giren DYSY’lerin sektörel dağılımının verildiği Tablo 21’de bu dönemde sürekli artış gösteren elektrik, gaz, su ve gayrimenkul

kiralama ve iş faaliyetleri sektörleri göze çarpmaktadır. 2009 Haziran ayı itibariyle 3.130 milyon dolar düzeyinde gerçekleşen sermaye girişinden en fazla payı 1.414 milyon dolarlık yatırımla elektrik, gaz ve su sektörü almıştır.

Daha önce yatırımlar için cazip olmayan gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri ise, 2005 yılından itibaren artış göstermektedir. Bu nedenle yabancıların gayrimenkul edinmesine yönelik mevzuata da yer vermek gerekmiştir. 19 Temmuz 2003 tarih ve 25173 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 4916 sayılı kanun ile yabancıların taşınmaz edinme şartlarını genel olarak düzenleyen Tapu Kanununun 35. Maddesi değiştirilmiştir (Madde 19). Yeni 35. madde, karşılıklı olmak ve kurulduğu ülkenin yasalarına göre yararlanmak şartıyla, bireyler yanında tüzel kişiliğe sahip ticaret şirketlerine de Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde taşınmaz edinebilmelerine imkân sağlamıştır (RG, 2003c).

ABD’de yaşanan mortgage krizinin yatırımcıları yüksek karlar elde edebilecekleri, gelecek vaat eden pazar arayışına itmesinin Türkiye’de perakende gayrimenkul sektörü olarak adlandırılan alışveriş merkezi yatırımlarına yönelttiği düşünülmektedir. Türk halkının değişen alışveriş alışkanlıkları, sokak alışverişinden alışveriş merkezlerine kayan alışveriş tercihleri, alışveriş merkezlerinin hafta sonu için eğlence ve yaşam merkezi haline gelmeye başlaması ve artan büyük şehir nüfusu, yabancı yatırımcıların sektöre olan ilgisini artırmıştır (HMYSGM, 2008, 60-61).

Sektörün cazip hale gelmesinde diğer bir etkenin Türkiye’nin konum avantajı ile ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Ülkelerin küresel rekabette konumlarına yönelik Dünya Bankası’na yapılan (World Bank, 2005) bir araştırmaya göre; ulusların zenginliklerini oluşturan: doğal zenginlik, üretilmiş zenginlik ve maddi olmayan zenginlik ölçütleri dikkate alındığında, Türkiye’nin toplam varlığına 3,226 trilyon dolar değer biçilmekte ve bu değerle 120 ülke arasında 22’nci sırada yer aldığı belirtilmektedir. Türkiye’nin sahip olduğu konum avantajı liberal ekonomi ile birleşince ticari şirketler açısından çekim merkezi haline gelmiştir. Bireysel edinim açısından ise, Türkiye’de gayrimenkul fiyatlarının düşük olması, gelir düzeylerindeki artış, konum ve iletişim imkânları yabancıların Türkiye’de emlak alımına ilgisini artıran faktörler olmuştur (Uzun ve Yomralıoğlu, 2-3).

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü’nün verilerine göre 31.12.2004 tarihine kadar Türkiye genelinde satın alma yoluyla taşınmaz elde eden tüzel kişi sayısı (birikimli olarak) 35 iken bu rakam sadece 2005 yılı için 162 olarak gerçekleşmiştir. Tüzel kişiler tarafından 2004 yılına kadarki dönemde toplam 2.850.565m²’lik alana sahip 305 adet

taşınmaz alınırken, 2005 yılı içerisinde ise toplam alanı 6.916.267 m² olan 1164 adet taşınmaz satın alınmıştır (HMYSGM, 2006, 15).

Tablo 22. Uluslararası Sermayeli Şirket Sayılarının Sektörlere Göre Dağılımı (1954-2009)

Sektörler	1954-2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009/ Haziran	1954-2007 Toplam
Tarım, Avcılık ve Ormancılık	83	5	25	33	34	47	51	60	32	361
Madencilik ve Taşocakçılığı	79	18	12	34	54	48	82	93	35	446
İmalat Sanayii	1297	75	264	349	407	448	498	459	184	3941
Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı	137	7	21	51	39	45	37	33	25	394
Tekstil Ürünleri İmalatı	122	13	62	52	67	51	50	20	5	433
Kimya	162	7	28	42	36	38	56	47	16	430
B.Y.S. Makine ve Teçhizat İmalatı	97	7	20	23	27	52	46	44	9	325
Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yarı-Römork İmalatı	116	5	16	18	20	16	19	21	9	228
Diğer İmalat	663	36	117	163	218	246	290	294	120	2131
Elektrik, Gaz ve Su	58	6	8	15	10	43	77	115	69	403
İnşaat	176	21	31	127	322	418	498	382	123	2093
Toptan ve Perakende Ticaret	1736	204	427	797	722	780	827	802	428	6638
Oteller ve Lokantalar	541	42	60	77	167	202	212	226	91	1611
Ulaştırma, Haberleşme	378	46	96	209	229	269	298	300	144	1940
Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	332	37	91	225	503	683	860	692	237	3645
Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	269	35	77	82	149	183	185	224	72	1141
Toplam	4949	489	1091	1.948	2.613	3.169	3.629	3397	1426	22505

Kaynak: HMYSGM (2008), *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2007 Yılı Raporu*, ss.27, Ankara; HMYSGM (2009b), *Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni*, ss.17, Ankara.

Tablo 22'ye göre ülkemizde faaliyette bulunan 22.505 adet uluslararası sermayeli şirketin, başta toptan ve perakende ticaret olmak üzere, imalat sanayi, gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri sektörlerinde faaliyette bulundukları görülmektedir. İmalat sanayiinde faaliyette bulunan uluslararası sermayeli şirketlerde tekstil ürünleri imalatı birinci sırada yer alırken, bunu kimyasal madde ve ürünleri imalatı ile gıda ürünleri ve içecek imalatı izlemektedir (HMYSGM, 2009b, 8). Dünya

genelinde gözlenen uluslararası DYSY'lerin hizmetler sektöründe yoğunlaşma eğilimi, Türkiye açısından da önemli oranda geçerlilik taşımaktadır.

3.2.2.2. Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülkelere Göre Dağılımı

2004-2009 dönemi Türkiye'de faaliyette bulunan DYSY'nin dağılımı Tablo 23'deki gibidir. Türkiye'ye en fazla DYSY Avrupa kıtasından özellikle Avrupa Birliği'nden gelmektedir. 2004 yılında gerçekleşen toplam 1.190 milyon dolar DYSY girişinin, 1.027 milyon doları AB ülkeleri kaynaklıdır. 2005 yılında toplam 8.535 milyon dolar DYSY girişinin ise 5.006 milyon doları AB ülkelerinden gelmiştir. DYSY girişlerinin yaklaşık %100 arttığı 2006 yılında, AB ülkelerinden 14.489 milyon dolar DYSY gelmiştir. AB ülkeleri arasında ülkemize DYSY yapan ülkelere bakıldığında, Almanya, Hollanda ve İngiltere'nin önde geldiği görülmektedir (Tablo 23) (1980-2003 dönemi yabancı sermaye izinlerinin ülkelere göre dağılımı EK 3'te verilmektedir).

Tablo 23. Doğrudan Yatırım Girişlerinin Ülkelere Göre Dağılımı (2004-2009)
(Milyon Dolar)

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009/Haziran
AB Ülkeleri	1.027	5.006	14.489	12.600	11.074	2.661
Almanya	73	391	357	954	1.217	162
Hollanda	568	383	5.069	5.443	1.550	313
İngiltere	126	166	628	702	1335	86
Diğer AB Ülkeleri	212	1.267	7.807	5.059	6.065	1.381
Diğer Avrupa Ülkeleri (AB Hariç)	6	1646	85	373	291	153
Afrika Ülkeleri	-	3	21	5	82	-
A.B.D.	36	88	848	4212	864	176
Kanada	61	26	121	11	23	-
Orta ve G. Amerika, Karayipler	-	8	33	494	60	10
Asya	60	1.756	1.927	1.405	2.291	118
Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri	54	1.678	1.910	608	2.131	63
Körfez Ülkeleri	43	1.675	1.783	311	1.910	17
Diğer Yakın ve Ortadoğu Ülkeleri	11	2	3	196	96	7
Diğer Asya Ülkeleri	6	78	17	797	160	55
Diğer Ülkeler	-	2	115	36	2	12
Toplam	1.190	8.535	17.639	19.136	14.687	3.130

Kaynak: HMYSGM (2009b), *Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni*, ss.15, Ankara.

AB ülkelerinden en fazla DYSY gerçekleştiren ülke Hollanda'dır. 2006 ve 2007 yıllarında 5 milyar doların üzerinde gerçekleşen Hollanda kaynaklı yatırımlar 2008 yılında 1,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Hollanda kaynaklı gayrimenkul şirketlerinin (Multi Turkmall ve Redevco) ağırlıklı olarak alışveriş merkezleri inşasında kullanılmak üzere gayrimenkul ve inşaat sektörlerinde Türkiye'ye transfer etmiş oldukları sermaye söz konusu girişin yaklaşık üçte birlik kısmını oluşturmaktadır. 2007 yılı içerisinde Hollandalı ING tarafından satın alınan Oyak Bank'a, gerçekleştirilen sermaye artışı nedeniyle, transfer edilen tutar 2008 yılındaki Hollanda merkezli girişler içerisinde önemli bir paya sahiptir (HMYSGM, 2009a, 53).

Tablo 24. Türkiye'de Faaliyette Bulunan Uluslararası Sermayeli Şirket Sayısının Ülkelere Göre Dağılımı (1954-2009)

Ülkeler	1954-2001*	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	1954-2008/ Haziran
AB Ülkeleri (27)	2.624	227	466	1.006	1.545	1.979	2.084	1.789	12.312
Almanya	885	63	148	355	469	556	563	595	3.852
Hollanda	432	45	69	138	192	270	255	286	1.732
İngiltere	325	37	67	130	308	461	456	248	2.123
Diğer AB Ülkeleri	982	82	182	383	576	692	810	660	4.605
Diğer Avrupa Ülkeleri (AB Hariç)	558	47	141	265	320	372	492	548	2.939
Afrika Ülkeleri	73	15	30	37	55	43	47	52	382
Kuzey Amerika	326	41	57	98	111	136	165	149	1.118
A.B.D.	304	37	48	87	97	113	132	130	974
Kanada	22	4	9	11	14	23	33	19	144
Orta ve G. Amerika, Karayipler	40	2	5	12	16	10	21	12	123
Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri	970	109	269	349	380	410	506	567	3.823
Azerbaycan	83	13	39	51	55	81	120	136	651
Irak	138	27	41	46	57	73	112	88	627
İran	298	27	108	123	121	109	106	139	1.089
Diğer	451	42	81	129	147	147	168	204	1.456
Diğer Asya	302	38	110	151	163	165	278	233	1.528
Çin Halk Cum.	88	14	44	56	32	22	42	46	356
Güney Kore Cum	48	2	15	16	18	12	24	13	144
Diğer	166	22	51	79	113	131	212	174	1.028
Diğer Ülkeler	56	10	13	30	23	54	36	47	280
Toplam	4949	489	1091	1.948	2.613	3.169	3.629	3.397	22.505

Kaynak:HMYSGM (2008), *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2007 Yılı Raporu*, ss.28, ; HMYSGM (2009b), *Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni*, ss.18.

Tablo 24’de ülkemizde faaliyet gösteren yabancı sermayeli firma sayısının ülkeler itibariyle dağılımı gösterilmiştir. Tablo 24’e göre 22.505 adet uluslararası sermayeli şirketlerin ülke gruplarına göre dağılımında, 12.312 adet ile AB ülkeleri şirket sayısı birinci sırada yer almaktadır. AB ülkeleri içinde de Almanya, (3.852 adet), İngiltere (2.123 adet) ve Hollanda (1.732 adet) Türkiye’de en fazla şirketi olan ilk üç AB ülkesi olarak sıralanmaktadır.

3.2.2.3. Uluslararası Sermayeli Şirketler

Türkiye’de yabancı yatırım yapan firmaların sayısı gittikçe artmaktadır Son yıllarda Türkiye’de kurulan DYSY’lerin kuruluş türlerine (yeni, iştirak, şube) göre dağılımı Tablo 25’de verilmektedir.

Tablo 25. Kuruluş Türlerine Göre Yabancı Sermayeli Şirketlerin Sayısı (1954-2009)

Yıllar	Yeni	İştirak	Şube	Toplam
1954-1999*	3.357	550	143	4.050
2000	305	115	17	437
2001	320	114	28	462
2002	354	113	22	489
2003	851	208	32	1.091
2004	1.440	446	62	1.948
2005	2.081	478	54	2.613
2006	2.473	633	63	3.169
2007	2.913	655	61	3.629
2008	2.695	638	64	3.397
2009/Haziran	1.102	297	27	1.426
Toplam	17.725	4.216	564	22.505

Kaynak: HMYSGM (2008), *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2007 Yılı Raporu*, ss.17, HMYSGM (2009b), *Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni*, ss.16.

Tablo 25’e göre 2009 Haziran ayı itibariyle ülkemizde faaliyette bulunan 22.505 adet yabancı sermayeli şirketin 17.725 adetini yeni şirket oluştururken, 564 adetini ise şube oluşturmaktadır. 4.216 adet yerli sermayeli şirkete de yabancı sermaye iştiraki gerçekleşmiştir. Tablo incelendiğinde 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu’nun 17 Haziran 2003 tarihinde yürürlüğe girmesiyle şirket sayısında önemli bir artış yaşandığı görülmektedir. Tabloya bakıldığında ülkemize giriş yapan yabancı sermaye şirketlerinin çoğunluğunun ülkeye yeni bir değer yaratmak amacıyla giriş yapan DYSY niteliği taşıdığı görülmektedir. Bunu ülkeye iştirakler yoluyla giren

DYSY'ler izlemektedir. Ağırlıklı olarak en düşük seviyelerde giriş yapan DYSY ise şube satın alımları şeklinde gerçekleşenlerdir.

Son yıllarda bir Devlet politikası olarak gündeme gelen özelleştirme faaliyetleri de Türkiye'de yabancı sermaye girişinde bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır. (Bayraktar, 2003, 47). Ancak, özelleştirme yoluyla gerçekleştirilen yatırımların DYSY'ler altında ayrı bir kalemde izlenmemesi, bu konuda gelişmelerin irdelenmesini güçleştirmektedir (İSO, 2002, 18). Türk Telekom'un özelleştirilmesi Türkiye'de bir dönüm noktası olarak görülmektedir. Türkiye'de 1986 yılında başlayan ve günümüze dek süren özelleştirmelerden elde edilen gelir sadece 10 milyar dolar kadar iken, Cumhuriyet tarihinin en büyük özelleştirilmesi olarak gösterilen bu satış Türkiye'nin şimdiye kadar bir defada çekmiş olduğu en büyük DYSY niteliğindedir (Arıkan, 2006, 66).

3.2.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Engelleyen Faktörler

Türkiye, birçok yönüyle, DYSY'ler için cazip bir ülkedir. Ancak Türkiye son dönemlerdeki atılıma kadar yeterince sermaye çekememiştir. Ülkemizde DYSY girişinin beklenenin altında gerçekleşmesinin temel nedenleri arasında yakın geçmişe dek ülkede yaşanan kronikleşmiş enflasyon, gerek politik gerekse ekonomik açıdan süregelen dengesizlikler, kuvvetli olmayan hükümetler, özelleştirmede beklenen gelişmelerin olmaması (Öğütçü, 2003, 2), yatırımcılar için giriş ve faaliyet işlemlerinin maliyetinin yüksekliği, artan ekonomik istikrarsızlık, 1980'lere kadar süren içe dönük yapı, enflasyon muhasebesi ve kabul edilmiş uluslararası muhasebe standartlarının bulunmaması ve özellikle enerji konusunda elverişsiz altyapı (Erdilek, 2003) sayılabilir.

Ekonomide özellikle 1990 yılı sonrasında üretimden uzaklaşarak tüketime yönelme eğiliminin güçlenmesi büyümenin önünde engel teşkil etmeye başlamıştır. Büyümenin yabancı kaynak ve özellikle borçlanma yolu ile finansmanı yolu seçilmiş bu ise Türkiye'nin geleceği konusunda beklentileri olumsuzlaştırmıştır (Ekinci, 2005, 147).

Yabancı yatırımcılar, Türkiye'deki yasal süreçler hakkında da bazı çekincelere sahiptirler. Mahkemelerin işleyişinin çok ağır olması ve bazı iş kanunları üzerindeki belirsizlikler, DYSY açısından olumsuz etkenlerdir (Arıkan, 2006, 55).

Yatırımları engelleyen diğer bir neden, fikri mülkiyet haklarının yeteri kadar korunamaması olarak görülmektedir. Ancak buradaki sorunun mevzuattan kaynaklanmadığı, büyük ölçüde uygulamaya ilişkin olduğu görülmektedir (İSO, 2002,

123). Yurtdışı kaynaklı teknoloji veya ürünlerin ucuza kopyalanmasının tüketiciye olumlu yansımaları olduğu düşünülmüştür. Genel olarak fikri mülkiyet hakları rejiminin zayıf olması, o ülkeye transfer edilecek teknolojinin çalınması veya kopyalanması riskini artırdığından, dış yatırımlar bakımından bir engel oluşturmakta ve ülkenin uluslararası bakımdan cazibesini düşürmektedir. Fikri mülkiyet haklarının korunmasında kaydedilecek iyileşmeler ise beraber dış yatırımların satış ve dağıtımdan üretime ve hatta Ar-Ge yatırımlarına kaydırılması mümkün olabilmektedir (YASED, 2008b, 9).

Kayıtdışı ekonominin ortaya çıkardığı adil olmayan rekabet ortamı (İSO, 2002, 102) ise yabancı sermayenin gelmemesine, yerli sermayenin ise daha uygun yatırım iklimlerine sahip ülkelere gidebilmelerine neden olmaktadır. Kayıtdışı ekonominin yabancı sermaye açısından yarattığı bir diğer engel birleşme ve satın alma işlemlerinde gözlemlenmektedir. Birleşme ve satın almalarla ilgili yapılan hisse değerlemelerinde kayıtdışı hasılatın nazara alınması mümkün olmamakta, bu çerçevede alıcı ve satıcı adaylarının başlangıç noktaları arasında uçurumlar, işlemlerin gerçekleşmesini engellemekte, yabancı sermayenin Türkiye’de şirket kurmasına yerli sermaye ile işbirliği yapmasına engel olunmaktadır (Kovancılar, 2003, 88.).

Bunların dışında yabancılara istihdamında karşılaşılan sorunlar, alınan kararların uygulanmasında yaşanan istikrarsızlıklar, mevzuatın sık değişmesi, vergi mevzuatına ilişkin sorunlarından kaynaklanan sorunlar ve tarife dışı engeller yabancı sermayenin Türkiye’ye girişini olumsuz etkileyen faktörlerdir (Türkmen, 2006, 122).

Türkiye’nin yabancı yatırımcıların gözüyle taşıdığı riskler şu şekilde sıralanabilir (Ekinci, 2005, 124);

- * Bölgede yaşanan çatışmaların Türkiye’ye sıçrayabileceği endişesi,
- * Terörün sebep olabileceği istikrarsızlıklar,
- * Ekonomik istikrarsızlıktan kaynaklanan krizler.

3.2.4. Türkiye’nin Konum Avantajları ve Rekabet Pozisyonu

DYSY girişine engel olan bu faktörlerin yanında, dünyanın en gelişmiş 20 ekonomisi arasında yer alan ve ABD Ticaret Bakanlığı’nca GOÜ’ler arasında Çin’den sonra en önemli ikinci ülke olarak gösterilen ülkemizin, coğrafi konumu, nüfusu ve demografik yapısı yanında gelişme yönünde ortaya koyduğu iradedden kaynaklanan ve

DYSY çekme konusunda yararına olarak gösterilebilecek bazı avantajları vardır (Ekinci, 2005, 123). Bu avantajlar şu şekilde sıralanabilir (DPT, 2000, 12) ;

- * Türkiye'nin Asya ve Avrupa arasında bir köprü oluşturan coğrafi konumu ve Afrika'ya yakınlığı,

- * Orta Asya Cumhuriyetleri ve Kafkaslarla arasındaki tarihi ve kültürel bağlardan doğan ve bölgedeki etkinliğini artıran konumu, Orta Doğu ülkeleri ile tarihi bağları,

- * Petrol ve doğalgaz havzaları ile pazarı arasında doğal bir ulaşım geçiş kapısı konumunda olması,

- * Eğitimli ve nitelikli insanları ve 70 milyondan fazla nüfusu ile önemli bir pazar ve önemli bir büyüme potansiyeline sahip olması,

- * Haberleşme ve altyapı konusunda iyi durumda bulunması,

- * AB ile Gümrük Birliği ilişkisi ve birliğe girme çabaları,

- * Uluslararası tahkime ilişkin yasal düzenlemelerin yapılmış olması ve enerji ve diğer altyapı sektörlerinde özel sektörün de yatırım yapmasına olanak tanınmış olması yabancı yatırım girişlerine katkıda bulunacaktır.

Bunlara ek olarak, Türkiye dünyanın en liberal yabancı yatırım mevzuatlarından birine sahiptir. AB ülkeleriyle yaptığımız Gümrük Birliği anlaşması da olumlu bir faktör oluşturmaktadır (Oksay, 1998). Türkiye'nin 1980 sonrasında geçirdiği yapısal dönüşümle ortaya dinamik ve dünyanın her yanında yatırıma ve yabancı yatırımla ortak girişimlere arzulu bir özel sektörü mevcuttur (Tanrıku, 2002, 7). İşgücü maliyetleri ve diğer üretim faktörleri de diğer ülkelere göre nispi olarak ucuz bulunmaktadır (Bayraktar, 2003, 69). Tüm bunlar Türkiye'nin daha iyi performans göstermesi gerektiği izlenimini vermektedir (Öğütçü, 2003, 16).

Türkiye'nin konum avantajından dolayı sağladığı bu güçlü ve zayıf yönleri Tablo 26'da verilmektedir. Loewendahl'ın 2001 yılı sonunda yaptığı çalışmanın sonucuna göre Türkiye piyasa ve verimlilik arayan DYSY açısından güçlü iken, kurumsal politik çevre yönünden başarısız olarak görülmektedir, varlık ve çevre yönünden ise kısmen güçlüdür. Ancak, 4875 sayılı kanundan sonra bu tabloda zayıf durumda görünen mevzuat, kolaylaştırma süreci, politik destek, ekonomik istikrarsızlık, politik istikrar ve bürokrasi dezavantajları giderme konusunda önemli adımlar atılmış ve çalışmalar devam etmektedir (Aktaş, 2006, 2).

Tablo 26. Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Açısından Sahip Olduğu Konum Avantajları

Önemli Konum Avantajları	Rekabet Pozisyonu
Piyasa Arayan DYSY Yönünden Ekonomi Ölçeği Ekonomik Büyüme Nüfus Büyüklüğü Kişi Başına Milli Gelir	Güçlü Güçlü Güçlü Orta
Verimlilik Arayan DYSY Yönünden İşgücü Maliyetleri İşgücü Verimliliği Bölgesel Entegrasyon Alanı İşgücü Yeteneği ve Tedariki	Güçlü Güçlü Güçlü Güçlü
Varlık Arayan DYSY Yönünden Mühendis ve Teknisyen Mevcudu Ar-Ge ve Yenilikçilik Alt Yapısı İletişim ve İnternet Altyapısı	Güçlü Zayıf Orta
DYSY Olanak Sağlayan Çevre Yönünden DYDY Mevzuatı (Bağımsız DYSY) DYSY Mevzuatı (Özelleştirme ve DYSY Altyapısı) Kolaylaştırma Süreci Politik Destek Teşvikler Yatırım Pozisyonu	Güçlü Zayıf Orta Zayıf Güçlü Zayıf
Kurumsal Politik Çevre Yönünden Ekonomik İstikrarsızlık (Enflasyon, Döviz Kuru, Borç) Politik İstikrar Bürokrasi, Yozlaşma Adalet Sistemi Toplum İçi Sosyal Gerilimler	Zayıf Zayıf Zayıf Zayıf Zayıf

Kaynak: Loewendahl ve Ertugal-Loewendahl (2001), "Turkey's Performance in Attracting Foreign Direct Investment: Implications of EU Enlargement", *Economics Working Papers*, No.8, ss.29.

3.2.5. Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Girişleri Performans ve Potansiyel Endeksleri

UNCTAD tarafından geliştirilen DYSY girişleri potansiyel endeksi (Inward FDI Potential Index) ve DYSY girişleri performans endeksi (Inward FDI Performance Index) ülkelerin DYSY açısından karşılaştırmalı durumunu görmek açısından önem taşımaktadır (Gövdere ve Topuz, 2009, 121). Türkiye'nin rakip olduğu ülkelerle karşılaştırılarak bu ülkelere oranla avantaj veya dezavantajlarının belirlenmesi, gerçek konumu hakkında daha sağlıklı bilgi edinme açısından önemlidir (Duran, 2002, 74)

Performans endeksi, ülkenin küresel DYSY akışlarındaki payının, global gayri safi gelirdeki payına oranı olarak hesaplanmaktadır. Endeks değerinin 1'den büyük olması, o ülkenin ekonomik büyüklüğüne oranla daha fazla DYSY çektiğini, 1'in altında olması da potansiyelinin gerisinde kaldığını göstermektedir (Kaymak, 2005, 77)

Ülkelerin DYSY çekmesi konusundaki avantaj ve dezavantajlı yönlerini görmek açısından önem taşıyan Bu endekste 12 adet ekonomik ve yapısal değişken yer almakta, her bir değişkene 0 ile 1 arasında değer verilerek, ülkelerin ortalama endeks değerleri hesaplanmaktadır. Doğrudan Yatırım Potansiyel Endeksinde yer alan değişkenler şunlardır (Yükseler, 2005, 24);

- a) Ortalama GSYİH büyüme hızı
- b) Kişi başına GSYİH (dolar)
- c) Toplam ihracatın GSYİH içindeki payı
- d) Telekomünikasyon Altyapısı (1000 kişiye düşen telefon hattı ve cep telefonu)
- e) Kişi başına ticari enerji üretimi
- f) AR-GE harcamalarının GSYİH'ya oranı
- g) Yüksek öğrenimdeki öğrenci sayısının toplam nüfus içindeki payı
- g) Ülke riski
- ı) Doğal kaynak ihracatının Dünya toplamı içindeki payı
- k) Elektronik ve taşıt araçları aksam ve parça ithalatının dünya toplam ithalatı içindeki payı
- l) Hizmet ihracatının dünya toplamı içindeki payı
- m) Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Stokunun Dünya Toplamı İçindeki Payı.

Ekonomilerin ve nüfusun büyüklüğü ve izlenen iktisadi kalkınma stratejileri açısından Türkiye ile benzerlikler taşıyan Brezilya ve Meksika 1990'dan bu yana yabancı yatırım girişinde yıllık 10 milyar doların üstünde yatırım çekmişlerdir. Diğer yandan Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti gibi eski doğu bloğu ülkeleri, başarılı özelleştirme programlarının da katkısıyla Türkiye'den çok daha fazla yatırım çeker hale gelerek ve önemli birer rakip olmuşlardır (Dumludağ, 2006, 220).

Türkiye DYSY çekimi için her zaman yüksek potansiyele sahip bir ülke olarak nitelendirilmektedir. Ancak yüksek potansiyel kavramı Dünya Yatırım Raporları'nda yer alan analizlerde pek ortaya çıkmamıştır. Türkiye 1988'den günümüze istikrarlı bir şekilde düşük performansa ve düşük potansiyele sahip ülkeler arasında değerlendirilmiştir (Görgün, 2004, 51-3).

Tablo 27'de Türkiye için rakip olarak gösterilen Çek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan, DYSY'de başarılı olmuş Çin, İrlanda ve Türkiye'nin DYSY girişleri performans ve potansiyel endekslerindeki sıralamaları yer almaktadır.

Tablo 27. Türkiye'nin Karşılaştırmalı Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Giriş Performans ve Potansiyel Endeksi Sıralaması

Ülkeler	Performans Endeksi			Potansiyel Endeks		
	2005	2006	2007	2005	2006	2007
Türkiye	107	86	84	69	72	-
Macaristan	40	38	45	42	41	-
Çek Cumhuriyeti	31	34	41	39	39	-
Polonya	56	51	60	44	43	-
Çin	64	75	88	34	32	-
İrlanda	141	141	137	15	16	-

Kaynak: UNCTAD (2009), *World Investment Report 2009: Transnational Corporations and the Infrastructure Challenge*, UN, New York and Cenova, ss.214-215.

Türkiye'nin DYSY performans endeksinde 2005'te 107. sırada iken, 2006 ve 2007 yıllarında daha iyi performans gösterdiği, ancak sahip olduğu potansiyelin oldukça gerisinde kaldığı görülmektedir. Potansiyel endeksinde ise 2005'te 69. iken 2006 yılında 72. sıraya gerilemiştir. Türkiye'ye rakip olarak gösterilen Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan 2007 yılı potansiyellerinin gerisinde kalmakla birlikte Türkiye'ye daha iyi bir performans göstermişlerdir (Gövdere ve Topuz, 2009, 123).

Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti, sadece DYSY çekmedeki başarısıyla değil aynı zamanda ekonomik olarak önemli bir büyüklükte olmaları sebebiyle de Türkiye'nin en büyük rakipleri olarak görülmektedirler. Bu ülkeler DYSY için gerekli standartları da yükselterek Türkiye'nin AB'den DYSY çekebilme başarısını zorlaştırmışlardır (Soydal, 2007, 111).

Türkiye'nin DYSY çekmede rakibi olarak görülen ülkelerle karşılaştırılabilecek bir diğer endeks ise Fikri Mülkiyet Hakları endeksidir. Property Rights Alliance (Türkiye'nin Fikri Mülkiyet Hakları İttifakı) tarafından 2007 yılında yayınlanmış bir çalışmaya göre Türkiye 4.4 endeks değeriyle 70 ülke arasında 44. sıradadır. Macaristan (6.0) 27. sırada, Çek Cumhuriyeti (5.6) 29. sırada ve Polonya (5.2) 44. sırada yer alarak Türkiye'den daha avantajlı görünmektedirler. Buna göre, Türkiye fikri mülkiyet hakları rejiminin göreceli zayıflığından dolayı doğrudan yatırımlar için rakiplerine oranla dış yatırım çekmekte daha zorlanacağı, elde edeceği uluslararası doğrudan yatırımların niteliğinin de bu ülkelere oranla hem daha düşük teknoloji içerikli hem de ithalatı artıran şekilde satış ve pazarlamaya daha fazla odaklı olacağı söylenmektedir (YASED, 2008b, 29-30).

Türkiye, eğer DYSY payını arttırmak istiyorsa, bölgede birinci sıradaki yatırım yerleri karşısında rekabetçi pozisyonunu iyi anlamalı ve geliştireceği stratejide bu

durumu göz önünde bulundurmalıdır. Birçok örnek durumda Türkiye yatırımcıların yatırım haritası içinde bile gözükmemektedir. Bu durumun değiştirilmesi ve ülkemizin bir yabancı yatırım cazibe merkezi haline getirilmesi ülkemiz için oldukça önemlidir (Kovancılar, 2003, 70).

3.2.6. Öneriler

Türkiye'nin potansiyeline göre çok düşük düzeylerde DYSY çekmesinde genellikle karar mekanizması (siyaset ve bürokratik yapı) suçlanmaktadır. Yabancı sermayeye bürokrasiden kaynaklanan ciddi bir direnç olduğu yaygın kabul gören bir gerçek olmakla birlikte, iş âleminde de zaman zaman ciddi dirençlerle karşılaşıldığı görülmektedir (Duran, 2002, 77).

Türkiye'nin güçlü konum avantajlarını devam ettirmek, orta ve zayıf yönlerini güçlendirmek, DYSY'lerin önündeki engelleri ortadan kaldırmak, DYSY'de istenilen seviyelere gelebilmesi için öncelikli olarak yapması gerekenler şunlardır; (Uysal, 2007, 27)

a) Yapılacak ilk şey kayıtdışı ekonomi ile mücadele etmektir. Türkiye ekonomisindeki kayıtdışılık sadece DYSY çekmek için değil haksız rekabet ve kazancı önleyerek ülke vatandaşlarının daha adil bir ortamda ticaret yapmasını sağlamak amacıyla yapılması gereken bir mücadeledir.

b) Yabancı sermayenin ülkemize gelebilmesi için Türkiye'nin hem vergi hem de teşvik politikalarında rekabetçi sistemler geliştirmesi gerekmektedir.

c) İstihdam ve eğitim yapısının DYSY'lere yönelik düzenlenmesi ve Türkiye'deki istihdam üzerindeki prim ve vergilerin yüksekliğinden kaynaklanan dezavantajlı konumunun ortadan kalkması gerekmektedir.

d) Ar-Ge yatırımlarının artırılması gerekmektedir. Ar-Ge yatırımları artırılarak ülkenin rekabet gücünün artması sağlanmalıdır.

e) Fikri ve sinai mülkiyet haklarına gereken önemin verilmesi gerekmektedir. Fikri ve sinai mülkiyet haklarına yönelik mevzuat ve uygulamadaki uluslararası standartların benimsenmesi gerekmektedir.

f) Türkiye'nin özellikle yeni yatırımları teşvik eden bir merkez olduğunun dış dünyaya iyi bir şekilde duyurularak reklamının iyi bir şekilde yapılması gerekmektedir. Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı'nın etkin çalışması ve Türkiye'nin tanıtımını üstlenmesi.

Bunların dışında, yabancı doğrudan yatırımlarının homojen olmadığına gözönünde tutulması, (yabancıların ne için ülkeye yatırım yaptığı pazar büyüklüğü, düşük maliyetler vb.) ya da ne maksatla yatırım yapmayı planladığı (ihracat ya da iç pazar hedefi) hesaba katılarak, her yatırım için aynı kolaylıklar yerine ülke ekonomisine ve yatırımcı portföyüne en uygun, zaten yatırım yapmayı planlayanlara değil, yatırım konusunda şüpheli ya da mesafeli olanlara yönelik, iç rekabet ortamını bozmayan, ama en önemlisi ülkenin beşeri sermayesinin ve altyapısının kalitesini geri dönülemez bir şekilde yükselten politikaların belirlenmesi ve uygulanmasında seçici olunması gerektirir (Kaymak, 2005, 101).

Loewendahl'ın (2001) çalışmasına göre piyasa ve verimlilik arayan DYSY açısından güçlü olan Türkiye'nin (bkz. Tablo 26) bu fırsatı değerlendirmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, *hedef temelli bir yaklaşım* benimsenebilir. Ülke deneyimleri de, hedefi belirsiz genel politikalardan ziyade ihracat-yönelimli DYSY'lerin arttırılmasına yönelik çabaları destekleyecek, çok daha hedefine kilitlenmiş stratejilerin başarısını kanıtlamaktadır (Kovancılar, 2003, 121). Bu bağlamda, temel amacı, belirlenen hedef sektörlerde DYSY'leri arttırmak amacıyla promosyon faaliyetlerini yürütmek ve böylece bir bütün olarak ülkenin kalkınmasına katkıda bulunmak olan (Aktürk ve Tüylüoğlu, 2006, 103) yarı-özerk bir yatırım promosyon ajansının kurulması, hukukun üstünlüğü ilkesinin işler hale getirilmesi, vergi sisteminde %10'luk kurumlar vergisi düşüşünün ötesinde yapısal değişiklikler yapılması ve kritik sektörlerin belirlenerek yatırım çekmek için gerekli hazırlıkların yapılması gerekmektedir (Yılmaz, 2006, 27-37).

Fakat ülkenin stratejik öneme sahip alanlarında yabancı sermaye uygulamalarına dikkat edilmesi, ussal davranılması, ülke ekonomisinin kontrolünün ve hayati öneme sahip kuruluşlarının yabancı sermaye tekeline bırakılmaması da gözden kaçırılmaması gereken önemli bir noktadır (Soydal, 2007, 3). Özellikle DYSY'nin hizmet sektörüne kayışı karşısında GOÜ'ler, onun muhtemel olumsuz etkilerini asgariye indirebilmek için doğru politikaları izlemelidir. Buradaki temel şart, çoğu modern hizmetin gereksinim duyduğu insan kaynağının ve özellikle bilgi-iletişim alanındaki fiziki altyapının geliştirilmesidir. Uluslararası platformda rekabet edebilen bir hizmet sektörü, günümüzün dünya ekonomisinde bir ülkenin kalkınması için zaruridir (Ok, 2006, 107).

Tablo 28. Yabancı Sermaye Girişinin Arttırılması İçin Uygulanması Gereken Politikalar

Kısa Vade (1 Yıl)	Orta Vade (2-4 Yıl) Ekonomik Faktörler	Uzun Vade (5-10 Yıl)
Enflasyonun tek haneye indirilmesi Bilişim ve telekomünikasyon altyapısının geliştirilmesine yönelik stratejinin belirlenmesi Eğitim reformu stratejisinin belirlenmesi AR-GE'nin desteklenmesi	Bilişim ve telekomünikasyon altyapısının dünya standartlarına getirilmesi İnternetin yaygınlaşması Düşük enflasyonun Sürdürülmesi Yeniliklerin teşvik edilmesi	Bilgi ekonomisine geçisin sağlanması
Yatırım Ortamının İyileştirilmesi		
Özelleştirmenin hız kazanması Mevcut yatırım promosyon çalışmalarının gözden geçirilmesi ve yeni bir stratejinin oluşturulması Yatırım promosyon faaliyetleri için gerekli fonların temin edilmesi	Yatırım promosyon ajansının kurulması Yatırım teşviklerinin azaltılması Yatırım promosyonunun kalkınma politikasına entegrasyonu DYSY ve ekonomik kalkınma için bölgesel ajanslar ağı kurulması	Türkiye'nin imajının oluşturulması Çevre devletler ile güçlü sağlam ortaklıkların oluşturulması Türkiye'nin Balkanlar, Orta Asya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın ortasında bir ekonomik merkez olmasının sağlanması
Politik-Kurumsal Faktörler		
Ortak Pazar'a giriş için gereken reformların yapılması (rekabet yasası) DYSY'nin önündeki kurumsal ve politik engellerin kaldırılması yönünde bir plan	DYSY'nin önündeki engellerin kaldırılması (yolsuzluk, bürokrasi) Fikri mülkiyet haklarının tamamıyla korunur hale gelmesi AB yapısal fonlarına erişilmesi	AB'ye tam üyelik Bölgesel ekonomik ve siyasi ilişkilerde (özellikle Orta Doğu ile) gerçekçi gelişmelerin sağlanması

Kaynak: Deniz Arıkan (2006), Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, İstanbul: Arıkan, s.71-72.; Loewendahl Henry ve Ebru, Ertugal-Loewendahl., Turkey's Performance in Attracting Foreign Direct Investment: Implications of EU Enlargement, " *ENEPRİ Working Papers*, No. 8. ss.37, Kasım 2001.

3.3. Türkiye'den Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Çıkışı

Aslında çok fazla konuşulmasa da, Türkiye'nin önemli sayılabilecek miktarda DYSY ihracı bulunmaktadır. Bu durum ülkeye giriş yapan DYSY'nin olumlu etkilerini kısıtlamaktadır. Tasarrufun yeterli düzeyde yapılamadığı bir ülkede yurtdışından gelecek olan kaynağa ihtiyaç varken ve yurtiçindeki kaynaklar atıl durumdayken, sermayenin yurtdışına çıkması olumsuz etkiler doğuracaktır (Arıkan, 2006, 61).

Türkiye'nin yurtdışı yatırımlarında küçük ölçekli firmalar daha çok GOÜ'leri tercih ederken, büyük ölçekli firmalar daha çok gelişmiş ülkelere yatırımlarını gerçekleştirmektedirler.

3.3.1. Kurumsal Mevzuat

Hazine Müsteşarlığı ile Dış Ticaret Müsteşarlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki 4059 sayılı Kanun gereğince, Banka ve Kambiyo Genel Müdürlüğü'nün bu Kanuna istinaden belirlenen görevleri arasında, Türk Parası Kıymetini Koruma Mevzuatını hazırlamak, izlemek ve değerlendirmek hususları da yer almaktadır.

Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 sayılı Karar'ın, 28.03.2006 gün ve 26122 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 13 üncü maddesine göre;

(1) Türkiye'de yerleşik kişilerin, yurtdışında yatırım yapmak veya ticari faaliyette bulunmak üzere şirket kurmaları, ortaklığa katılmaları ve şube açmaları için, toplam 5 milyon ABD Doları karşılığı döviz ve Türk Lirasına kadar nakdi sermayeyi bankalar aracılığıyla, ayni sermayeyi ise gümrük mevzuatı hükümleri çerçevesinde ihraç etmeleri serbesttir. Bu miktarı aşan nakdi ve/veya ayni sermaye ihracına Bakanlıkça izin verilir.

(2) Türkiye'de yerleşik kişilerin yurtdışında irtibat bürosu, temsilcilik ve benzerlerini kurmaları ve bunların kuruluş masrafları ile faaliyet giderlerinin bankalarca transferi serbesttir.

(3) Bankalar ve gümrük idareleri yurtdışında yatırım veya ticari faaliyette bulunmak üzere sermaye ihraç eden Türkiye'de yerleşik kişileri, her bir işlem tarihinden itibaren 30 gün içinde Müsteşarlığa bildirirler.

(4) Bakanlık, bu maddenin uygulaması ile ilgili olarak Türkiye'de yerleşik kişilerden istenecek bilgi, belge ve bunların gönderilme sürelerine ilişkin esasları belirlemeye yetkilidir.”

Bu maddeye istinaden, Türkiye'nin doğrudan dış yatırımları, Türkiye'de yerleşik kişiler tarafından yurt dışındaki şirket, şube ve ortaklıklarında bulunan sermaye taahhütlerinin ödenebilmesi amacıyla Türkiye'den gerçekleştirilen sermaye ihraçlarından oluşmaktadır.

Bu nedenle, Türkiye'nin doğrudan dış yatırımlarına ilişkin Hazine Müsteşarlığı tarafından yayımlanan resmi kayıtlar, yurt dışındaki yatırımların toplam büyüklüğünü değil, Türkiye'de yerleşik kişilerce dış yatırımlarda sahip olunan sermaye taahhütlerinin, Türkiye'den gerçekleştirilen sermaye ihraçları ile ödenmiş bulunan bölümünü kapsamaktadır. Buna göre bankalar, gümrük idareleri ve Türkiye'de yerleşik kişiler tarafından Hazine Müsteşarlığına intikal ettirilen bilgiler doğrultusunda oluşturulan Türkiye'nin doğrudan dış yatırımına ilişkin kayıtlar, Türkiye'de yerleşik

gerçek ve tüzel kişilerce doğrudan yatırım kapsamında ihraç edilen sermaye tutarlarını göstermektedir (Apan, 2006, 33).

3.3.2. Türkiye’den Çıkan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Tablo 29’da Türkiye’den 1980 yılından günümüze kadar çıkış yapan DYSY miktarı yer almaktadır.

Tablo 29. Türkiye’den Çıkış Yapan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (2000-2009) (Milyon ABD Doları)

Yıllar	Sermaye İhracı	Firma Sayısı
2000*	3.823	1.136
2001	1.453	109
2002	475	118
2003	412	142
2004	857	202
2005	1.382	203
2006	908	328
2007	3.068	348
2008	2.763	275
2009**	653	59
Toplam	15.794	2.920

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı (2009b), *Kambiyo İstatistikleri: Yurtdışı Doğrudan Yatırımlara İlişkin İstatistikler (Ülke ve Yıl Bazında)*. * 2000 kümülatif değer olarak alınmıştır. **30.06.2009 itibariyle gerçekleşen yatırım miktarıdır.

İlk DYSY çıkışlarının 1991 yılında ve 97 milyon dolarla (Ekinci, 2005:134) başladığı ülkemizde 1980 yılı başından 200 yılı sonuna kadar yurtdışına çıkan toplam DYSY 3.823 milyon dolar iken, 2009 Haziran ayı itibariyle yurtdışına çıkan DYSY 15.794 milyon dolara ulaşmıştır. Krizlerin yaşandığı 2000 ve 2001 yıllarında yurtdışına DYSY çıkışındaki artış ise 2000 yılında 1.190 milyon dolar, 2001 yılında 1.453 milyon dolar olmak üzere toplam 2.643 milyon dolar DYSY çıkışı gerçekleşmiştir. Bir önceki yıla oranla azalan sermaye ihracı 2002 yılında 475 milyon dolar, 2003 yılında 412 milyon dolar, 2004 ve 2005 yıllarında ise sırasıyla 857 milyon dolar ile 1.382 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2006 yılındaki düşüşten sonra (908 milyon dolar) 2007 yılında en yüksek seviyeye ulaşmıştır (Tablo 29).

2000 ve 2001 ekonomik kriz sonrasında, ülke ekonomisinde yaşanan daralma, makro ekonomik değişkenlerin istikrarsızlığı, yatırım ortamına olan güven kaybı ve üretim faktörlerinin maliyetlerindeki artış, bu yıllardaki DYSY artışında yatırımcıların dışarıya yönelmesinde etkili olmaktadır (Apan, 2006, 39).

2000 yılındaki artışın en önemli nedenini, vergi avantajı sağlayan Hollanda'ya özellikle Türk mali sektörü ve kısmen imalat sektörü tarafından gerçekleştirilen büyük miktarda sermaye ihraçları oluşturmaktadır. 2001 yılındaki artış ise Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın (TPAO) Azerbaycan ve Orta Asya'daki yatırımlarını arttırmasından kaynaklanmıştır. Ayrıca Tablo 29'a göre 2004 yılındaki sermaye ihracı 2003 yılına göre %100'den fazla artmıştır. Bu artış da büyük oranda TPAO'nun enerji yatırımları ile Hollanda aracılığıyla diğer ülkelere gerçekleştirilen telekomünikasyon ve imalat yatırımlarından kaynaklanmıştır (HMYSGM, 2005, 17).

2006 yılında ülkede sağlanan siyasi ve ekonomik istikrar ortamı ile birlikte yurtdışı yatırımlarda düşüş görülürken, 2007 ve 2008'deki artışın nedeni birleşme ve satın almalarla kaynaklanmıştır. 2007 yılının son ayında Ülker Şirketler Topluluğu'nun, Godiva'yı 850 milyon dolara satın alması Türkiye tarihinin en büyük yurtdışı satın alması olmuştur. Yine 2008'de dünyadaki küresel finansal krizle birlikte firma değerlerinin düşmesi, krizden etkilenmeyen Türk firmalarını satın almalarını arttırmasını sağlamıştır (Acar, 2009).

3.3.2.1. Türkiye'den Çıkan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

1980'den günümüze Türk firmalarının yurtdışında gerçekleştirdiği DYSSY'nin sektörel dağılımı (bölgeler itibariyle) Tablo 30'da verilmektedir. Tabloya göre Türk firmalarının yurtdışında yaptığı yatırımların başında 3.704 milyon dolarla enerji, ikinci sırada 3.212 milyar dolar ile diğer sektörler, üçüncü sırada ise 2.451 milyon dolarla bankacılık yatırımları gelmektedir. İmalat sektörü ise 1.925 milyon dolarla dördüncü sırada yer alırken, bu sektörü 1.386 milyon dolarlık yatırım ile ticaret izlemektedir.

Türk firmaların gerçekleştirdiği DYSSY'lerin sektörel dağılımında, Batı Avrupa ülkelerinin bütün sektörlerde (enerji ve diğer sektörler hariç) önde geldiği görülmektedir. Enerji ve diğer sektörde ise sırasıyla Orta Asya ve Kafkas ülkeleri (3.615 milyon dolar), Off-Shore merkezleri (1.191 milyon dolar) en fazla yatırım çeken bölgeler olmuştur. Doğu Avrupa ve Balkan ülkelerinde bilgi-iletişim sektörü (348 milyon dolar) ve KKTC'de bankacılık en fazla yatırım yapılan sektör olmuştur. Kuzey Amerika (430 milyon dolar), Afrika ülkeleri (245 milyon dolar) Ortadoğu (144 milyon dolar) ve Doğu Asya'da (113 milyon dolar) ise diğer sektöre yönelik yatırımlar öne çıkmıştır (Tablo 30).

Tablo 30. Türkiye'nin Sermaye İhracının Sektörel Dağılımı (Milyon ABD doları)

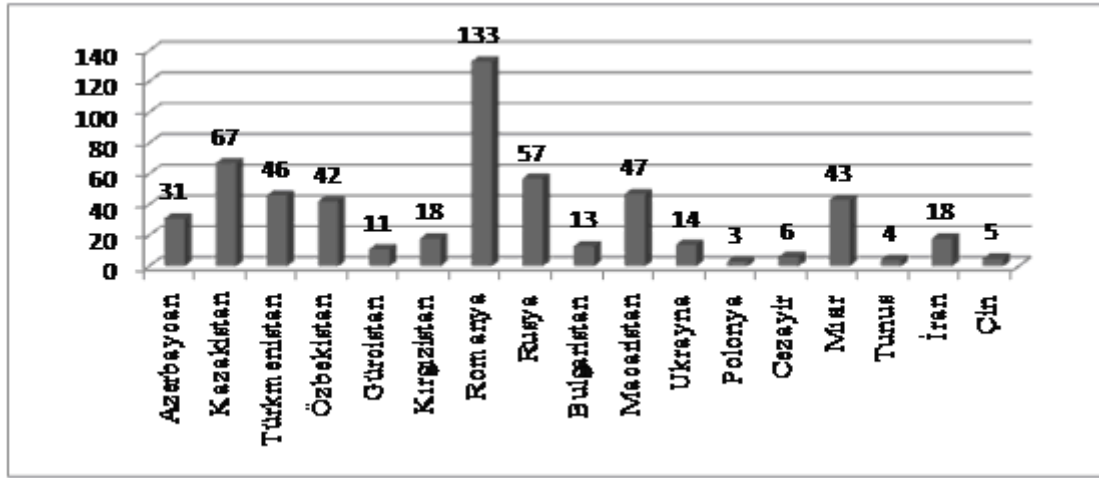
Bölgeler	Batı Avrupa	Orta Asya ve Kafkas Ülkeleri	Off-Shore Merkezleri	Doğu Avrupa ve Balkan Ülkeleri	Kuzey Amerika	Afrika	Ortadoğu	Doğu Asya Ülkeleri	KKTC	Latin Amerika	*Toplam
Sektörler											
Bankacılık	1.718	151	131	254	152	0	8	0	61	0	2.451
Bilgi ve İletişim	760	53	11	348	4	0	20	0	37	0	1.233
Diğer	880	21	1.191	187	430	245	144	113	6	0	3.212
Diğer Mali Hizmetler	1.156	3	94	13	5	1	0	0	3	0	1.275
Enerji	38	3615	17	5	0	26	4	1	0	0	3.704
Gayrimenkul	0	0	0	0	7	0	0	0	0	0	7
İmalat	1.272	215	1	285	60	54	18	10	1	17	1.925
İnşaat	132	22	2	86	2	52	11	1	4	0	302
Konaklama	35	42	7	7	1	0	0	0	14	0	106
Madencilik	0	11	0	16	1	3	0	0	0	0	30
Sağlık ve Sosyal Hizmetler	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Sigortacılık	1	1	0	0	0	0	0	0	2	0	4
Tarım Orman ve Balıkçılık	0	0	0	1	0	0	3	0	0	0	4
Ticaret	951	90	30	238	40	14	8	11	2	1	1.386
Ulaştırma ve Depolama	56	35	58	7	1	0	0	0		0	155
Toplam	6.999	4258	1.541	1.369	703	425	215	137	130	17	15.794

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı (2009a), *Kambiyo İstatistikleri: Yurtdışı Doğrudan Yatırımlara İlişkin İstatistikler (Ülke ve Sektör Bazında)*. *30.06.2009 itibarıyla gerçekleşen yatırım miktarıdır.

Tablo 30 incelendiğinde en fazla yatırım çekilen sektörlerde olduğu gibi, en fazla sermaye ihraç edilen sektörlerde de hizmet sektörünün ağırlıkta olduğu göze çarpmaktadır. Ancak, Türk firmalarının yatırımlarında sektörlerle ilgili dikkate değer bir durum imalat yatırımlarında ortaya çıkmaktadır. 1990'lı yıllarda yatırımlar daha çok eski sosyalist ülkelerin pazar ekonomisine geçme çabalarının yarattığı fırsatlar nedeniyle Orta Asya, Rusya ve Balkanlara yapılırken, son yıllarda özellikle Çin ve Hindistan gibi ucuz işgücüne sahip ülkelerin, dünya ticaret sistemine entegrasyonu ile sanayi ürünlerinde maliyetlere dayalı rekabetin sürdürülmesi güçleşmiştir. Türkiye özellikle tekstil sektöründe Avrupa Birliği'nin, yıllık 100 milyar dolarlık ithalatında ve 200 milyar dolarlık iç pazarında en önemli tedarikçisi iken, son dönemlerde yerli girdilerin, enerji, istihdam, finansman vergileri gibi maliyetlerin çok yüksek olması ve kayıtdışı ekonomi nedenleriyle tekstil yatırımlarının çoğu atıl duruma düşmekte veya Bulgaristan, Romanya ve son dönemlerde özellikle Mısır gibi ucuz işgücü ve teşvikler sunan ülkelere yönelmektedir (Karluk, 2007, 235; Öztмир, 2008, 22-25). Ancak bu artışta gerek sözkonusu ülkelerin gerekse çevre ülkelerin pazar potansiyeli önemli

etkendir. Örneğin Mısır'da Türk firmaların yatırımları tekstilde yoğunlaşırken, otomotiv, enerji ve kimya alanında faaliyet gösteren firmalarda yatırımlarını gerçekleştirmektedir. (Hürriyet, 2006).

Grafik 6'da Türk firmalarının yurtdışında gerçekleştirdiği imalat yatırımlarının yöneldiği ülkeler yer almaktadır (Batı Avrupa hemen her sektörde en fazla yatırım çeken bölge olduğu için bu analiz dışında bırakılmıştır.) Türk firmalarının en fazla imalat yatırımı yaptığı bölgeler Orta Asya ve Kafkas ülkeleri, Doğu Avrupa ülkeleri, Afrika ülkeleri ve Doğu Asya'dan Çin olmuştur.

Grafik 6. Türk Firmalarının Yurtdışı İmalat Yatırımları (Milyon Dolar)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı (2009a), *Kambiyo İstatistikleri: Yurtdışı Doğrudan Yatırımlara İlişkin İstatistikler (Ülke ve Sektör Bazında)*. *30.06.2009 itibariyle gerçekleşen yatırım miktarıdır.

Tablo 30'a göre 1980-30.06.2009 döneminde gerçekleştirilen 1.925 milyon dolarlık imalat yatırımının 133 milyon doları Romanya'ya, 67 milyon doları Kazakistan'a, 57 milyon doları Rusya'ya yapılmıştır. İmalat yatırımı yapılan diğer ülkeler ise; Macaristan (47 milyon dolar), Türkmenistan (46 milyon dolar), Mısır (43 milyon dolar), Özbekistan (42 milyon dolar) ve Kırgızistan (18 milyon dolar) İran (18 milyon dolar), Ukrayna (14 milyon dolar), Bulgaristan (13 milyon dolar), Gürcistan (11 milyon dolar), Cezayir (6 milyon dolar) ve Çin (5 milyon dolar) Tunus (4 milyon dolar) ve Polonya (14 milyon dolar) olmuştur (Grafik 6).

3.3.2.2. Türkiye’den Çıkan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Bölgesel Dağılımı

Türkiye’nin 2009 Haziran sonu itibariyle doğrudan dış yatırımlarının yöneldiği bölgelere bakıldığında, Avrupa kıtası ve özellikle AB ülkeleri olmuştur. Batı Avrupa’nın 6.999 milyon dolar ile ilk sırada yer aldığı görülmektedir. İkinci sırada toplam 4.258 milyon dolar Türk yatırımı çeken Orta Asya ve Kafkas ülkeleri, üçüncü sırada 1.541 milyon dolar ile Off-Shore Merkezleri yer almaktadır. Bu ülkeleri sırasıyla 1.369 milyon dolar ile Doğu Avrupa ve Balkanlar, 703 milyon dolar ile Kuzey Amerika, Afrika (425 milyon dolar), Ortadoğu (215 milyon dolar), Doğu Asya ülkeleri (137 milyon dolar) KKTC (130 milyon dolar) ve Latin Amerika (17 milyon dolar) takip etmektedir (Tablo 31).

Tablo 31. Türkiye’nin Sermaye İhracının Bölgesel Dağılımı (Milyon ABD Doları)

Yıllar Bölgeler	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Toplam
Batı Avrupa	2.750	599	175	72	211	402	327	954	925	570	6.999
Orta Asya ve Kafkas Ülkeleri	374	728	190	307	588	841	343	500	369	18	4.258
Off-Shore Merkezleri	81	67	9	15	11	14	60	1228	88	11	1.541
Doğu Avrupa-Balkan Ülkeleri	334	46	26	13	27	96	132	185	485	25	1.369
Kuzey Amerika	151	3	27	4	4	7	28	63	405	13	703
Afrika	20	1	42	4	6	15	14	87	219	21	425
Ortadoğu	27	7	2	1	8	3	2	30	158	1	215
Doğu Asya Ülkeleri	5	0	1	0	3	5	5	13	104	4	137
K.K.T.C.	66	2	3	1	0	2	39	8	9	0	130
Latin Amerika	15	0	0	0	0	0	0	0	1	1	17
Toplam	3.823	1.453	475	412	857	1.382	908	3.068	2.764	653	15.794

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı (2009b), *Kambiyo İstatistikleri: Yurtdışı Doğrudan Yatırımlara İlişkin İstatistikler (Ülke ve Yıl Bazında)*. * 2000 kümülatif değer olarak alınmıştır. **30.06.2009 itibariyle gerçekleşen yatırım miktarıdır.

Tablo 32’de 1980-2009 Haziran itibariyle Türk firmaların en fazla yatırım yaptığı ilk on ülke ve beş sektöre yönelik yatırımlar yer almaktadır.

Tablo 32. Sermaye İhracında İlk On Ülke ve İlk Beş Sektör (Milyon Dolar)

Sektörler Ülkeler	Enerji	Diğer	Bankacılık	İmalat	Diğer Mali Hizmetler	Toplam
Hollanda	13	401	617	929	1.040	4.266
Azerbaycan	3.327	1	18	31		3.420
Malta		1.133	93		13	1.308
Lüksemburg		51	491		38	714
ABD		429	152	60	5	701
Almanya		47	409	106	8	665
Kazakistan	288	8	117	67	2	598
İngiltere		44	120	208	12	536
Belçika		292		4	1	349
Beyaz Rusya						300
Toplam	.					
Toplam (1980-30.06.2009)	3.704	3.212	2.451	1.925	1.275	15.794

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı (2009a), *Kambyo İstatistikleri: Yurtdışı Doğrudan Yatırımlara İlişkin İstatistikler (Ülke ve Sektör Bazında)*. * 2000 kümülatif değer olarak alınmıştır. **30.06.2009 itibariyle gerçekleşen yatırım miktarıdır.

1980-2009 Haziran ayı itibariyle 15.794 Türk firmasının 97 ülkede yatırımları bulunmaktadır. Toplam yatırım miktarı açısından ilk sırada yer alan ülke 4.266 milyon dolar ile Hollanda'dır. Azerbaycan, 3.420 milyon dolar ile ikinci, Malta 1.308 milyon dolar ile üçüncü sırada gelmektedir. İlk 10 içindeki diğer ülkeler ise sırasıyla şöyle: Lüksemburg 714 milyon dolar, ABD 701 milyon dolar, Almanya 665 milyon dolar, Kazakistan 598 milyon dolar, İngiltere 536 milyon dolar, Belçika 349 milyon dolar, Beyaz Rusya 300 milyon dolardır (Tablo 32).

Türkiye'nin Batı Avrupa ülkelerine yönelen 6.999 milyon dolar DYSY'nin 4.266 milyon doları Hollanda'ya gerçekleştirilmiştir (Tablo 31-32). Pek çok Türk firması bir ülkeye gidebilmek için başta Hollanda olmak üzere sermayenin daha az maliyetle, daha rahat hareket edebildiği ülkeleri tercih etmektedir. Hollanda'ya gidişin fazla görünmesinin temelinde de bu yatmaktadır. Üçüncü ülkelerde yatırım yapacak olan Türk şirketlerinin pek çoğu Hollanda'da şirket kurup oradan yatırım yapacağı ülkeye gitmektedir. Burada kurulan bir şirket, hem Hollanda merkezli bir şirket olmanın prestijini ve avantajını kullanmakta hem de Hollanda'nın sağladığı vergi avantajından yararlanmaktadır (Dikbaş, 2005). Ayrıca, dünyada en fazla ülkeyle vergi anlaşması bulunan ülkelere biri olarak geniş bir anlaşma ağına sahip olması ve bu ülkede şirket kuruluşuna ilişkin işlemlerin son derece süratli yapılabilmesi hususları da yatırımın yöneldiği ülke olarak Hollanda'nın tercih edilmesinde önemli etkenlerdir (Apan, 2006, 53). Türk doğrudan dış yatırımının yöneldiği ülkeler bakımından ilk on içinde yer alan

lkeler diğer Batı Avrupa lkeleri Lüksemburg (714 milyon dolar), Almanya (665 milyon dolar), İngiltere (536 milyon dolar), ve Belçika (349 milyon dolar) olmuştur (Tablo 32).

Türkiye’den sermaye ihracı gerçekleşen ülke grupları sıralamasında ikinci sırada bulunan Orta Asya ve Kafkas lkeleri arasında, Azerbaycan 3.420 milyon dolarla ilk sıradadır. Bölgede Kazakistan (598 milyon dolar) en fazla yatırım çeken ülkeler arasında yer almaktadır (Tablo 32). Bölgeye yönelik DYSY’nin son yıllarda artışıında enerji yatırımlarının Kazakistan ve Azerbaycan’da ham petrol teminine yönelik yatırımlar etkili olmaktadır (Kayam ve Hisarcıklar, 2009, 61). Bölgeye yapılan toplam enerji yatırımı toplam 3.615 milyon dolardır. Bu bölgede üretim maliyetlerinin göreceli olarak düşük olması, liberal ekonomiye geçiş sürecinde yatırımcılara önemli fırsatlar sunması, kültürel ve coğrafi bakımdan Türkiye’ye yakın olması hususlarının, son yıllarda diğer Türk yatırımcıların da bölgeye daha fazla doğrudan yatırım gerçekleştirmelerine yol açtığı düşünülmektedir (Apan, 2006, 56; Solak, 2003, 71).

Türk yatırımcıları tarafından, Off-Shore merkezi olarak sınıflandırılan ülkelere, toplam 1.541 milyon dolar tutarında DYSY gerçekleştirilmiştir. Off-Shore merkezleri arasından en fazla Türk yatırımı çeken lke Malta (1.308 milyon dolar) dır (Tablo 31-32). Vergi cennetleri olarak da nitelendirilen Off-Shore merkezleri, yatırımcılara sağladıkları çeşitli avantajlar ile doğrudan yatırım için cazibe merkezi konumundadır. ÇUŞ’ların birçoğu vergiden kaçınmak ve daha düşük düzeyde vergi ödemek amacıyla iktisadi işlemlerinin çoğunu bu bölgelerde kayıtlı göstermelerine rağmen, gerçekte reel ekonomik faaliyetlerinin cüzi bir kısmını vergi cennetlerinde gerçekleştirmektedirler (Aktan ve Vural, 2004, 13).

Türkiye’den Doğu Avrupa ve Balkan ülkelerine yönelen DYSY’de, Beyaz Rusya 300 milyon dolar ile öne çıkmaktadır. (Tablo 32). Beyaz Rusya’ya yapılan yatırımın tamamı 2008 yılında Turkcell’in Belarus’taki Belarussian Telecommunications Network’n yüzde seksen oranındaki hissesini 500 milyon dolarılık satın almasının ilk ödemesinden kaynaklanmıştır. lke aynı zamanda Türk firmalarınca bilgi iletişim sektörüne yapılan yatırımlarda Hollanda’dan (703 milyon dolar) sonra ikinci sırada yer almaktadır. (Akşam, 2008). Bu bölgede son beş yıl içerisinde, özellikle Rusya’ya yönelen yatırımlar azalmış gibi görünse de, bu durum aslında Rusya’da bulunan büyük lekli Türk yatırımlarının Hollanda’da kurulan holding şirketleri aracılığıyla oluşturulmasından kaynaklanmaktadır.

ABD, DYSY konusunda, gerek ev sahibi ülke gerekse yatırımcı ülke olarak dünya ölçeğinde birinci sırada yer almaktadır. Kuzey Amerika'ya gerçekleştirilen Türk DYSY'sinin 703 milyon dolar olan stok değerinin 701 milyon doları ABD'ye, gerçekleştirilmiştir.

Tablo 33. Yurtdışında Kurulan Firma Sayısı Bakımından İlk 10 Ülke

Ülke	Firma Sayısı	Sermaye İhracı (Milyon Dolar)
K.K.T.C	326	130
Romanya	223	275
Almanya	218	665
Rusya Fed.	191	291
Ukrayna	151	80
ABD	145	702
Hollanda	139	4.266
Azerbaycan	135	3.420
Kazakistan	131	598
Özbekistan	128	71
Toplam	1.787	10.498
	2.920	15.794

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı (2009b), *Kambiyo İstatistikleri: Yurtdışı Doğrudan Yatırımlara İlişkin İstatistikler (Ülke ve Yıl Bazında)*. * 2000 kümülatif değer olarak alınmıştır. **30.06.2009 itibariyle gerçekleşen yatırım miktarıdır.

Yurtdışında faaliyette bulunan firma sayısı bakımından 326 firma ile KKTC birinci, 223 firma ile Romanya ikinci, 138 firma ile Romanya üçüncü, 118 firma ile Azerbaycan dördüncü sırada yer alırken 94 firma ile Rusya Federasyonu beşinci sırada yer almaktadır. ABD'de 80 firma, Hollanda'da 86 firma, Kazakistan'da 79 firma, İngiltere'de 63 firma ve Özbekistan'da 62 firma faaliyet göstermektedir.

3.3.3. Türkiye'nin Sermaye İhracının Nedenleri

Türk Firmalarının DYSY nedenleri Akçaoğlu'(2005)'nin araştırmasındaki ulaştığı sonuçlar ele alınarak incelenmiştir. İlerleyen kısımda çalışmanın sonuçlarına değinilecektir. Ancak öncelikle Türkiye'nin ekonomisine yapısal anlamda bakıldığı zaman yapısal dönüşüm geçirdiği görülmektedir. 1980'de dışa kapalı ithal ikameci yapıdan, ihracata dayalı sanayileşmeye dayalı yapısal dönüşüm Türk firmalarının rekabet gücünü derinden etkilemiştir. Önceleri gümrük koruması altında ulusal pazar için yüksek kâr oranlarıyla çalışan Türk firmaları, özellikle Gümrük Birliği'yle birlikte

yabancı firmalarla iç pazarda da rekabet etmek zorunda kalmıştır. Bu, ülkemize gelen yabancı sermayeli doğrudan yatırımlardaki artışla belirginleşmektedir (Akçaoğlu, 2007, 118).

Türkiye’ye gelen DYSY tarihsel bir perspektifle “betimleyici ve yorumlayıcı” istatistiksel ve/veya ekonometrik yöntemler kullanarak, ampirik bulgulara dayalı “açıklama” (neden-sonuç) şeklinde ortaya koyan çok sayıda çalışma olmasına rağmen Türkiye’den dışarıya giden DYSY’leri sınırlı düzeyde de olsa inceleyen çalışmalarda bulunmaktadır (Yavan 2006, 12).

Çapraz ve Demircioğlu (2003)’e göre, Türk yatırımcıların yabancı ülkelerde yatırımı yurtdışına ilk başta çalışıp dönmek amacıyla gidip daha sonra sermaye birikimlerini orada değerlendirmeye karar veren girişimcilerle başlamıştır. Bu amaçla Avrupa’da yaşayan Türk nüfusun birikimlerinden faydalanmak isteyen bankalar yurtdışında yatırım yapma kararı almışlardır. Bu nedenle toplam sermaye ihracında bankacılık ve finans sektörü ilk sırada yer almaktadır. Bu konuda AB ülkeleri arasında en liberal mevzuata Hollanda sahiptir. Hollanda’da banka şubesi açan herhangi bir banka otomatik olarak diğer tüm AB üyesi ülkelerde de şube açmaya hak kazanır dolayısıyla ülke olarak en çok sermaye ihracı da Hollanda’ya olmuştur (Çapraz ve Demircioğlu, 2003, 62).

Erdilek (2003) Türkiye’ye giren ve Türkiye’den çıkan DYSY’lerin karşılaştırmalı analizini gerçekleştirmiştir. Çalışmaya göre, 1980 yılı sonrasında ülkemizin yurtdışında DYSY yapmasında hem ekonomik hem politik faktörler etkili olmuştur. Avrupa Birliği, ABD, Balkanlar, Batı Asya, Kuzey Afrika, Rusya Federasyonu ve bağımsızlığını yeni kazanan Türk Cumhuriyetleri’ndeki yeni piyasalar ve Türk özel sektörünün bu piyasaları kullanma yeteneği, ülkemizin sermaye ihracını olumlu yönde etkileyen önemli faktörler olmuştur. Arka arkaya yaşanan ekonomik krizler, politik belirsizlik, artan emek maliyetleri ise, hem yerli yatırımcıların dış piyasaları daha çok tercih etmelerine sebep olurken sermaye ihracını arttırmış hem de ülkemizdeki yabancı yatırımcıların yatırımlarını geri çekmelerine neden olmuştur (Erdilek, 2003).

Kayam ve Hisarcıklar (2009), sermaye ihracını belirleyen etmenleri, 1992-2005 döneminde, toplam çıkan yatırımların yoğunlaştığı onbir ülke üzerinde çekim modeli yaklaşımı ile incelemiştir. DYSY’nin ağırlıklı olarak yatay yatırımlar şeklinde olduğu ve iç pazarlara alternatif olarak pazarlara erişim amaçlı olduğu, tespit edilmiştir. Özellikle geçiş ülkelerine giden yatırımlarda ihracatçı firmalar, pazarlara daha iyi nüfuz

etmek için dağıtım kanalları oluşturmak amacıyla satış mağazası, depo vs. açmakta ya da paketleme tesisi gibi yatırımlara girişmektedirler (Kayam ve Hisarcıklar, 2009, 61).

İç pazarlara alternatif olarak dış pazarların hedeflenmesi iki nedenden kaynaklanabilir; ya ülkedeki iktisadi faaliyetler/Pazar firmanın ölçeğine göre gerçekten küçüktür ya da firma gerek ticaretin gerekse doğrudan yatırımların serbestleşmesi sonucu iç piyasada sert bir rekabetle karşılaşmakta ve pazardan aldığı pay azaldıkça ihracat ve/veya yabancı yatırımlarla yeni pazarlara ulaşmaya çalışmaktadır (Kayam ve Hisarcıklar, 2009, 60).

Bazı iktisatçılar sermaye hareketlerinin belirlenmesinde dış dünya koşullarının, yani uluslararası konjoktürün daha önemli olduğunu savunmaktadırlar. Bu faktörlere itici faktörler (push effects) denilmektedir. Bazı iktisatçılar ise sermayenin yöneldiği ekonominin yapısının sermaye hareketlerini belirlemede daha önemli olduğu yönündedir. Bu faktörlere de çekici faktörler (pull effects) denilmektedir (Kar ve Tatlısöz, 2008)

Türk firmalarının yurtdışına yatırım yapmalarının nedenlerini araştıran Akçaoğlu, (2005, 190) çalışmasında Türkiye'ye özgü itici nedenler ve yatırım yapılan ülkeye özgü çekici nedenler olarak bir sınıflandırma yapmıştır. Araştırmada firmaların yöneticilerine 34 muhtemel dış yatırım sebebi sorularak faktör analizine tabi tutulmuştur. Bu sınıflandırmaya göre Türk firmalarının yurtdışına yatırım yapmalarının nedenleri 9 ayrı faktörle açıklanmaya çalışılmış olup bu faktörler Tablo 33'de verilmiştir.

Tablo 34. Türk Firmaların Yurtdışı Yatırımlarının Nedenleri

Yerleşim Yerine Özgü Koşullar	
Türkiye'ye Özgü Koşullar	Hedef Ülkeye Özgü Koşullar
İtici Unsurlar Faktörü İç Rekabet Faktörü	Çekici Unsurlar Faktörü Dış Rekabet Faktörü Kaynak Faktörü Fırsat Faktörü Pazar Çeşitlendirme Faktörü İstikrar Faktörü Büyük Pazar Faktörü

Kaynak: Akçaoğlu, Emin (2005), Türk Firmalarının Dış Yatırımları: Saikler ve Stratejiler, Türkiye Bankalar Birliği, Ankara, ss.190.

Tablo 34'den de görüldüğü gibi Türkiye'ye özgü koşullar itici faktörler olarak iki grupta toplanmıştır. İtici unsurlar faktörü; Türkiye de üretim maliyetlerinin artışı, yüksek enerji maliyetleri, istikrarsız döviz kurları, yüksek faiz oranları, bürokrasiden kaynaklanan zorluklar, sermayenin erimesi, enerji tedarikinde yaşanan sıkıntılar, vasıflı

işçilerin temini, işçi ücretlerinin yüksek oluşu ve genel ekonomik istikrarsızlık gibi unsurları kapsamakta ve bu unsurların etkisiyle Türk işletmelerinin yurtdışına yatırım yaptıklarını göstermektedir.

İç rekabet faktörü yabancı sermayeli rakip firmaların Türkiye'deki yatırımları, yerli rakiplerin dış yatırımları, dış pazarlardaki kota engelleri, satın alınma tehdidi, müşteri konumundaki firmaların faaliyetlerini yurtdışına kaydırmaları ve ülkemizin Gümrük Birliği'ne katılması dolayısıyla iç piyasadaki rekabet artışını ifade eden unsurları kapsamaktadır.

Hedef ülkeye özgü koşulları açıklayan faktörler 7 grupta toplanmıştır.

Çekici unsurlar faktörü; yatırım yapılan yabancı ülkenin yatırım teşvikleri, düşük vergi oranları nitelikli işgücü, Avrupa Birliği'ne üyelik beklentisi ve teknolojiye erişim imkânı gibi unsurları ifade etmektedir.

Rekabet faktörü ev sahibi ülkenin ihracat pazarı konumundaki ülkelerdeki alıcıların pazarlık güçlerini ortadan kaldırma ve bu pazarların kaybedilme riskini ortadan kaldırma amacını içermektedir.

Evsahibi ülkenin dış yatırıma yönelen firmanın ihtiyaç duyduğu kaynaklara sahip oluşu, bu ülkedeki benzer bir kuruluşun değerinin altında satılıyor olması ve bu ülkedeki işçilik maliyetlerinin düşük olması kaynak faktörünün kapsamında ele alınan nedenlerdendir. Eski sosyalist ülkelerin pazar ekonomisine geçme çabalarının yarattığı fırsatlar ve Türkiye'deki iç piyasada artan rekabet durumlarına karşılık gelen nedenler fırsat faktörü kapsamında ele alınan nedenlerdir.

Dış yatırım yoluyla faaliyette bulunulan pazar sayısının artırılması pazar çeşitlendirme faktörünü, dış yatırımın yöneldiği evsahibi ülkenin genel istikrar düzeyi istikrar faktörünü ve yatırımın yöneldiği dış pazarın büyüklüğü de büyük pazar faktörünü açıklayan nedenlerdir.

Türkiye'ye DYSY girişi koşullarının yaratılması da sermaye çıkışına neden olmaktadır. Türkiye'nin yabancı yatırımcıları teşvik ettiği gibi, yerli yatırımcılar için avantajlı maliyet koşulları ve teşvik edici bir vergi ortamı yatırımların Türkiye'de kalmasını sağlayabilir. İstihdam üzerindeki vergi yüklerinin kaldırılması en önemli girdi unsurlarından biri olan işçilik maliyetlerini daha makul düzeylere çekebilirken, etkin bir teşvik mekanizması ile Türkiye'de yapılan yatırımlar daha çekici hale getirilebilir (Ercan, 2007).

3.3.4. Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Çıkışları Performans Endeksi

Son yıllarda gelişmekte olan ülkeler de yurtdışına sermaye ihracı yapmaktadır. Bu gelişmeden dolayı, ülkelerin yurtdışı yatırım yapma performanslarını ölçmek de önemli hale gelmiştir. UNCTAD, söz konusu ihtiyacı karşılamak amacıyla DYSY çıkışları performans endeksini (outward FDI Performance Index) geliştirmiştir. Bu endeks de DYSY girişleri performans endeksi ile aynı yöntemle hesaplanmaktadır. Yurtdışı Doğrudan Yatırım Performans Endeksinin iki önemli yönü bulunmaktadır: Birincisi, yüksek endeks değeri bir ülkenin firmalarının güçlü mülkiyet avantajlarının (ownership advantages) bulunduğunu ve bunun firmaları uluslararası alanda genişlemeye yöneltmesidir. Söz konusu avantajlar; yenilik, marka, finansal veya doğal kaynaklar, yönetim becerileri, tarihsel ve kültürel bağlantılar gibi konuları içermektedir. İkincisi, yüksek endeks değerinin, ana ülkenin (home country) ev sahibi ülkelere (host country) göre daha dezavantajlı (piyasa hacmi, üretim ve ulaştırma maliyetleri, altyapı yetersizliği gibi) olduğunu göstermesidir (Gövdere ve Topuz, 2009, 121-126).

Ancak yukarda bahsedilen avantajlar özelleştirme sonucunda elde edilen yatırımlardan ve finansal güçten de kaynaklanabilir. Bahsedilen avantajlar, firmaya özel veya firmanın sahip olduğu avantajlar olmasına rağmen, yatırımcı ülkenin ekonomik yapısı ve rekabet gücü ile ilintilidir. Bu özellikler sayesinde firmalar, ürünlerini yeni pazarlara çıkarma, güçlü rakiplerini uluslararası alanda takip etme ve bölgesel faaliyetlerini sınır ötesine dağıtarak risklerini çeşitli alanlara yayma konularında stratejik güç elde ederler (Apan, 2006, 87).

Tablo 35'te Türkiye için rakip olarak gösterilen Çek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan, DYSY'de başarılı olmuş Çin, İrlanda ve Türkiye'nin DYSY girişleri performans ve potansiyel endekslerindeki sıralamaları yer almaktadır. Türkiye, doğrudan dış yatırım performans göstergesi sıralamasında, 1990'lı yıllarda 100. sırada yer alırken, artış trendi göstererek 2001 yılında 50. sıraya yükselmiştir. Bu durum, bir yandan Türk firmalarının 1990'lı yıllardan itibaren doğrudan yatırımlar aracılığıyla uluslararasılaşma sürecine giderek daha fazla dâhil olduğunu, bir yandan da Türkiye'nin doğrudan dış yatırım tutarları ile bu konudaki potansiyelinin birbirine yaklaştığını düşündürmektedir (Apan, 2006, 89).

Tablo 35. Türkiye'nin Karşılaştırmalı Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Çıkışları Performans Endeksi Sıralaması (1990-2007)

Ülke	Yıllara Göre Performans Endeksi									
	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Türkiye	100	80	55	50	55	65	59	70	72	77
Macaristan	70	66	39	39	38	33	35	32	27	29
Çek	-	54	56	66	61	57	48	60	55	60
Polonya	63	85	84	118	95	86	62	53	38	38
Çin	36	41	62	57	53	59	72	62	58	59
İrlanda	12	28	27	30	30	36	22	10	9	11

Kaynak: UNCTAD, *World Investment Report 2005: Transnational Corporations and the Internationalization*, UN, New York and Cenova, ss.276.; UNCTAD (2009), *World Investment Report 2009: Transnational Corporations and the Infrastructure Challenge*, UN, New York and Cenova, ss.214-15.

Türkiye yabancı yatırımlardan şu ana kadar istediğini alamamasının yanı sıra Türkiye'deki yerli sermayenin de, özellikle son yıllarda, ülkelerinde yatırım yapmak yerine yurtdışında yatırım yapmayı tercih ettikleri gözlenmiştir. 2000 ve 2001 yıllarında gerçekleşen imalat yatırımlarında krizin etkisi olmakla birlikte, Türk firmalarının güçlü mülkiyet avantajına sahip oldukları da görülmektedir.

Türk firmaların yatırımlarının dağılımına bakıldığında son derece geniş bir coğrafyada faaliyetlerini sürdürdükleri görülmektedir. Yıllardır dünyanın dört bir yanında eğitim ve öğretim hizmeti veren Türk okulları bu açılımın altyapısını hazırlamıştır. Bu okullarda yetişen eğitimli Türk nüfusu ülkemizin yurtdışında yakaladığı en büyük fırsat niteliğindedir. Bugün pek çok ülkede, eğitimli insanların gerek üretim, gerekse satış ve pazarlama alanında faaliyet gösteren büyük firmalarda profesyonel olarak görev aldıkları görülmektedir. Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği Başkanı Bolat'a göre, ülke talebini karşılayacak üretim ölçeklerine ulaşip ihracatı ile dış pazarlarda belli bir yer edinen ve ürün-hizmet kalitesinde dünya standartlarını ulaşan firmaların yatırımları ülke lehine olacaktır (Dikbaş, 2005).

Türk firmalarının yurtdışı yatırımlarıyla birlikte, Türkiye'den yurtdışına giden işgücünün ülkelere göre dağılımı ve karakteristiği de değişiklikler göstermiştir. Önceleri müteahhitlerin yanında işçiler ve mühendisler giderken, yeni dönemde bankacısından elektronik mühendisine, modacısına ve yöneticisine kadar her alanda yetişmiş personel göçü söz konusu olmaktadır. Yüksek düzeyde nitelikli işgücü göçü veren gelişmekte olan ülkeler başlangıçta iktisadi açıdan olumsuz sonuçlarla karşı karşıya kalsalar da, bu işgücü sayesinde edindikleri bilgi ve teknoloji transferleri nedeniyle verimliliklerini ve

rekabet güçlerini artırma olanağına kavuşur ve uzun vadede yaşam kalitesini artırabilirler. (Aktan ve Vural, 2004, 10).

Günümüz rekabet ortamında, yurtdışındaki yatırımcıların toplam katma değerden daha yüksek pay alabilmesi marka yaratmaktan geçmektedir. Türk firmalarına bakıldığında yurtdışında kendi markalarıyla veya özellikle giriş yapmak istedikleri pazarda bilinen firmaları satın alarak faaliyette bulundukları görülmektedir. Örneğin Vestel'in beyaz eşyada dünyanın önemli üreticilerinden biri haline gelmesi, Arçelik'in Blomberg, Elektra Bregenz ve Leisure markalarını satın alarak orta-üst gelir grubuna erişmesi, Ülker Grubunun Godiva'yı satın alması Türk firmalarının marka gücü açısından geldiği noktayı ortaya koymaktadır. Markalaşma ve en önemlisi ürün tanıtımı yapılması, hem rekabeti hem de ihracatı artırıcı etki yaratabilir. Bu nedenle marka yaratma konusunda toplam katma değerden daha yüksek pay alınmasını mümkün kılacak stratejilerin geliştirilmesi gerekmektedir. Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından geliştirilen Turquality Projesi marka ürünlerle dünya pazarlarına yayılmasını amaçlamaktadır, ancak sınırlı kalan bu çalışmanın etkinliğin arttırılması için kurumsal düzenlemelere ihtiyaç vardır (Acar, 2009; Akçaoğlu, 2005; Çetik, 2006).

SONUÇ

Küreselleşen dünyada sermayenin hareketliliğinin artmasıyla yabancı sermaye, yatırım ortamı hangi ülkede daha uygun düzeyde ise orada üretime geçmektedir. Öncelikle gittiği ülkenin sermaye birikimini sağlayan doğrudan yabancı sermaye yatırımları, teknolojik yenilik ve yönetim bilgisiyle rekabeti geliştirip istihdam yaratmakta ve ihracat olanaklarını artırmaktadır. Ayrıca ülkelerin ödemeler dengesi açıklarının kapatılmasında, büyüme ve ekonomik kalkınmasında önemli katkılar sağlamaktadır. Bu nedenle doğrudan yabancı sermaye yatırımları, özellikle gelişmekte olan ülkeler için değerlendirilmesi gereken önemli unsurlardan biridir.

Sağladıkları ekonomik katkıların yanı sıra belirli noktalarda evsahibi ülke ekonomisi için bazı olumsuz etkileri de söz konusu olmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları genellikle büyük ölçekli çok uluslu şirketler tarafından yapılmaktadır. Bu şirketlerin sahip olduğu rekabet gücü ekonomide monopol oluşturmakta ve elde ettikleri kârın transferi sorun olabilmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ayrıca ülke ekonomilerinde yabancı denetimin artmasına, yerli şirketlerin yatırım yapan çok uluslu şirketlerle rekabet edememesi gibi sorunlara neden olabilmektedir. Ancak, yabancı sermayeyi engellemekten çok belirli şartlarda, hedef sektörlerle sermaye girişi sağlamak ekonomiye yapacağı olumlu katkı açısından daha akılcı bir yaklaşım olacaktır.

Sanayi devrimini gerçekleştiren İngiltere'nin sömürgelerindeki yatırımları ile başlayıp, ABD'nin Birinci Dünya Savaşı sonrasında devreye girmesiyle artan yabancı sermaye, ülke ayrımı yapmaksızın bugün dünyanın her tarafında yatırımlarını gerçekleştirmektedir. Kaynak transferine neden olduğu ve siyasal baskı grubu oluşturduğu gerekçesiyle gelişmekte olan ülkelerin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına olumsuz bakış açısı, kalkınmaya olan katkısının anlaşılmasıyla büyük ölçüde değişmiştir. Böylece 1980'li yıllara kadar genellikle gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye yatırımları, 1980'lerden sonra gelişmekte olan ülkelere de yönelmiştir. Bu doğrultuda liberalleşme, özelleştirme, firma birleşme ve devirlerine yönelik teşvik edici düzenlemeler yaygınlaşmıştır.

Gelişmekte olan ülkelere özellikle 1990'lı yıllardan sonra önemli oranda artış gösteren doğrudan yabancı sermaye yatırımları, 2000 yılında 257 milyar dolar, 2007 yılında 500 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılında ise gelişmekte olan ülkeler

yaklaşık %20 artışla 620 milyar dolarlık yatırım çekebilmiştir. Çin gelişmekte olan ülkelerin en çok rekabet ettiği ülke olurken, İrlanda uyguladığı kalkınma modeliyle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında öne çıkan ülke olmuştur. Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Polonya, 1990'lı yılların başından itibaren serbest piyasa ekonomisine geçişi gerçekleştirerek gerek başlattıkları özelleştirme çalışmaları, gerekse Avrupa Birliği'ne olan coğrafi yakınlık ve maliyet avantajları gibi etkenlere bağlı olarak yabancı yatırımcıların ilgi odağı haline gelmiştir.

Sektörel anlamda doğal ve tarımsal kaynaklarla başlayan yabancı sermaye yatırımları günümüze kadar bilgi işlem, nükleer maddelere ve hizmet sektörü yatırımlarına kadar uzanan bir gelişim süreci geçirmiştir. Özellikle 1985'den sonra turizm, bilgi işlem, otomotiv, telekomünikasyon ve nükleer maddeler yabancı sermayeyi çeken sektörler haline gelmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında son yıllarda hizmetler sektörü özellikle ticaret ve finansal hizmetler önde gelen sektörler olmuştur.

Ekonomik kalkınma için yabancı sermayeden yararlanma yolunu seçen ülkemizde 1950'lerden itibaren dış kaynaklara bakışın değişmesiyle liberal politikalar oluşturmaya yönelik çalışmalar başlamıştır. Yabancı sermaye ile ilgili ilk yasal düzenleme 1950 yılında 5583 sayılı "Hazinece Özel Teşebbüslere Kefalet Edilmesine ve Döviz Taahhüdünde Bulunulmasına Dair Kanun" ile yapılmıştır. 1954 yılında yürürlüğe giren "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu" ise dünyanın o zamanki en liberal kanunu olmasına rağmen yaşanan ekonomik istikrarsızlıklar, bürokratik güçlükler, yeterli olmayan iktisat politikaları uygulamaları, kalifiye işgücü eksikliği ve altyapı eksikliği gibi nedenlerle 1980'li yıllara kadar yabancı sermaye girişi sınırlı olmuştur.

24 Ocak 1980 İstikrar Kararları ile uygulanmaya başlanan liberalizasyon politikalarıyla sanayileşmiş ülkelerin yatırımcıları için cazip hale gelmiş ve yabancı sermaye girişlerinde artış meydana gelmiştir. Ancak aynı dönemde, kısıtlayıcı yabancı sermaye kanunu uygulayan diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, yabancı sermaye girişleri oldukça düşük kalmıştır. Sermaye girişlerinin beklenenin altında gerçekleşmesinin nedenleri ülkede yaşanan kronikleşmiş enflasyon, ekonomik ve politik istikrarsızlık, mevzuatın sık değişmesi, maliyetlerin yüksekliği gibi nedenler sayılabilir. Ekonomik büyüme için özellikle borçlanma yolu ile finansmanı yolunun seçilmesi ise Türkiye'nin geleceği konusundaki beklentileri olumsuz etkilemiştir.

2003 yılıyla birlikte daha fazla doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekmeye başlarken, bu artışta, 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu, yabancı yatırımcılara yönelik teşviklerin artması, ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanması, özelleştirme ve banka birleşmeleri etkili olmuştur. Son dönemde ABD’de yaşanan mortgage krizi ise yatırımcıları Türkiye’de perakende gayrimenkul sektörü olarak adlandırılan alışveriş merkezi yatırımlarına yöneltirken, Türkiye üretim kapasitesini ve istihdamı arttıran doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında kayda değer artışlar gerçekleştirilememiştir. Türkiye için önemli olan ülkeye teknoloji, hizmet vb. alanında yenilik getirecek ve ihracata yönelik olan yatırımlardır. Bu yatırımlar ülkeye getirecekleri sermaye yanında teknoloji ve yönetim bilgisiyle üretimi olumlu yönde etkileyerek büyüme hızını artıracak, istihdam ve ödemeler bilançosu üzerinde de olumlu etkilerde bulunacaktır.

1980’li yıllardan itibaren çeşitli avantajlar nedeniyle Türk firmalarının yurtdışı yatırımları giderek artmaktadır. Ülkemize yabancı sermaye reel yatırım yerine daha çok özelleştirmeler, şirket birleşmeleri ve gayrimenkul alımı için gelirken Türk firmaların yatırımlarını başka ülkelere yönlendirmesi düşündürücü ve önemli bir gelişmedir. Son yıllarda artan sermaye ihracının ülkeye giriş yapan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının olumlu etkilerini kısıtlayacağı düşünülse de getirileri de olacaktır. Aslında yatırımcılar, yurtiçindeki yatırım ortamından şikâyetçi olmakla birlikte, kendisi için uygun bulduğu ortamlardaki fırsatları da değerlendirmektedir. Özellikle 2000 ve 2001 yıllarında gerçekleşen dış yatırımlarda krizin etkisi olmakla birlikte, Türk firmalarının güçlü mülkiyet avantajına sahip oldukları görülmektedir.

Dünya ölçeğinde rekabet gücüne ulaşan Türk firmaları yatırım yaptıkları ülkelere teknolojisi, birikimi ve markasını taşıyarak, dünya pazarlarında söz sahibi olmak ve çevre ülkelerle açılabilmek için yatırım yapmaktadır. Türk firmaları son yıllarda ağırlıklı olarak komşu ülkeleri tercih etmektedirler. Özellikle ucuz işgücüne sahip ülkelerin, dünya ticaret sistemine entegrasyonu ile rekabet avantajı sağlayan Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Mısır gibi ülkelere yönelmiştir.

Bir ülkede istikrarlı ve uygun bir yatırım ortamı sadece yabancı yatırımcılar için değil aynı zamanda yerli yatırımcılar için de büyük önem taşımaktadır. Her ne kadar çıkan sermaye uzun vadeli strateji içerse de, yurtdışındaki girişimcilerin birikimlerini değerlendirme düşüncesiyle başlayan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının etkinliğinin artırılması için yurtiçi yatırımların da teşvik edilmesi gerektiği gözden kaçmamalıdır.

Türkiye doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına karşı olumsuz bir tutum sergilemeyen, büyük pazar olanaklarına, eğitilmiş ve nitelikli işgücüne oldukça liberal düzenlemelere sahip bir ülkedir. Ayrıca rakip ülkelere göre çok önemli dezavantajları bulunmamaktadır. Ancak gelen ve giden doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının miktarı açısından gelişmiş ülkelerin gerisinde olduğu gibi birçok gelişmekte olan ülkeden de geri kaldığı görülmektedir. Türkiye'nin karşılaştırmalı rekabet gücünün artırılması yönünde belirli hedeflerin oluşturulması, gerekli politika ve düzenlemelerin uygulamaya geçirilmesi konusunda çalışmalar sürdürülmelidir.

Gelişmekte olan ülkelerde imalat sanayinin yapısındaki hammadde ve emeğe dayalı üretimden, teknoloji yoğun üretime dönüşümle birlikte ekonomilerin karşılaştırmalı üstünlüğünü ise yeni teknolojiler belirlemektedir (Karluk, 2007, 233). Ancak ülkeye transfer edilecek teknolojinin çalınması veya kopyalanması riski, dış yatırımlar bakımından bir engel oluşturmakta ve ülkenin uluslararası bakımdan cazibesini düşürmektedir. Bu noktada, Türkiye'nin uluslararası piyasalardaki rekabet gücünü ve ihracatını olumsuz etkileyen önemli unsurlardan biri mülkiyet hakları ile ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak buradaki sorun, büyük ölçüde uygulamaya ilişkindir ve yatırımların düşük teknoloji ve ithalata bağımlılığı yüksek sektörlerle yönelmesine neden olabilmektedir. Daha fazla katma değer üreten sektörlerle doğrudan yabancı sermaye yatırımı girişi yerli firmalar açısından kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlayarak üretim kapasitesini artırır. Bu nedenle fikri mülkiyet haklarının korunmasına gereken önem verilmelidir.

Başarılı ülke örnekleri ve işgücü nüfusu dikkate alındığında, yabancı yatırımları yüksek katma değer yaratacak emek yoğun sektörlerle yönlendirmek daha doğru olacaktır. Çünkü bu tür yatırımlar daha çok imalat sanayine dönüktür ve imalat sanayine gelen yatırımların ihracat potansiyeli de yüksektir. Yazılım ve bilişim hizmetleri sektörü, Türkiye'nin bu alanda yetişmiş ve yetişmekte olan insan kaynakları da gözönüne alındığında gelişme potansiyeli taşıyan sektörleri arasında görülmektedir (YASED, 2008, 28). Ancak bu sektörlerin gelişmesini teşvik eden politikalardan bugüne kadar beklenen sonuç elde edilememiştir. Bu noktada sanayiye göre daha yüksek katma değer yaratan alanlarda Ar-Ge çalışmalarına daha fazla kaynak ayrılması, Ar-Ge teşvik politikalarının yanında, sanayinin Ar-Ge ve yenilik yeteneğinin artırılması için mevcut yapıların birbirini tamamlayacak biçimde gelişmelerini sağlayacak uygun bir ortam ve iklimin yaratılması gerektiği öne çıkmaktadır (Karluk, 2007, 233).

Sonuç olarak, yabancı sermaye gelsin de nasıl gelirse gelsin düşüncesiyle değil, ülkenin rekabet gücünü arttıracak sektörlerle yapılacak yatırımları kendisine hedef kitle olarak tercih etmelidir. Bu tip yatırımcıları çekerken yerli yatırımcıyı da ülkede yatırım yapmaktan uzaklaştırmayacak uzun vadeli devlet politikaların oluşturulması için siyasi ve ekonomik istikrar sağlanmalıdır. Yasal sistemin eksiklikleri tamamlanmalı ve uygulamalardan kaynaklanan sorunlar ortadan kaldırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- ACAR, İbrahim (2009), “Dünya şirketleri kelepirci oldu Türk firmaları peşine düştü”, *Star Gazetesi*, 29 Ağustos 2009.
- AÇIKALIN, S., E. Gül, E. Yaşar, (2006), “Ücretler ve Büyüme ile Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.16. ss.271-282.
- AFŞAR, Muharrem (2004), “Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Bankacılık Sektörü”, *Ege Akademik Bakış*, C.4. S.1-2. ss.85-101.
- AKÇAOĞLU, Emin (2005), *Türk Firmalarının Dış Yatırımları: Saikler ve Stratejiler*, İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği.
- AKÇAOĞLU, Emin (2007), “Türk Dış Yatırımları ve Uluslararası Rekabet Gücü”, *Ekonometri*, Ocak-Şubat 2007, ss.118-119.
- AKDİŞ, Muhammet (1988), *Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler*, YASED Yayın No:33, İstanbul.
- AKLAN, Nejla A, (1997), “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları”, *DTM Dış Ticaret Dergisi*, S.6, Temmuz 1997.
- AKŞAM (2008), “Turkcell Belarus’ta BeST Oldu”, *Akşam Gazetesi*, 31 Temmuz 2008.
- AKTAN, Coşkun Can, Vural Y. İstiklal (2004), “Vergi Rekabeti”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.22.ss.1-18.
- AKTAŞ, Ramazan (2006), “Yabancı Sermaye Niçin Önemli?”, www.hurfikirler.com, 15 Şubat 2006, Erişim 20.10.2008.
http://www.hurfikirler.com/hurfikir.php?name=Kose_Yazilari&op=listfull&secid=19
- AKTÜRK, L., N., Ş. Tüylüoğlu (2006), “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Çekme Çabalarının Kurumsallaşması:Yatırım Promosyon Ajansları”, *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.2, S.3, ss.85-105.
- ALAGÖZ, M., E. Savaş, N. Topallı (2008), “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Deneyimi 1992-2007”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.7, S.1, ss.79-89.
- ALGAN, Neşe (1998), *Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler*, YASED, Yayın No:33, İstanbul.

- APAN, Evrim (2006), “Türkiye’nin Yurt Dışına Doğrudan Yatırımları ve Türk Firmalarının Doğrudan Dış Yatırımlarını Etkileyen Faktörler”, *Uzmanlık Tezi*, T.C. Hazine Müsteşarlığı.
- ARIKAN, Deniz (2006), *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları*, İstanbul: Arıkan.
- AYDEMİR, D., Kırılı, (2005), *Çok Taraflı Yatırım Garanti Kuruluşu (MIGA) ve Yabancı Yatırımların Politik Risklere Karşı Korunması*, İstanbul:Legal.
- AYKOL, B., G.Kurt (2006), *Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Gelişmeler ve Türkiye İçin Stratejik Planlama ve Konumlanma Yaklaşımı*, İzmir: EĞİAD.
- AYKUT, D., S. Sayek (2007), “Doğrudan Yabancı Yatırımların Sektörel Kompozisyonunun Ekonomik Büyümeye Etkisi”, *Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları*”, C.2 S.3 ss.33-64.
- AYDOĞUŞ, İ. E. Kutlu, S., Yıldırım (2005), “Yolsuzluk ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar” *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C:7, S.2. ss. 1-21.
- BAL, Harun (1998), *Gelişme Sürecinde Dış Finansman Kullanımı ve Türkiye*, T.C. Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi, Yayın No:16, Ankara.
- BAL, Harun (2000), “Yabancı Sermaye Yatırımlarına Yönelik Uluslararası Kuruluşların Faaliyetleri ve Türkiye Ekonomisinde Yabancı Sermaye Yatırımları”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* C. 6, S.6, ss.239-263.
- BATMAZ, N., H. Tunca, (2007), “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Bölgesel Belirleyicileri Üzerine Bir Eş Bütünleşme Analizi (1992–2003)”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. S.1, ss. 199-224.
- BAYRAKTAR, Fulya (2003) *Dünyada ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları*, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Genel Araştırmalar, GA/03-1-1, Ankara. “
- CANDEMİR, Aykan (2006a), *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler: Bir Uygulama*, Cilt1 “Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler”, YASED, İstanbul: Euromat.
- CANDEMİR, Aykan (2006b), *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler: Bir Uygulama*, Cilt2, YASED, İstanbul: Euromat.
- CÖMERT, Faruk (2000), “İstihdam Sorunu ve Yabancı Sermaye”, *Hazine Dergisi*, S:13. ss.1-27.

- ÇALIŞKAN, Özgür (2003), “Dünya Yatırım Raporu-2002 Çerçevesinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Değerlendirmeler”, *Dış Ticaret Dergisi*, S.27, Ocak 2003.
- ÇAPRAZ, İ. İ., Demircioğlu (2003), *Türkiye’den Yurtdışına Doğrudan Sermaye Yatırımları Türk Yatırımcıları*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- ÇEŞTEPE, H., Ş. Tüylüoğlu (2006), “Yabancı Doğrudan Yatırımlar Yoluyla Teknoloji Transferi: İrlanda Örneğinden Türkiye İçin Dersler”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.61, S.2, ss.45-62.
- ÇETİK, Arzu (2006), “Ege’nin üç markası Turquality’e girdi”, *Hürriyet Gazetesi*, 21 Aralık 2006.
- ÇETİNKAYA, Murat (2004), “Türkiye Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımının Önemi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.11, ss.239-260.
- ÇETİNTAŞ, Hakan (2001), “Global Bir Ekonomide Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Rekabet”, *Dış Ticaret Dergisi*, S.22, Temmuz 2001.
- DEĞER, M. K., Emsen, Ö. Selçuk (2005), *Geçiş Ekonomileri ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermayenin Dinamikleri*, Atatürk Üniversitesi, Yayın No:953, Erzurum.
- DELİCE, Güven (2005), “Doğrudan Yabancı Yatırım İstatistiklerinde Kullanılan Verilerin Kalitesi ve Güvenilirliği”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.6. S.2.ss.171-198.
- DEMİRCAN, Hayrettin (2003), *Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri*, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü Araştırma ve İnceleme Dizisi, Yayın No:35 Ankara.
- DESAI, M., C. Foley, J. R. Hines (2002), “International Joint Ventures and the Boundaries of the Firm”, *NBER Working Papers*, No: 9115.
- DİKBAŞ, Kadir (2005), “Küresel Ekonominin Türk Oyuncuları”, *Aksiyon Dergisi*, S.532.
- DÖNMEZ, Ebru (2004), “İrlanda Kalkınma Modeli 2” *Son Baskı Dergisi*, S.5.
- DPT, (2000), *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara.
- DTM (2004), “İrlanda’nın Ekonomik Kalkınması”, *Dış Ticaret Dergisi*, S.31, Nisan 2004.

- DUMLUDAĞ, Devrim, (2006), “Doğrudan Yabancı Yatırım Hareketlerinden Yatırım Promosyon Ajanslarının Rolü-Türkiye Örneği”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.11, S.1, ss.219-237.
- DURAN, C., M. Saraçoğlu (2008), “Çin Ekonomisindeki Reformlar ve Ç, in’in Dünya Ticaret Örgütüne Üyeliği Üzerine Bir Değerlendirme”, *Kamu-İş*, C.10, S.1, ss.93-112.
- DURAN, Mustafa (2002), *Türkiye’de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Etkinliği*, T.C. Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi, Yayın No:32, Ankara.
- DURAN, Mustafa (2003), *Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları*, T.C. Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi, Yayın No:33, Ankara.
- EKİNCİ, Alper (2005) *Çin Yabancı Sermaye Türkiye*, ” Ankara: Turhan.
- EMİL, Dilek (2003), “Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze İzlenen Yabancı Sermaye Politikaları”, *Hazine Dergisi*, Özel Sayı. ss.109-119, Ankara.
- ERCAN, Metin (2007), “Türkiye’nin Dış Yatırımları”, *Radikal Gazetesi*, 17 Ekim 2007.
- ERDİLEK, Asım (2003), “A Comparative Analysis of Inward and Outward FDI in Turkey”, *www.allbusiness.com*, Erişim:10.03.2009.
<http://www.allbusiness.com/legal/international-law-foreign-investment-finance/242132-1.html>
- ERSUNGUR, Ş. Mustafa, F.Lebe, (2009), “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımını Etkileyen Ekonomik Faktörlerin Ampirik Analizi”, 10. Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, 27-29 Mayıs, Erzurum: Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.
- GÖRGÜN, Tuğrul (2004), *Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi Çerçevesinde Yatırımların Geliştirilmesinin Etkin Kurumsal Yapılanmaları, Uzmanlık Tezi*, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ankara.
- GÖVDERE, Bekir (1999), “Çin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Çekmede Neden Başarılıdır: İşlem Maliyetleri Yaklaşımı”, *Dış Ticaret Dergisi*, S.13, Nisan 1999.
- GÖVDERE, Bekir (2003), “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicilerinin Günümüzdeki Geçerliliği”, *Dış Ticaret Dergisi*, S.28, Nisan 2003.

- GÖVDERE, B., H. Topuz (2009), “Türkiye ve AB’nin Yeni Üyelerinin Yabancı Yatırım Endeksleri Açısından Karşılaştırılması”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.10, S.1 ss.117-135.
- GÖVER, Z. Tuğrul (2005), *Doğrudan Yabancı Yatırımların Uluslararası Ticarete Etkileri: Türkiye Değerlendirmesi*, T.C. Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi, Yayın No:40, Ankara.
- GÜÇLÜ, Yücel, (2003), “Yabancı Sermaye Çekimi, Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmaları”, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, S.8
- GÜR, Betül, (2003), Yeni Dünya Düzeninde Ulusaşırı Şirketlerin Yeri, *Dış Ticaret Dergisi*, S.28, Nisan 2003.
- GÜRSOY, Elif (2001), “Avrupa Anlaşmalarının Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerinin. Ekonomik Gelişimine Etkisi”, *Dış Ticaret Dergisi*, S.23, Ekim 2001.
- HARMANCI, Mehmet (2004), *Çok Uluslu Şirketler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları*, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş, Araştırma Müdürlüğü, GA-04-1-2, Ankara.
- HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI (2009), *Kambiyo İstatistikleri: Yurtdışı Doğrudan Yatırımlara İlişkin İstatistikler (Ülke ve Sektör Bazında)*, Ankara.
- HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI (2009), *Kambiyo İstatistikleri: Yurtdışı Doğrudan Yatırımlara İlişkin İstatistikler (Ülke ve Yıl Bazında)*, Ankara.
- HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI, *Uluslararası Doğrudan Yatırım İstatistikleri: İzin Verilen Yabancı Sermayenin Ülkelere Dağılımı (1980-2003)*, Ankara.
- HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI, *Uluslararası Doğrudan Yatırım İstatistikleri: Türkiye’de Yıllara Göre Yabancı Sermaye Yatırımları (1980-2003)*, Ankara.
- HMYSGM (2005), *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2004 Yılı Raporu*, Ankara.
- HMYSGM (2006), *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2005 Yılı Raporu*, Ankara.
- HMYSGM (2007), *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2006 Yılı Raporu*, Ankara.
- HMYSGM (2008), *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2007 Yılı Raporu*, Ankara.
- HMYSGM (2009a), *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2008 Yılı Raporu*, Ankara.
- HMYSGM (2009b), *Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni*, 2009, Ankara.
- HMYSGM (2003), *Yabancı Sermaye Raporu 2002*, Ankara.
- HÜRRİYET (2006), “Türk işadamlarının yeni gözdesi Mısır”, *Hürriyet Gazetesi*, 25 Nisan 2006.
- İSO (2002), *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Türkiye: Durum Tespiti ve Stratejik Plan*, İstanbul: İSO Yayınları.

- KAR, M., F., Tatlısöz, (2008), “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi” *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İİBF Dergisi*, S.14.
- KAR, M., M. A., Kara (2003), “Türkiye’ye Yönelik Sermaye Hareketleri ve Krizler”, *Dış Ticaret Dergisi*, S.29, Temmuz 2003.
- KARABALIK, Hakan (1998), Orta Avrupa Ülkelerinde Yabancı Sermaye Yatırımları ve Özelleştirme”, *Dış Ticaret Dergisi*, S.9, Nisan 1998.
- KARACASULU, Nilüfer (2001), “Uluslararası Teknoloji Transfer Süreci ve Yöntemleri”, *Dış Ticaret Dergisi*, S.20, Ocak 2001.
- KARAGÖZ, Kadir (2007), “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerini Belirleyen Faktörler:1970-2005”, *Journal of Yaşar University*, C.2, S.8, 929-948
- KARLUK, Rıdvan (1983), *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları*, İTO Ekonomik Yayınlar Dizisi, Yayın No: 13, İstanbul.
- KARLUK, Rıdvan (2001), *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı*, Ankara: TCMB Yayınları.
- KARLUK, Rıdvan (2007), *Cumhuriyet’in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi ’nde Yapısal Dönüşüm*, (Gözden geçirilmiş 11. Baskı), İstanbul: Beta.
- KAYAM, S., Suna, M. Hisarcıklar, (2009), “Türkiye’den Çıkan Doğrudan Yatırımları Belirleyen Etmenler, 1992-2005”, *İktisat İşletme ve Finans*, C.24, S.280, ss.47-70.
- KAYMAK, Hasan (2005), “Yabancı Doğrudan Yatırımları Artırmak İçin Teşvikler Gerekli ve/veya Yeterli Mi?”, *Maliye Dergisi*, S.149, ss.74-104.
- KOVANCILAR, Birol (2003?), *Ülkemizde Yatırım Ortamının İyileştirilmesi, Yatırımların Teşviki ve Avrupa Birliği Uygulamaları Çerçevesinde Alternatif Modeller*, İstanbul: TÜGİAD Ekonomi Ödülleri Kitapları;4.
- KULA, Ferit (2003), “Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.4, S.2.141-154.
- LOEWENDAHL, Henry, Ebru Ertugal-Loewendahl, (2001), “Turkey’s Performance in Attracting Foreign Direct Investment: Implications of EU Enlargement,” *Economics Working Papers*, No: 8. ss.1-44.
- OK, S. Tuluğ (2006), “Doğrudan yabancı Sermayenin Hizmet Sektörüne Kayışı ve Dış Kaynak Kullanımı”, *Öneri Dergisi*, S:26, ss.105-111.

- OKSAY, Suna (1998), “Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde, Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek, Değerlendirilmesi”, *Dış Ticaret Dergisi*, S.8. Ocak 1998.
- ORAZGILICOV, Dövrən (2006), *Milletlerarası Doğrudan Yatırımlar Açısından Joint Venture*, İzmir: Güncel.
- ORMANOĞLU, Burhan, (2004), “Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Uyuşmazlıkların Çözümünde Uluslararası Tahkim”, Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, Ankara: Maliye Bakanlığı.
- ÖĞÜTÇÜ Mehmet (2003), “Türkiye’nin Geleceğine Yatırım Yapmak: Doğrudan Yabancı Yatırım Kazançlarını “cezp etmek”, “kazanmak” ve “sürekliliklerini devam ettirmek” için Rekabet Etmek”, *Stradigma*, S.8, ss.1-19.
- ÖZEN, A. H.Tandırcıoğlu (2003), “Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.5. S.4. ss.105-129.
- ÖZTEMİR, Necmettin (2008), “Türk Tekstil Sektörünün Müteşebbis Ruhunu Elbirliği ile Canlı Tatalım”, *İşveren*, C.46, ss.22-25.
- ÖZTÜRK, Lütfü (2004), “Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış”, *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.7. ss.110-128.
- ÖZYILDIZ, R.Hakan (1998), “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında Karar Alma Prosedürü”, *Hazine Dergisi*, S.11.
- PAYZYLLAYEV, Batyr (2007), “Yabancı Sermaye Kavramı ve Türkmenistan’daki Doğrudan Türk Yatırımları”, *Yüksek Lisans Tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- RG (2003a), “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu”, *Resmi Gazete*, No.25141, 17 Haziran 2003.
- RG (2003b), “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Uygulama Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, No.25205, 20 Ağustos 2003.
- RG (2003c), “4916 Çeşitli Kanunlarda ve Maliye Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”, *Resmi Gazete*, No:25173, 19 Temmuz 2003.
- RG (2006), “Türk Parasını Koruma Hakkında Kanun”, *Resmi Gazete*, No:26122, 28 Mart 2006.

- SABIR, Hasan (2002a). “Gelişmekte Olan Ülkeler Arasında Ekonomik Entegrasyon: Mercosur Örneği”, *Dış Ticaret Dergisi*, S.25, Temmuz 2002.
- SABIR, Hasan (2002b). “ Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Gelişmekte Olan Ülkelere Yönlendirici Politikalar”, *Dış Ticaret Dergisi*, S.26, Ekim 2002.
- SAVAŞAN, Fatih (2006), “Vergisel Teşviklerin Yabancı Doğrudan Yatırımlar Üzerindeki Etkisi”, *Mevzuat Dergisi*, S.107.
- SEYİDOĞLU, Halil (2001), *Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama*, İstanbul: Güzem.
- SOLAK, Fahri (2003), “Türkiye-Orta Asya Cumhuriyetleri Dış Ticaret İlişkilerinin Gelişimi”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.18, S.1.ss.69-96.
- SOYDAL, Haldun (2007), “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Verimlilik Analizi: Otomotiv Sektörü Üzerine Bir Uygulama”, *Doktora Tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- ŞAHİN, Afşin, (2004) “Çok Uluslu Şirketlerin Davranışlarının Genel Açıklamaları Ve Teorik Yaklaşım”. Erişim: 01.03.2009.
<http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=194>
- ŞİMŞEK, Mevlüdiye (2006) “Değişen Dünya Koşullarında Çin Halk Cumhuriyeti ve Dış Ticaret Bakımından Türkiye-Çin arasında Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri” *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.26, ss.1-24.
- TANRIKULU, A. Kenan (2002), “Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Türkiye’nin Yatırım İmajı”, *Active*, No:26.
- TİRYAKİOĞLU, Bilgin, (2001), *Doğrudan Yabancı Yatırımlara İlişkin Uluslararası Düzenlemeler, Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye*, Ankara: TCMB Yayınları.
- TÖRE, Nahit (2001), *Dünyada Yabancı Sermaye Akımları, Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye*, Ankara: TCMB Yayınları.
- TÜRKMEN, Sibel Yılmaz (2006), “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”, *Doktora Tezi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- UNCTAD (1998), *World Investment Report 1998: “Trends And Determinants”*, UN: New York and Cenova.
- UNCTAD (2005), *World Investment Report 2005: “Transnational Corporations and the Internationalization”*, UN, New York and Cenova.

- UNCTAD (2008a), *Annex Table: "Inward FDI flows, by Host Region and Economy, 1970 - 2007"*, UN: New York and Cenova.
- UNCTAD (2008b), *Annex Table: "Inward FDI stocks, by Host Region and Economy, 1980 - 2007"*, UN: New York and Cenova.
- UNCTAD (2008c), *Annex Table: "Outward FDI flows, by Host Region and Economy, 1970 - 2007"*, UN: New York and Cenova.
- UNCTAD (2009), *World Investment Report 2009: "Transnational Corporations, Agricultural Production and Development"*, UN: New York and Cenova.
- UYSAI, Tahir (2007), "Doğrudan Yabancı Yatırımlar Türkiye Ekonomisi İçin Yeni ve Önemli Bir Olgudur", *İşveren Dergisi*, C.45, S.8, ss.27.
- UZUN, B. T. YOMRALIOĞLU (2007), "Türkiye'de Yabancıların Taşınmaz Edinimi: Arazi Yönetimi Bağlamında Bir İnceleme" *TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 11. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı*, Ankara: TMMOB.
- VENTURA, Ketı (2005), "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında Çok Uluslu Şirketlerin Çin Pazarına Yönelme Eğilimleri Türkiye Yönünden Bir Değerlendirme" *Yönetim ve Ekonomi*, C.12, S.1.
- VERNON, Raymond (1966), "International Investment and International Trade in the Product Cycle", *Quarterly Journal of Economics*, C.80, ss.190-207.
- YASED (2007), *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Değerlendirme Raporu*, İstanbul.
- YASED (2008a), *Dünya Yatırım Raporu 2008*, İstanbul.
- YASED (2008b), *Türkiye'de Fikri Mülkiyet Haklarının Korunması: Uluslararası Doğrudan Yatırımlara Etkiler*, YASED Yayın No: 11/58, İstanbul.
- YASED (2009), *Dünya Yatırım Raporu 2009*, İstanbul.
- YAVAN, Nuri (2006), "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Lokasyon Seçimi Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma", *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- YILMAZ, Kamil (2006), *Türkiye İçin Doğrudan Yabancı Yatırım Stratejisine Doğru*, YASED Yayın No:12/54, İstanbul.
- YILMAZ, Kamil (2007), *Türkiye İçin Doğrudan Yabancı Yatırım Stratejisine Doğru*, YASED, İstanbul.
- YÜCEL, Fatih (1999), "Kıta Çini: Asya Ejderi'nin Sancıları", *ATOVIZYON*, Ağustos 1999.

- YÜKSELER, Zafer (2005), “*Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İş/Yatırım Ortamı İlişkisi*”, Ankara: TCMB Yayınları.
- ZENGİN, A. B. Erdal (2003), “Türkiye Ekonomisi Açısından Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Bir Değerlendirme”, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, C.18. S.203. ss.52-68.

EKLER

Ek 1: Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu

Kabulü: 5.6.2003

R.G. Tarihi: 17.6.2003

Kanun No. 4875

R.Gazete No. 25141

Amaç ve kapsam

MADDE 1. - Bu Kanunun amacı, doğrudan yabancı yatırımların özendirilmesine, yabancı yatırımcıların haklarının korunması ile yatırım ve yatırımcı tanımlarında uluslararası standartlara uyulmasına, doğrudan yabancı yatırımların gerçekleştirilmesinde izin ve onay sisteminin bilgilendirme sistemine dönüştürülmesine ve tespit edilen politikalar yoluyla doğrudan yabancı yatırımların artırılmasına ilişkin esasları düzenlemektir. Bu Kanun, doğrudan yabancı yatırımlara uygulanacak muameleyi kapsar.

Tanımlar

MADDE 2. - Bu Kanunda geçen;

a) Yabancı yatırımcı: Türkiye’de doğrudan yabancı yatırım yapan,

1) Yabancı ülkelerin vatandaşlığına sahip olan gerçek kişiler ile yurt dışında ikamet eden Türk vatandaşlarını,

2) Yabancı ülkelerin kanunlarına göre kurulmuş tüzel kişileri ve uluslararası kuruluşları,

b) Doğrudan yabancı yatırım: Yabancı yatırımcı tarafından,

1) Yurt dışından getirilen;

- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasıncı alım satımı yapılan konvertibl para şeklinde nakit sermaye,

- Şirket menkul kıymetleri (Devlet tahvilleri hariç),

- Makine ve teçhizat,

- Sınaî ve fikrî mülkiyet hakları,

2) Yurt içinden sağlanan;

-Yeniden yatırımda kullanılan kâr, hâsılat, para alacağı veya malî değeri olan yatırımla ilgili diğer haklar,

- Doğal kaynakların aranması ve çıkarılmasına ilişkin haklar,

Gibi iktisadî kıymetler aracılığıyla;

i) Yeni şirket kurmayı veya şube açmayı,

ii) Menkul kıymet borsaları dışında hisse edinimi veya menkul kıymet borsalarından en az % 10 hisse oranı ya da aynı oranda oy hakkı sağlayan edinimler yoluyla mevcut bir şirkete ortak olmayı,

c) Müsteşarlık: Hazine Müsteşarlığını,
İfade eder.

Doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin esaslar

MADDE 3. - a) Yatırım serbestisi ve millî muamele

Uluslararası anlaşmalar ve özel kanun hükümleri tarafından aksi öngörülmedikçe;

1-Yabancı yatırımcılar tarafından Türkiye’de doğrudan yabancı yatırım yapılması serbesttir.

2- Yabancı yatırımcılar yerli yatırımcılarla eşit muameleye tabidirler.

b) Kamulaştırma ve devletleştirme

Doğrudan yabancı yatırımlar, yürürlükteki mevzuat gereğince; kamu yararı gerektirmedikçe ve karşılıkları ödenmedikçe kamulaştırılamaz veya devletleştirilemez.

c) Transferler

Yabancı yatırımcıların Türkiye’deki faaliyet ve işlemlerinden doğan net kâr, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedelleri, lisans, yönetim ve benzeri anlaşmalar karşılığında ödenecek meblağlar ile dış kredi ana para ve faiz ödemeleri, bankalar veya özel finans kurumları aracılığıyla yurt dışına serbestçe transfer edilebilir.

d) Taşınmaz edinimi

Yabancı yatırımcıların Türkiye’de kurdukları veya iştirak ettikleri tüzel kişiliğe sahip şirketlerin, Türk vatandaşlarının edinimine açık olan bölgelerde taşınmaz mülkiyeti veya sınırlı aynî hak edinimleri serbesttir.

e) Uyuşmazlıkların çözümü

Özel hukuka tabi olan yatırım sözleşmelerinden kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümü ile yabancı yatırımcıların idare ile yaptıkları kamu hizmeti imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden kaynaklanan yatırım uyuşmazlıklarının çözülmesi için; görevli ve yetkili mahkemelerin yanı sıra, ilgili mevzuatta yer alan koşulların oluşması ve taraşarın anlaşması kaydıyla, milli veya milletlerarası tahkim ya da diğer uyuşmazlık çözüm yollarına başvurulabilir.

f) Nakit dışı sermayenin değer tespiti

Nakit dışındaki sermayenin değer tespiti, Türk Ticaret Kanunu hükümleri çerçevesinde yapılır. Yabancı ülkelerde kurulu bulunan şirketlerin menkul kıymetlerinin yatırım aracı olarak kullanılması halinde, menşe ülke mevzuatına göre değer tespitine

yetkili makamların veya menşe ülke mahkemelerince tespit edilecek bilirkişilerin ya da uluslararası değerlendirme kuruluşlarının değerlendirmeleri esas alınır.

g) Yabancı personel istihdamı

Bu Kanun kapsamında kurulan şirket, şube ve kuruluşlarda istihdam edilecek yabancı uyruklu personele, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca çalışma izni verilir.

27.2.2003 tarihli ve 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanunun 23 üncü maddesi uyarınca Hazine Müsteşarlığı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca müştereken hazırlanacak yönetmelikte; yabancı sermayeli şirket ve kuruluşlardan hangilerinin bu kapsama gireceği ile söz konusu yönetmelik kapsamında izin verilecek kilit personelin tanımı ve çalışma izinlerine ilişkin özel nitelikteki diğer esas ve usuller belirlenir.

Bu kapsamda istihdam edilecek personele, 4817 sayılı Kanunun 14 üncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendi uygulanmaz. İstihdam edilecek yabancı uyruklu kilit personele, 4817 sayılı Kanunun 13 üncü maddesinin birinci fıkrasının hangi durumlarda uygulanacağı hazırlanacak yönetmelikte belirlenir.

h) İrtibat büroları

Müsteşarlık, yabancı ülke kanunlarına göre kurulmuş şirketlere, Türkiye’de ticarî faaliyette bulunmamak kaydıyla irtibat bürosu açma izni vermeye yetkilidir.

Politika belirleme ve bilgi isteme

MADDE 4. - Müsteşarlık; kalkınma plân ve yıllık program hedeflerini, ülkenin genel ekonomik durumunu, dünyadaki yatırım eğilimleri ve ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile özel kesim meslek kuruluşlarının görüşlerini dikkate alarak, doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin politikaların genel çerçevesini belirlemeye, bu amaçla diğer kuruluşların faaliyetlerine katılmaya yetkilidir. Doğrudan yabancı yatırımları ilgilendiren mevzuatta yapılacak değişiklik ve yeni mevzuat tasarımları hakkında Müsteşarlığın uygun görüşü alınır.

Müsteşarlık, doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin bilgi sistemini kurmak ve geliştirmek amacıyla, yatırımlar hakkındaki istatistiki bilgileri, her türlü kamu kurum ve kuruluşları ile özel kesim meslek kuruluşlarından istemeye yetkilidir.

Yabancı yatırımcılar, yatırımları ile ilgili istatistiki bilgileri Müsteşarlıkça hazırlanacak yönetmelikle belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde Müsteşarlığa bildirirler. Söz konusu bilgiler istatistik amaçları dışında ispat aracı olarak kullanılamaz.

Çeşitli hükümler

MADDE 5. - a) Mevcut yabancı sermayeli kuruluşlar 18.1.1954 tarihli ve 6224 sayılı Kanun kapsamında kurulan şirketler, kazanılmış hakları saklı kalmak kaydıyla bu Kanuna tabidirler.

b) Yönetmelik

Bu Kanunun uygulanmasına ilişkin esaslar Kanunun yayımını izleyen bir ay içerisinde Müsteşarlıkça hazırlanacak yönetmelikle düzenlenir.

c) Yürürlükten kaldırılan hükümler

18.1.1954 tarihli ve 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır. Mevzuatta, 6224 sayılı Kanuna yapılan atışar bu Kanunun ilgili hükümlerine yapılmış sayılır.

d) Bu Kanun hükümlerine ilişkin değişiklikler, ancak bu Kanuna hüküm eklenmek veya bu Kanunda değişiklik yapılmak suretiyle düzenlenir.

GEÇİCİ MADDE 1. - Bu Kanunun uygulanmasını göstermek üzere hazırlanacak yönetmelikler yürürlüğe girinceye kadar, mevcut kararname, tebliğ ve genelgelerin bu Kanuna aykırı olmayan hükümlerinin uygulanmasına devam olunur.

Yürürlük

MADDE 6. - Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme

MADDE 7. - Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

Ek 2: Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Uygulama Yönetmeliği

BİRİNCİ BÖLÜM

Amaç, kapsam, dayanak ve tanımlar

Amaç ve kapsam

MADDE 1. - Bu Yönetmeliğin amacı 5/6/2003 tarihli ve 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu kapsamına giren konularda uygulanacak usul ve esasları belirlemektir.

Dayanak

MADDE 2. - Bu Yönetmelik, 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'nun 5 inci maddesinin (b) bendine dayanılarak hazırlanmıştır.

Tanımlar

MADDE 3. - Bu Yönetmeliğin uygulanmasında;

Müsteşarlık: Hazine Müsteşarlığını,

Genel Müdürlük: Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğünü,

Kanun: 5/6/2003 tarihli ve 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanununu, ifade eder.

İKİNCİ BÖLÜM

Bilgi İsteme

Kurum ve Kuruluşlardan Alınacak İstatistikî Bilgiler

Madde 4 — Müsteşarlık; Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Sermaye Piyasası Kurulu, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Ticaret Sicil Memurlukları başta olmak üzere, ilgili diğer kamu kurum ve kuruluşları, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarıyla yapacağı Veri Paylaşım Protokolleri veya diğer usuller çerçevesinde doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin bilgileri temin eder.

Bu çerçevede; ilgili Ticaret Sicil Memurlukları,

- a) Kanun kapsamındaki şirket ve şubelerin kuruluş aşamasında ilgililerce doldurulacak “Şirket ve Şube Kuruluş Bildirim Formu ve Dilekçesi”nin bir nüshasını,
 - b) Bu şirketlerin tescil ve ilana tabi her türlü ana sözleşme değişikliklerinin bir nüshasını,
 - c) Bu şirketlerce ilgili Ticaret Sicil Memurluğuna iletilen “Ortaklar Listesi” veya “Hazirun Cetveli”nin bir nüshasını,
- Müsteşarlığa gönderirler.

Şirket ve Şubelerden İstenecek Bilgiler

Madde 5 - a) Kanun kapsamındaki şirket ve şubeler;

1) Sermayelerine ve faaliyetlerine ilişkin bilgileri Yönetmelik ekinde (EK-1) yer alan “Doğrudan Yabancı Yatırımlar İçin Faaliyet Bilgi Formu” çerçevesinde yıllık bazda ve her yıl en geç Mayıs ayı sonuna kadar,

2) Sermaye hesabına yapılan ödemelere ilişkin bilgileri Yönetmelik ekinde (EK-2) yer alan “Doğrudan Yabancı Yatırımlar İçin Sermaye Bilgi Formu” çerçevesinde, ödemeyi takip eden 1 ay içinde,

3) Mevcut yerli veya yabancı ortakların kendi aralarındaki veya şirket dışındaki herhangi bir yerli veya yabancı yatırımcıya yaptıkları hisse devirlerine ilişkin bilgileri Yönetmelik ekinde (EK-3) yer alan “Doğrudan Yabancı Yatırımlar İçin Hisse Devri Bilgi Formu” çerçevesinde ve hisse devrinin gerçekleşmesini müteakip en geç 1 ay içinde,

Genel Müdürlüğe bildirirler.

b) Kanun kapsamında bulunmayan tamamen yerli sermayeli şirketler;

1) Şirkete yabancı bir yatırımcının iştirak etmesi veya

2) Şirketin yaptığı sermaye artışına şirket dışındaki bir yabancı yatırımcının iştirak etmesi suretiyle

hisse devrinin gerçekleşmesi ve şirketin Kanun kapsamına girmesi halinde hisse devirlerine ilişkin bilgileri Yönetmelik ekinde (EK-3) yer alan “Doğrudan Yabancı Yatırımlar İçin Hisse Devri Bilgi Formu” çerçevesinde ve hisse devrinin gerçekleşmesini müteakip en geç 1 ay içinde Genel Müdürlüğe bildirirler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İrtibat Büroları

İrtibat Bürosu Kuruluşu

Madde 6 — Müsteşarlık, yabancı ülke kanunlarına göre kurulmuş şirketlere, Türkiye’de ticari faaliyette bulunmamak kaydıyla irtibat bürosu açma izni vermeye ve bu izinlerin süresini uzatmaya yetkilidir.

Kuruluş ve süre uzatımına ilişkin müracaatlar, istenilen bilgi / belgelerin tam ve eksiksiz olması kaydıyla, başvuru tarihinden itibaren 5 iş günü içinde sonuçlandırılır.

Yabancı şirketlerin, para ve sermaye piyasaları, sigortacılık gibi özel mevzuatı bulunan alanlarda faaliyette bulunmak amacıyla irtibat bürosu açma talepleri, ilgili özel mevzuatı çerçevesinde yetkili kılınan kurum veya kuruluşlarca değerlendirilir.

Müracaatta Aranacak Belgeler

Madde 7 - Türkiye’de irtibat bürosu kurmak için aşağıdaki belgelerle Müsteşarlığa müracaat edilir:

- a) Ana şirkete ait ve ilgili Türk Konsoloslüğünca veya Lahey Devletler Özel Hukuku Konferansı çerçevesinde hazırlanan Yabancı Resmi Belgelerin Tasdiki Mecburiyetinin Kaldırılması Sözleşmesi hükümlerine göre tasdik edilmiş Faaliyet Belgesi aslı,
- b) Ana şirket hakkında hazırlanmış Faaliyet Raporu veya bilanço ve gelir tablosu,
- c) İrtibat bürosunun faaliyetlerini yürütmekle görevli olarak atanacak kişiye verilecek yetki belgesi aslı,
- d) İrtibat bürosunun kuruluş işlemlerinin başka bir kimse aracılığı ile yürütülmesi durumunda vekaletname aslı.

İrtibat Bürolarının İşleyişi Hakkında Hükümler

Madde 8 — İrtibat bürolarının işleyişinde aşağıdaki esaslar geçerlidir:

- a) Kuruluş izni alan irtibat büroları, vergi dairesine kayıt belgesinin bir örneğini en geç 1 ay içinde Genel Müdürlüğe gönderirler. Bürolar, adres değişikliği durumunda yeni adreslerini en geç 1 ay içinde Genel Müdürlüğe bildirirler.
- b) İrtibat bürolarınca, her yıl en geç Mayıs ayı sonuna kadar, büronun geçmiş yıl faaliyetleri hakkında, Yönetmelik ekinde (EK-4) yer alan “İrtibat Bürolarının Faaliyetlerine İlişkin Bilgi Formu” doldurularak Müsteşarlığa gönderilir. Bu müracaatlara, büronun geçmiş yıl harcamalarının yurt dışından gönderilen dövizlerle karşılandığına ilişkin belgeler eklenir.

c) İrtibat bürolarına azami 3 yıllık süre ile faaliyet izni verilir. İrtibat bürolarının süre uzatımlarında, geçmiş yıl faaliyetleri ile geleceğe yönelik plan ve hedefleri dikkate alınarak, her defasında azami 3 yıl olmak üzere süre uzatımı verilebilir.

d) İrtibat bürolarının faaliyetlerini sona erdirmesi durumunda kapatma işlemi için, ilgili vergi dairesinden alınacak iş bırakma-yoklama fişi Genel Müdürlüğe gönderilir. Bürolar, kapanış ve tasfiye sonucunda oluşan bakiye haricinde, transfer talebinde bulunamazlar.

e) Müsteşarlık, mevzuata aykırı davrandığı tespit olunan irtibat bürolarının kuruluş izinlerini iptal edebilir ve iptal kararını ilgili mercilere bildirir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli Hükümler

Şirket Türleri

Madde 9 —Yabancı yatırımcıların kurabilecekleri veya iştirak edebilecekleri şirketler, Türk Ticaret Kanunu'nda düzenlenen şirketler ile Borçlar Kanunu'nda düzenlenen adi şirketlerdir.

Adi ortaklık, konsorsiyum, iş ortaklığı, ortak girişim gibi isimler altında sözleşmeye dayalı olarak kurulan ve Türk Ticaret Kanunu'nda düzenlenen şirketlerin belirgin niteliklerini taşımayan ortaklıklar, Kanun'un uygulanması bakımından adi şirket sayılırlar.

Yurt Dışında İkamet Eden Türk Vatandaşları

Madde 10 — Yurt dışında ikamet ettiğini çalışma veya ikamet izni ile belgeleyen Türk vatandaşları, Kanun'un uygulanması bakımından yabancı yatırımcı sayılırlar.

Bilgi Formlarında Değişiklik

Madde 11 — Bu Yönetmelik ekinde yer alan Bilgi Formlarında değişiklik yapmaya Genel Müdürlük yetkilidir.

Geçici Madde 1 — 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, 7/6/1995 tarihli ve 95/6990 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı ve bu Karar Hakkında Tebliğ hükümlerine istinaden düzenlenmiş bulunan Yatırım İzin Belgeleri üzerinde işlem yapmaya; Belge kapsamındaki yatırımlar tamamlanıncaya kadar ve kazanılmış haklar saklı kalmak kaydıyla, Genel Müdürlük yetkilidir.

Yürürlük

Madde 12 — Bu Yönetmelik yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme

Madde 13 — Bu Yönetmelik hükümlerini Hazine Müsteşarlığının bağlı olduğu Devlet Bakanı yürütür.

Ek 3: Yabancı Sermaye İzinlerinin Ülkelere Dağılımı

Ülkeler	1980-1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	Toplam
Fransa	1.045,61	249,18	353,75	223,15	255,29	476,05	2.370,35	103,94	135,5	146,72	33,7	137,71	134,06	5.665,01
Hollanda	322,4	280,3	272,9	179,42	194,02	559,32	338,61	206,35	352,05	234,57	1.381,34	635,47	379,27	5.336,02
Almanya	696,43	196,41	202,46	145,37	223,46	392,13	226,47	281,5	329,8	407,31	636,84	319,31	271,99	4.329,47
A.B.D.	770,59	460,87	197,55	248,34	158,32	231,37	179,44	174,48	297,2	292,51	291,3	316,06	310,75	3.928,78
İngiltere	877,44	80,82	109,34	120,49	47,42	161,37	164,8	122,25	44,43	88,4	98,15	506,53	247,66	2.669,11
İsviçre	799,61	109,08	203,51	136,11	54,29	327,75	156,84	50,28	101,58	50,89	35,26	86,1	149,3	2.260,60
İtalya	214,06	180,66	119,66	419,29	164	98,57	43,24	124,5	128,69	95,22	17,86	33,63	243,51	1.882,89
Japonya	363,33	54,59	36,6	237,06	125,92	283,84	21,14	126,68	17,54	13,85	150,78	258,6	128,76	1.818,69
Diger Ülk.	582,16	38,07	52,02	43,85	67,5	63,74	74,88	297,62	40,4	198,16	62,15	71,33	82,77	1.674,65
Belçika	87,54	8,27	20	21,1	13,43	36,2	70,18	7,61	17,82	23,41	161,79	7,98	10,08	485,41
G.Kore	20,59	0,94	10,29	93,3	0,53	15,94	30,99	17,88	2,51	13,62	113,52	1,96	3,56	325,63
S.Arabistan	125,35	43,95	34,07	15,08	8,44	11,81	8,98	11	17,14	14,47	9,01	13,59	8,05	320,94
Lüksemburg	27,95	23,2	24,73	9,81	19,85	33,29	0,8	16,07	10,64	4,2	31,85	72,12	45,95	320,46
Panama	46,83	1,74	2,55	3,58	2,11	17,53	0,13	0	0,67	0	50,67	133,08	28,38	287,28
Cayman Adaları	14,86	21,42	0	0	0	0,59	0	0,12	0,1	0,13	246,58	0,05	0,93	284,79
Kanada	31,85	51,26	22,63	58,31	37,37	41,33	1,42	0,41	12,86	1,91	2,61	0,67	4	266,63
Danimarka	82,96	4,73	3,66	5,21	8,57	3,63	0,44	13,68	4,15	11,28	10,05	69,86	4,89	223,11
Avusturya	24,47	8,36	8,83	5,55	3,59	32,92	11,2	8,42	6,1	16,41	27,86	2,31	19,89	175,91
İsveç	41,05	13,96	14,39	6,25	8,7	11,84	22,09	7,52	19,42	6,88	8,73	2,06	7,74	170,63
Bahreyn	16,32	6,92	49,7	25,92	11,95	6,44	18,44	4,46	25,16	0	0	0,06	1,36	166,73
İspanya	8,26	9,16	8,84	4,39	5,79	2,8	10,72	1,74	9,14	30,95	6,31	12,28	42,89	153,26
Singapur	55,61	9,67	14,07	15,03	1,32	18,13	6,17	8,35	0	0,16	2,79	0	0,02	131,32
Jersey Adaları	9,92	29,51	12,51	0,4	5,41	0,18	0,06	15,64	0,16	0,16	0	0,21	50,61	124,77
İran	59,21	3,23	8,95	5,8	3,96	5,63	5,35	9,58	5	1,58	1,98	4,62	4,08	118,97
Virgin Adaları	0	0,23	0,41	0,09	0,62	6,17	26,71	1,2	0,31	15,2	22,16	2,14	32,83	108,06
I.F.C.	21,72	6,09	10,47	1,7	20,98	9,76	7,3	3,62	3,36	0,03	0,05	10,41	0	95,49
K.K.T.C.	1,56	4,98	9,81	2,49	5,17	3,57	10,14	8,3	0,41	3,54	28,78	0	0,02	78,77
Bermuda	0	38,35	0,38	14,13	3,2	20,11	0	1,33	0,09	0	0,03	0	0,05	77,67
İrlanda	0,36	0,59	0,39	0,12	4,46	6,58	0,71	36,23	14,39	1,18	0,4	1,26	2,84	69,51
Finlandiya	3,4	1,22	0,63	0,74	12,19	25,88	2,84	3,05	1,56	0,21	3,13	0,64	10,59	66,07
Suriye	31,35	3,56	0,99	2,69	1,69	1,49	10,47	4,58	0,72	1,87	0,51	0,7	1,97	62,6
Rusya Fed.	1,79	3,82	2,66	9,54	6,56	11,29	5,78	5,29	3	4,13	2,26	4,36	1,77	62,27
Yunanistan	0,42	1,34	2,75	4,22	0,35	2,97	1,2	1,99	1,56	2,64	32,7	3,47	4,85	60,46
Liechtenstein	1,03	11,37	4,17	0,78	0,72	17,67	0,76	0,43	0,06	17,5	0	0,07	0,44	55
B.A.E.	34,59	8,04	0,32	3,39	0,31	0,23	0,6	0,58	0,31	0,17	0	2,97	1,18	52,69
İzlanda	0	1,17	3,04	0,03	0,09	0	0,06	0	41,98	0	0,29	0,14	0,05	46,85
İsrail	0,74	0,2	0,93	0,66	0,03	0,2	7,39	1,53	1,63	1,31	3,48	14,39	5,84	38,33
Toplam	6.421,36	1.967,26	1.819,96	2.063,39	1.477,61	2.938,32	3.836,69	1.678,21	1.647,44	1.700,57	3.474,93	2.726,14	2.242,92	33.995,32

Kaynak: HMYSGM, 2003, Yabancı Sermaye Raporu 2002, ss. 52.

ÖZGEÇMİŞ**Kişisel Bilgiler**

Adı Soyadı : Devlet GÖZ
Doğum Yeri-Tarihi : Kadirli- 08.04.1977
E-posta : devlet_goz@yahoo.com

Eğitim Durumu**Yüksek Lisans**

2006-2009 Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı, ADANA

Lisans

2000-2006 Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İktisat (İngilizce), ADANA

Önlisans

1995-1998 Çukurova Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu
Ebelik, ADANA

Lise

1992-1994 Kadirli Lisesi
Fen Bölümü, OSMANİYE

Yabancı Dil

İngilizce

İş Durumu

2002-... İl Sağlık Müdürlüğü, ADANA